

BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
AVRUPA BİRLİĞİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

AVRUPA ŞÜPHECİLİĞİ VE POPÜLİZM EKSENİNDE BREXİT
TARTIŞMALARI

HAZIRLAYAN
HIRA ZEYNEP ÖKSÜZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ DANIŞMANI
DR.ÖĞR. ÜYESİ NAZLI ŞENSES ÖZCAN

ANKARA - 2020

BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
AVRUPA BİRLİĞİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS / DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

Öğrencinin Adı, Soyadı : HİRA ZEYNEP ÖZCAN Tarih: 21 / 10 / 20.20
Öğrencinin Numarası : 21710269
Anabilim Dalı : Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler
Programı : Uluslararası İlişkiler Zorlu Yünlüsel Lisans Programı
Danışmanın Adı, Soyadı : Dr. Öğr. Üyesi Naci Şenses ÖZCAN
Tez Başlığı : Avrupa Süphacılı ve Popüler Etkinliklerin
Tartışılması

Yukarıda başlığı belirtilen Yüksek Lisans/Doktora tez çalışmamın; Giriş, Ana Bölümler ve Sonuç Bölümünden oluşan, toplam 104. sayfalık kısmına ilişkin, 21 / 10 / 2020 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından ...TARİHİ... adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % ...4...'dır.

Uygulanan filtrelemeler:

1. Kaynakça hariç
2. Alıntılar hariç
3. Beş (5) kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

"Başkent Üniversitesi Enstitüleri Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Usul ve Esasları"nı inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Öğrenci İmzası

HİRA

Onay

21 / 10 / 2020

Öğrenci Danışmanı Unvan, Ad, Soyad,

İmza
Dr. Öğr. Üyesi Naci Şenses ÖZCAN
Naci

TEŞEKKÜR

Bu çalışmamda bana zaman ayıran, yol gösteren ve emek veren danışman hocam Doktor Öğretim Üyesi Nazlı Şenses Özcan'a; yoluma her daim ışık olan hocalarım Profesör Doktor Menderes Çınar'a ve Doçent Doktor Cenk Saraçoğlu'na teşekkür ederim.

Desteklerini esirgemeyen canım aileme; tez sürecimde sınırsız mizah destekleri nedeniyle dostum Eylül Şahin'e ve Elif Serdar Sülün'e teşekkür ederim.

“...Yaşamlarımız yalnızca bize ait değil, beşikten mezara, başkalarına bağlıyız. Geçmişte ve şu anda, işlediğimiz her suçta ve yaptığımız her iyilikte, geleceğimizi yeniden kurarız.” (Bulut Atlası-2012)

ÖZET

Öksüz H.Z. Avrupa Şüpheliği ve Popülizm Ekseninde Brexit Tartışmaları, Başkent Üniversitesi, Avrupa Birliği ve Uluslararası İlişkiler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

Bu tezde Avrupa şüpheliğine dayanan popülizmin Brexit sürecindeki yeri incelenmiştir. Tezdeki temel argümanım, Brexit sürecinde UKIP tarafından yürütülen popülist siyasetin, Birleşik Krallık ve AB arasında diyalogla çözülebilecek sorunları dramatikleştirerek hem Muhafazakâr Parti içindeki Cameron hükümetinden hoşnutsuz Avrupa şüphelisi bir grubu AB karşıtlığı zemininde kendi tarafına çektiği hem de İngiliz halkını Brexit doğrultusunda seferber ettiği, böylece Brexit referandumunun sonucunda belirleyici bir etkide bulunduğu yönündedir.

Bu argümanı ve popülizmin ana akım siyasetler/siyasetçiler üzerindeki etkisini somutlaştırmak adına Brexit referandumu sürecinin başlıca siyasi aktörleri olan yer alan Nigel Farage, David Cameron, Theresa May ve Boris Johnson'un 2016-2020 yılları arasındaki çeşitli haber içerikleri ve röportajlardaki açıklamaları incelenmiştir. Avrupa şüpheliği ve popülizm ile tetiklenen iç siyasetteki karışıklığın da Brexit sürecinde etkili olduğu ve Brexit'in popülist ve tek taraflı bir karar olarak değerlendirilebileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa şüpheliği, Brexit, Popülizm, Popülist Siyaset, Birleşik Krallık

ABSTRACT

Oksuz H.Z. Brexit Debates on the Axis of Euroscepticism and Populism, Baskent University, Institute of European Union and International Relations, Department of Political Science and International Relations, Master's Degree Thesis, 2020

In this thesis, Euroscepticism involved by Populism in the Brexit process had been discussed. My main argument in this thesis is, the populist politics run out by UKIP had dramatized the issues between UK and the EU, which could have been resolved with dialogue. By doing that, populist UKIP not only engaged/melted with Eurosceptics/Tories (on the basis of anti-EU) in Conservative Party who were dissatisfied with Cameron's governance, but also mobilized the British people towards Brexit. Thus and so, populism had a significative effect on Brexit result.

In order to prove this effect of Populism, I rendered and discussed the statements (between 2016-2020) made by Nigel Farage, David Cameron, Theresa May and Boris Johnson in the axis of Populism. I concluded that not only the international issues but also the turmoil in UK's domestic politics triggered by anti-EU movement under Populism was effective in the Brexit referendum held in 2016. So that Brexit may be considered as one-sided, populist and uncertain decision.

Keywords: Brexit, Euroscepticism, Populism, Populist Politics, United Kingdom

İÇİNDEKİLER

ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ.....	v
GİRİŞ.....	1
1.BİRİNCİ BÖLÜM: BİRLEŞİK KRALLIK VE AB İLİŞKİLERİNİN DİNAMİKLERİ ..	7
1.1.Birleşik Krallık ve Avrupa Birliği İlişkileri	7
1.2.2008 Euro Krizi ve Yunanistan'ın Borç Krizi.....	14
1.3.Brexit Süreci	17
2.İKİNCİ BÖLÜM: POPÜLİST SİYASET, AVRUPA ŞÜPHECİLİĞİ VE BREXIT	23
2.1.Popülizm.....	24
2.2. Brexit Kampanyalarındaki Söylemler ve Popülizm	34
2.3.Birleşik Krallıkta Avrupa Şüpheciliği	48
3. BREXIT SÜRECİNDE AVRUPA ŞÜPHECİSİ VE POPÜLİST SÖYLEMLERİN YANSIMALARI	54
3.1. Haberler ve Röportajlar	54
3.1.1. Nigel Farage	55
3.1.1.1. Breaking Point posterini	60
3.1.2. David Cameron.....	61
3.1.2.1. <i>For the Record</i> : David Cameron'un Brexit itirafları.....	66
3.1.3. Theresa May	70
3.1.4. Boris Johnson	73
3.2. Değerlendirme	81
4. SONUÇ.....	86
KAYNAKLAR.....	96
EK 1: BREAKING POINT POSTERİ	

SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AT: Avrupa Topluluğu

BBC: British Broadcasting Corporation

EFTA: Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi

FED: Merkez Bankaları Sistemi (Federal Reserve)

GSMH: Gayri Safi Milli Hasıla

UKIP: Birleşik Krallık Bağımsızlık Partisi

GİRİŞ

Tsunami, okyanus veya deniz tabanlarında oluşan çoğunlukla şiddetli depremler ya da volkanik patlamalar ve toprak kaymaları gibi zemine hasar veren durumlardan kaynaklanan enerjiyle oluşan büyük deniz dalgalarıdır. Deniz veya okyanus tabanında gerçekleşen şiddetli bir deprem suda bir kırılma yaratarak uzun süreli ve normal şartlarda oluşandan daha büyük bir dalga yaratır. Oluşan bu tsunami dalgası giderek kıyıya yaklaşır ve depremin şiddetine, etkisine ve hatta kıyı şekillerine bağlı olarak yıkıcı sonuçlara yol açabilir.

Günümüzde geçmişe oranla biraz daha fazla dile getirdiğimiz popülizm kavramını da bir tsunami dalgasına benzetebiliriz. Son dönemlerde ekonomik krizler, göçmen ve mülteci krizleri, Avrupa'nın büyük ve kalabalık başkentlerinde gerçekleşen terör saldırıları, dünyayı birbirine yakınlılaştırdıkça aslında daha fazla sıkıştıran küreselleşme ve neoliberal politikaların sonuçları, artan yabancı düşmanlığı, hortlayan ırkçılık ve şiddet, tüm bunlar yetmezmiş gibi adeta en gerçek benim diye bağıra bağıra gelen iklim değişikliği ve çevre sorunları gibi karşılaştığımız ve kimi zaman yüzleşmek zorunda kaldığımız sorunları birer 'deprem' olarak düşünecek olursak bu popülist dalgayı daha iyi açıklayabiliriz. Tıpkı fay hatlarında biriken enerjinin bir anda kırılarak depremlere yol açması gibi birbiri ardına gelen ve çözülemeyerek biriken sorunlar toplumsal travmalara yol açarak depremlere neden olmaktadır. Depremlerden tetiklenen tsunami dalgaları gibi popülizm, çözülemeyen ve birikerek taşmaya hazır hale gelen bu sorunları kendi içine karıştırarak ana akım siyasete yön verebilmekte ve bazen hükmedebilmektedir.

Her şeyin insanlar için kabul edildiği şartlarda ve elbette ki uluslararası ortamın doğal kabul edilen anarşik yapısından hareketle kimsenin kimseye gül bahçesi vaat etmesi mümkün görünmemektedir. Ancak popülizm, diyalogla veya reformlar aracılığıyla düzenlenebilecek sorunları dramatikleştirerek ortak aklın yolunu bulmak yerine, sayılarla (referandum/plebisit) ve iradeyle (popülist liderin veya halkın) 'çözmeye çalışmakta' ve aslında sorunları yeniden üretmektedir. Dramatikleştirilen sorunlar halk üzerinde tarifi mümkün olmayan garip bir coşkunluğa yol açarak popülizmin dışındaki bütün sesleri kısmakta ve demokrasi kanallarını tıkamaktadır. Geçmişte de örnekleri bulunan bu popülist

siyasetin günümüzde bir sorun olarak algılanmasının nedeni ise artan ve çeşitlenen haberleşme kanallarıyla daha geniş kitlelere kısa zaman içinde ulaşabilmesidir. Teknolojik iletişimin bu denli geliştiği ve yayıldığı, aynı zamanda bu gelişmişliğe bağlı olarak insan ihtiyaçlarının da çeşitlendiği çağda popülizm, aşırıya kaçtığına tehlike barındırıyor gibi gözükmektedir.

Bu tezde konu alınan popülizm Birleşik Krallıkta, Brexit sürecinde yarattığı etki çerçevesinde değerlendirilecektir. Birleşik Krallık 23 Haziran 2016'da yapılan bir referandumla, Avrupa Birliği üyeliğinden ayrılma yönünde karar almıştır. Sorun sadece AB'nin güçlü bir üyesini kaybetmesi değil, ayrılma süreci dahil bundan sonrası için yaşanacak olan belirsizliktir.

Brexit'e ve özellikle referandum kampanyalarına baktığımızda AB üyeliğinin de ötesinde ele alınan konular mevcuttur. Bunlar, göçmen karışıklığının yükselişi, siyasiler tarafından devamlı empoze edilen ülkenin kontrolünün geri alınması söylemleri, Birleşik Krallığın gücünü kaybetme tehlikesi, ülke içinde artan işsizlik sorunu ve bir türlü düzeltilemeyen ekonomik krizler sürecin dışarıya yansıtılan durumlarıdır. Peki içeride neler olmuştur? Nihayetinde AB üyeliği sadece tek taraflı bir ilişki değildir ve Brexit kararıyla üyelikten çıkış konusunda ısrar eden taraf Birleşik Krallıktır. Bunu ortaya koyabilmek adına Brexit süreci, literatürdeki tartışmalara dayanarak, Avrupa'da yükselen popülizm ve Birleşik Krallıktaki Avrupa şüpheciliği ekseninde değerlendirilmek istenmiştir. Özellikle Birleşik Krallık gibi liberal demokrasiye sahip ülkelerde son yıllarda yükselişe geçen popülizm, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde de görüleceği üzere, popülist siyaset karşısında politikalarını da etkilemeye başlamış, onları iktidar pozisyonlarını veya oy kapasitelerini kaybetmeme kaygısıyla popülist çizgiye tavizkar kılmıştır.

Brexit sürecinde bu durum popülist Birleşik Krallık Bağımsızlık Partisi (UKIP) ve Muhafazakâr Parti arasındaki ilişkide/rekabette görülebilmektedir. AB üyeliğinin referandumla götürüleceği kararıyla beraber yeniden tartışılması, hem Muhafazakâr Parti içinde hem de UKIP gibi sağ kanat partilerde yer alan Avrupa şüphecilerini harekete geçirmiştir. Muhafazakar Parti içinde Cameron'un hem Avrupa yanlısı tutumundan hem de Muhafazakar Parti'yi modernleştirme girişimlerinden memnun olmayan bir kesimin tepkisine yol açarak Muhafazakâr Parti'nin bölünmesi ihtimalini bile yaratmıştır. Bu durum Brexit'in Avrupa şüpheciliği ve popülizm ekseninde de değerlendirilmesi yönünde ipucu

vererek bu çalışmanın da çıkış noktasını oluşturmuştur. Bu bağlamda çalışmanın temel argümanı popülist siyasetin Brexit sürecinde Avrupa şüpheciliği ile birleşerek popülist siyaset dışında kalan diğer aktörlerin seslerinin kısılmasına yol açtığı ve elde ettiği bu güçle yine popülist siyasetin içerdiği stratejilerle birlikte Birleşik Krallığın AB üyeliğinden çıkışına yol açtığı şeklindedir.

Böylelikle tezin çıkış sorusu:

- “Brexit referandumu sürecinde popülizm/popülist siyaset, Birleşik Krallıktaki Avrupa şüpheciliği ve Avrupa şüphecileri üzerinden ana akım siyaseti nasıl etki altına almıştır?” olarak belirlenmiştir.

Çalışmanın analiz bölümüne kadar olan Brexit sürecini, Birleşik Krallığın AB ile ilişkilerini yeniden gözden geçirmesine neden olan sorunları içeren başlıklarda:

- “Brexit referandumu sürecinde popülist siyaset ülkedeki Avrupa şüpheciliğiyle nasıl bir ilişki içerisindedir?”; başka bir deyişle, “Brexit sürecinde yürütülen popülist siyaset ile Birleşik Krallıkta AB üyeliğinin öncesinde bile var olan Avrupa şüpheciliği arasında bu ilişkinin gelişmesine yol açabilecek ortak paydalar var mıdır?” sorusu, tartışılmıştır.

Söz konusu ikili ilişkiyi ve Brexit referandumu sürecindeki popülizmin etkisini biraz somutlaştırabilmek adına da:

- “David Cameron’un ve AB üyeliğinden taraf olanların referandum kampanyalarının görünürlüğü ve referandum esnasındaki söylemlerinin etkisizliği ve referandum sonucu düşünüldüğünde, ana akım siyasetlerin popülist siyaset karşısındaki nötrleşmelerini nasıl açıklayabiliriz?” sorusu tartışılmıştır.

Referandumun gerçekleştiği 2016’dan üyelikten çıkışın gerçekleştiği Ocak 2020’ye kadar olan sürecin ele alındığı çalışmada öne çıkan aktörler olarak:

- Söylemleriyle dikkat çeken ve aşırı sağ popülist UKIP’in lideri olan, referandum sonrasında ise Brexit Partisi’ni kurarak siyasete devam eden Nigel Farage,

- Referandum sırasında Birleşik Krallığın Başbakanı olarak görev alan ancak ayrılma kararı sonrasında görevinden istifa eden Muhafazakar Parti lideri David Cameron,
- Cameron'un istifasından sonra onun görevlerini devralan Theresa May ve son olarak
- Referandum sırasında Londra Belediye Başkanı olan ve AB üyeliğinden ayrılma yönünde bir kampanya yapan, 2019 itibarıyla de Muhafazakâr Parti'nin yeni lideri ve Birleşik Krallığın Başbakanı olan Boris Johnson seçilmiştir.

Bu siyasiler tarafından AB üyeliğinin ve Brexit'in nasıl ele alındığını cevaplamak için çalışmada 2016-2020 yılları arasında Nigel Farage, David Cameron, Theresa May ve Boris Johnson ile ilgili yayınlanmış haber ve röportajlar incelenerek yapılan açıklamalar ve haber içerikleri Avrupa şüpheciliği ve popülizm ekseninde değerlendirilmiştir.

Avrupa şüpheciliği, sadece AB üyesi ülkelerde değil, aday ülkelerde de görülebilen Avrupa entegrasyonu ve politikaları doğrultusunda Avrupa'yı sorgulayan ya da tamamen karşı çıkan bir tutumu ifade eder. Çalışmanın konusu olan Birleşik Krallık, Avrupa şüpheciliğinin diğer üye ülkelere kıyasla daha yoğun görüldüğü bir ülkedir. Bu sebeple Avrupa şüpheciliği Brexit sürecinden ayrı tutulmamış ve popülizm tarafından da Brexit sürecinde bir enstrüman olarak kullanıldığı argümanından hareketle çalışmaya dahil edilmiştir.

Popülizm, güncel literatürde tek bir tanımı olmayan bir siyasal/toplumsal fenomendir. En yaygın tanımında 'yönetici yozlaşmış seçkinlere' karşı 'halkın genel iradesini' vurgulayan bir ideoloji olarak kabul edilmektedir.¹ Brexit referandumu sürecinde popülist olarak nitelenen Birleşik Krallık Bağımsızlık Partisi ve parti lideri Nigel Farage'ın süreç içinde yürüttüğü kampanyalar ve yapılan açıklamalar tezin literatür taramasında incelenmiş çalışmalarda da popülist olarak değerlendirilmektedir. Buna dayalı olarak bu çalışmada popülizm, kavramın kendisini anlamlandırmaktan ziyade onun siyasiler tarafından yapılan açıklamalarda veya verilen demeçlerde nasıl görünür olduğuna ve Brexit sürecinde referandumu nasıl etkileyebildiğini yöneliktir.

En başta popülizm bir tsunami dalgasına benzetilmişti. Ve tsunaminin oluşabilmesi için tetikleyici bir depremin varlığı gerekiyordu. Bu tezde popülizmin Brexit sürecindeki

¹ Cas Mudde ve Cristobal Rowira Kaltwasser, *Popülizm Kısa Bir Giriş*, çev. Erdem Türközü, (Nika Yayınevi: Ankara, 2019), 16.

tetikleyici depremlerinden biri olarak ele alınacak olan olay Avrupa şüpheciliğini de kışkırtması nedeniyle 2008 Euro krizi ve buna bağlı olarak gelişen Yunanistan'ın borç krizi olarak seçilmiştir. Bu kriz, AB'nin karşılaştığı büyük bir krizdir ve Avrupa şüphecilerinin argümanlarını ve eleştirilerini bir yerde meşrulaştıran veya şüphecilerin eline koz veren sonuçlar içermektedir. Birleşik Krallık ve AB arasındaki bağlamında AB'nin hatalı gibi görüldüğü sorunlardan belki de en etkilisi Yunanistan borç krizi meselesidir ve Brexit'e giden yolda önemli bir etkisi olduğu düşünülmektedir.

Tezin birinci bölümünde öncelikle Birleşik Krallık ve AB arasındaki ilişki tarihsel olarak Margaret Thatcher, John Mayor, Tony Blair ve David Cameron hükümetleri bağlamında incelenmiş ve bu dönemsel ilişkilerde Avrupa şüpheciliğinin de gelişimine ve AB'ye karşı olunan noktalar üzerine odaklanılmıştır. Ardından Birleşik Krallığı AB üyeliğinden çıkış yolunda ilk kıvılcımı yaratan ve popülizmin gelişimi ve yükselişi açısından da tetikleyici bir kriz olduğu düşünülen 2008 Euro ve Yunanistan'daki borç krizi değerlendirilmiştir. Daha sonra 2016'da yapılan referandum kampanyaları çevresinde Brexit sürecinde neler söylendiğini görebilmek adına öne çıkan temel tartışmalara, siyasi aktörlerin süreç içindeki genel açıklamalarına ve kampanyalarına kısaca yer verilmiştir.

Tezin ikinci bölümünde popülizm kavramının literatürdeki kullanımına yer verilmiş ve Birleşik Krallığın Avrupa şüpheciliği tartışılmıştır. Tezin temel argümanını oluşturan popülizmin Brexit sürecinde Avrupa şüpheciliği ile yakın teması, popülizm dalgasının içeriği bağlamında değerlendirilmiştir. Bölümün son başlığı olan Brexit Kampanyalarındaki Söylemler ve Popülizm ise çalışmanın esas literatür taramasıdır çünkü bu tezdekine benzer soruların sorulduğu çalışmaları kapsamaktadır.

Çalışmanın analiz bölümünde ise Nigel Farage, David Cameron, Theresa May ve Boris Johnson ile ilgili The Guardian, BBC News, Spear's, Daily Express, The Evening Standard, Huffington Post, Time, The New York Times, National Public Radio, Politico, Reuters ve Der Spiegel gibi ana akım kuruluşlarda yayınlanmış haber ve röportajlarda yer alan Brexit süreci ve AB ile ilişkiler bağlamında siyasilerin açıklamaları ve demeçleri Avrupa şüpheciliği ve popülizm ekseninde yorumlanmıştır. Siyasilerin bu açıklama ve demeçlerinde popülist siyasetin öğeleri ve bunun yanında Avrupa şüpheciliğini bir enstrüman olarak nasıl kendi siyaseti içine eklediği gösterilmiştir. Nigel Farage için 4 adet, David Cameron için 5 adet, Theresa May için 4 adet ve Boris Johnson için 7 adet haber ve

röportaj çalışmanın da içeriğiyle bağlantılı olarak seçilerek popülizm ve Avrupa şüpheciliği ekseninde incelenmiştir. Ardından tez soruları doğrultusunda yapılan bir değerlendirmeye yer verilmiştir.

Sonuç olarak, Brexit'in sadece Birleşik Krallığın AB ile yaşadığı ikili sorunlar ve AB'nin karşılaştığı küresel düzeydeki sorunlardan değil, aynı zamanda Birleşik Krallığın iç siyasetine bağlı olarak da gerçekleştiği söylenebilir. Hatta, Brexit'in AB sorunlarından daha çok Birleşik Krallıkta var olan sorunlardan ve iç siyasette yükselen dinamiklerden kaynaklanmış olduğunu öne sürebiliriz.

Brexit referandum süreci boyunca AB ile ilgili yaşanan sorunlar adı altında kampanyalarda ve siyasi iç veya dış ilişkilere yönelik açıklamalarda öne sürülen mülteci ve göçmen krizleri, AB'deki ekonomik kriz, AB'ye yöneltilen sert şüpheci eleştiriler, Türkiye gibi potansiyel üyeliklerin gerçekleşmesine bağlı gerçek dışı, abartılı ve kışkırtıcı senaryolar AB ile yaşanan hakiki sorunlar değil, Birleşik Krallıktaki popülist siyaset neticesinde ortaya atılan ve iç siyasetteki güç/çıkar ilişkilerine dayanan yapay sorunlardır. Bu tezdeki temel argümanım da AB ile yaşanan sorunların popülist siyaset tarafından bu temalar etrafında şekillendirilerek ve Avrupa şüphecilerinin de popülizm tabanına çekilmesi hedeflenerek Brexit sürecine dahil edilmiş olmasıdır. Popülist siyasetin bu stratejisi, ülke içinde yaşanan sorunların kaynağı olarak AB'nin gösterilmesiyle Avrupa şüphecilerini kendi tarafına çekebilmiş, böylece hem iç siyaseti hem de AB üyeliği açısından dış siyaseti etkilemiştir.

1.BİRİNCİ BÖLÜM: BİRLEŞİK KRALLIK VE AB İLİŞKİLERİNİN DİNAMİKLERİ

Bu bölümde Birleşik Krallık ve Avrupa Birliği ilişkileri, Birleşik Krallığın Avrupa Topluluğuna katılımı ve ardından Margaret Thatcher, John Mayor, Tony Blair ve David Cameron hükümetleri sırasında Avrupa'yla ilişkiler düzeyinde değerlendirilmiştir. AB ile ilişkileri güçleştiren temel durumlar ve Birleşik Krallığın AB'ye yönelik kırmızı çizgileri ortaya konmuştur.

Ardından AB'nin yaşadığı en büyük mali krizlerden biri olan 2008 Yunanistan Borç Krizine değinilerek Birleşik Krallığın bu krize yönelik tutumu değerlendirilmiştir. Son olarak AB ile ilişkilerin artık tam anlamıyla çatladığı bu krizden birkaç yıl sonra gerçekleşen Brexit döneminde öne çıkan tartışmalardan ve referandum kampanyalarından bahsedilmiştir.

1.1.Birleşik Krallık ve Avrupa Birliği İlişkileri

AB'ye üyeliği 1973 yılında gerçekleşen Birleşik Krallığın² üyelik süreci oldukça sorunlu olmuştur. Toplam 3 başvurudan sonra ancak tam üyeliği gerçekleştirebilmiştir. Topluluğun³ ilk yıllarında Birleşik Krallık, ekonomi odaklı girişimleri tercih etmiş, devlet egemenliğini diğer alanlarda kısıtlamayan bir yapıyı benimsemiştir.⁴ Dolayısıyla Avrupa Topluluğu'na (AT) da sıcak bakmamış ve benimseyememiştir. 1956'da Mısır Başkanı

² Birleşik Krallık İngiltere, Galler, İskoçya ve Kuzey İrlanda'yı kapsayan Avrupa'nın kuzey kıyılarında ve Kuzey Atlantik'te yer alan bir adadır. İmparatorluk döneminde kapsadığı geniş coğrafyaya ithafen "üzerinde güneş batmayan ülke" olarak anılmıştır. Üniter parlamenter monarşiyle yönetilen Birleşik Krallığın en gelişmiş ve en kalabalık ülkesi olan İngiltere, çoğunlukla medya ve çeşitli kaynaklarda Birleşik Krallık yerine de kullanılabilir.

³ İkinci Dünya Savaşı sonrasında 1951'de Avrupa içinde iş birliğini sağlamak adına Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu kurulmuştur. 1957 yılında da gümrük ve ticaret işlemlerine yönelik Avrupa Ekonomik Topluluğu ve nükleer enerji çalışmalarının hedeflendiği Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM) kurulmuştur. 1965 yılında imzalanan Brüksel Antlaşmasıyla da ayrı olan bu topluluklar birleştirilerek Avrupa Topluluğu (AT) kurulmuştur.

⁴ Didem Saygın ve Mehlika Özlem Ultan, "Ekonomi ve Siyaset Bağlamında İngiltere-Avrupa Birliği İlişkileri: Tarihsel Bir Analiz", *Güvenlik Stratejileri Dergisi* 12, 23 (2016): 72.

Abdul Nassır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirmesi sebebiyle Mısır'a Fransa ve İsrail ile beraber askeri operasyon düzenleyen Birleşik Krallığın Amerika Birleşik Devletleri'nden (ABD) destek alamamasıyla geri çekilmek zorunda kalması, Birleşik Krallığın Transatlantik ilişkilerini gözden geçirmesine yol açmakla birlikte Britanya'ya eskisi gibi bir dünya güçlerinin olmadığını da göstermiştir.⁵ Bu arada Birleşik Krallık, AT yerine “ulus üstü bir yapıdan uzak ve çoğunlukla hükümetler arası bir yapıda yürütülecek olan serbest ticaret bölgesi oluşumunu desteklemiştir”.⁶ Bu nedenle 1960 yılında 1958'de kurulan AT'ye alternatif olarak EFTA'yı kurmuştur.

Ancak Süveyş sonrasındaki başarısızlığı, ekonomik olarak planlanandan az oranda büyümesi ve ABD'nin etkisiyle EFTA sonuçsuz kalmıştır. Hiçbir ulus üstü yetkiye sahip olmayan EFTA'nın varlığı Avrupa'yı Avrupa Ekonomik Topluluğu ve EFTA olarak iki bloğa ayırmış, bu durum ABD'yi rahatsız etmiştir.⁷ Aynı zamanda 1960'lı yıllarda ekonomik olarak iyiye giden ve ektiğini biçmeye başlayan Avrupa kısa süre içinde ekonomik başarı sağlayınca Birleşik Krallık 1961 yılında Muhafazakâr Parti hükümeti Başbakan Harold Macmillian döneminde AT'ye üyelik başvurusunda bulunmuştur. Bu başvuru dönemin Fransa Cumhurbaşkanı Charles de Gaulle tarafından, Birleşik Krallığın ABD ile olan yakın ilişkilerini ve İngiltere Başbakanı ile ABD Başkanı Kennedy görüşmesini örnek göstererek üyeliğini veto etmiştir. Aslında bu vetonun diğer sebepleri de savaş sırasında Birleşik Krallığın Fransız gemisini batırması⁸ ve Gaulle'ün Britanya'nın Avrupa'da etkin olmak isteyen ABD'nin Truva atı olduğunu⁹ düşünüyör olmasıdır. 1967 yılında İşçi Partisi hükümeti Başbakan Harold Wilson döneminde yapılan ikinci başvuru da yine Fransa tarafından aynı sebeplerle veto edilmiştir.

1969 yılına gelindiğinde Gaulle'ün görevden ayrılmasıyla üyelik fırsatı yakalayan Birleşik Krallık, Muhafazakâr Parti hükümeti Başbakan Edward Heath döneminde üçüncü başvurusunu gerçekleştirerek, 1 Ocak 1973 yılında Danimarka ve İrlanda'yla beraber Topluluğa katılmıştır. Bu süreçte Toplulukta yenilikler de olmuş, Avrupa Parlamentosu 22

⁵ Osman Sabri Kıratlı, “Avrupa Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası ve Üç Büyükler: Almanya, Fransa ve İngiltere”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, 11, 1, (2016): 219.

⁶ Saygın ve Ultan, “İngiltere-Avrupa Birliği İlişkileri: Tarihsel Bir Analiz”, 74.

⁷ Uğur Burç Yıldız vd. *Britanya ve Avrupa Bütünleşmesi Winston Churchill'den Brexit'e*, (Gazi Kitabevi: Ankara, 2018), 28.

⁸ Saygın ve Ultan, “İngiltere-Avrupa Birliği İlişkileri: Tarihsel Bir Analiz”, 75.

⁹ Naib Alakbarov, *Brexit'in Politik Ekonomisi*, (İktisadi Kalkınma Vakfı: İstanbul, 2018), 11.

Nisan 1970 Lüksemburg Antlaşması ile bütçeyle ilgili ilk gücünü elde etmiştir.¹⁰ Birleşik Krallığın AT üyeliğinin gerçekleşmesiyle tıpkı 1688'deki Muhteşem Devrim'de¹¹ olduğu gibi bir devrim gerçekleşmiş, İngiliz anayasal sistemi radikal bir değişime uğrayarak parlamento egemenliğini bir üst otoriteyle de paylaşmaya başlamıştır. Bu üst otorite ise Avrupa'dır.¹²

AT ilk başlarda Birleşik Krallık açısından Fransız-Alman çatışmasının bir çözümü olarak görülmüştür.¹³ Avrupa'da çıkan her iki savaşın temelini Fransa ve Almanya arasındaki gerilimlerden kaynaklanması sebebiyle Winston Churchill de 1946 yılında yaptığı bir konuşmada Fransa ve Almanya'nın önderliğinde oluşturulacak bir Avrupa Birleşik Devletleri'nin Avrupa'yı olası savaş ve çatışma ihtimallerinden kurtaracağını dile getirmiştir.¹⁴ Ancak ekonomik ve siyasi iş birliğine yönelik adımların atılması, Birleşik Krallığı özellikle Muhafazakâr Parti ve parti içindeki Avrupa şüphecilerini egemenlik kaygıları çevresinde tedirgin etmeye başlamıştır. Nitekim üyelikten iki yıl sonra, 1975'te petrol krizi ve o dönemde %13'ün üzerinde seyreden enflasyon sebebiyle Birleşik Krallık AT'de kalıp kalmama konusunda bir referanduma gitmiş¹⁵, referandumdan %67'lik bir oranla AT'de kalma sonucu çıkmıştır.¹⁶

1979-1990 Margaret Thatcher dönemi Birleşik Krallığın, Brexit'e kadar olan süreçte, AB ile ilişkilerinin en sorunlu olduğu dönemdir. Topluluk bütçesine katkı ve ortak tarım politikasına taraf olmak konusunda Birleşik Krallığın yaşadığı çekinceler AB'ye mesafeli yaklaşmasına sebebiyet vermiştir. Birleşik Krallık ortak para birimi olarak Euro'yu kullanmayı reddetmiş ve AB dış politikasında Birlikle beraber hareket etme yönünde isteksiz olmuştur.¹⁷ 1985'te Almanya, Fransa, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg arasında imzalanan ülkeler arasında pasaportsuz geçişi ve gümrük kontrollerini kaldırarak serbest dolaşımı sağlayan Schengen Antlaşması'na yönelik düzenlemelere de katılmamıştır.¹⁸ Muhafazakâr

¹⁰ Saygın ve Ultan, "İngiltere-Avrupa Birliği İlişkileri: Tarihsel Bir Analiz", 76.

¹¹ Muhteşem Devrim'le Britanya İmparatorluğu anayasal monarşi (Westminster Sistemi) sistemine geçmiştir.

¹² Erhan Ayaz, "Brexit Avrupa Birliği'nin Sonu mu? Brexit'in Birleşik Krallık ile Avrupa Siyaseti Açısından Sonuçları", Yakın Doğu Enstitüsü Raporları, 5 (2017), 2.

¹³ Saygın ve Ultan, "İngiltere-Avrupa Birliği İlişkileri: Tarihsel Bir Analiz", 75.

¹⁴ Yıldız vd. *Britanya ve Avrupa Bütünleşmesi Winston Churchill'den Brexit'e*, 7.

¹⁵ Ayaz, "Brexit'in Birleşik Krallık ile Avrupa Siyaseti Açısından Sonuçları", 2.

¹⁶ Murat Çolak ve Özge Bozkaya, "Birleşik Krallıktaki Göç Karşıtı Söylemlerin Brexit Sürecine Etkisi", Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 75, (2018): 193.

¹⁷ İlhan Aras ve Altuğ Günar, "Birleşik Krallığın Avrupa Birliğinden Ayrılma Referandumu: Brexit Süreci ve Sonuçları", *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 6, 2 (2018): 93-94.

¹⁸ Yıldız vd. *Britanya ve Avrupa Bütünleşmesi Winston Churchill'den Brexit'e*, 65.

Parti iktidarındaki Margaret Thatcher dönemi Avrupa şüpheciliğinin ortaya çıktığı ve Birleşik Krallığın ekonomi politikaları ile AB politikalarının çatışmaya başladığı bir dönemdir.¹⁹

Muhafazakâr Parti'nin, 1980-1990 yılları arasında Avrupa'daki en şüpheci parti olmasının²⁰ yanında Margaret Thatcher'ın da "Demir Leydi" olarak nitelendirildiği bu dönem Birleşik Krallığı dekolonizasyon²¹ ve ekonomik düşüş sonrası yeniden ayağa kaldıracak politikalara sahne olmuştur.²² 1970'lerde gerçekleşen dekolonizasyon sonrası Birleşik Krallık yüksek işsizlik, ekonomik durgunluk ve enerji kriziyle boğuşuyordu. Öyle ki bu dönemdeki işsizlik oranları 1930'larda yaşanan Büyük Buhrandaki oranlardan bile daha fazlaydı.²³ Haliyle Thatcher'ın amacı Birleşik Krallıkta neoliberal politikalara yer vererek istihdamı artırmak, ekonomiyi yeniden ayağa kaldırmak ve Pound'un değerini artırmak olmuştur. Dönemin Sanayi ve Ticaret Bakanı Nicholas Ridley Almanya'nın tüm Avrupa'yı kontrol altına tutmak amacıyla para birliğini (Eurozone) araçsallaştırdığını belirterek görevinden istifa etmiştir. Thatcher da buna örnek bir tutum sergileyerek Pound'u egemenliğin en güçlü ifade aracı olarak değerlendirerek Eurozone'a katılmayı reddetmiş, AT'yi ortak ekonomik çıkarlar doğrultusunda bir araya gelen ülkeler topluluğu olarak görmüş ve Fransa-Almanya yakınlığından duyulan rahatsızlığı da dile getirmiştir.²⁴ Ayrıca Thatcher dış politikayı bir araç olarak kullanarak kamuoyunun dikkatini iç sorunlardan AT ile ilgili sorunlara yönlendirerek ABD ve Birleşik Krallık arasındaki ilişkilerin geliştirilmesine odaklanmış; dönemin ABD Başkanı Ronald Reagan ile sıkı diyaloglar kurarak AT'ye karşı oldukça negatif bir tutum sergileyerek ekonomik iş birliğini entegrasyon fikrine kıyasla daha çok tercih ettiğini vurgulamıştır.²⁵

Thatcher'dan sonra Başbakanlık görevini üstlenen John Major, AB ile olan ilişkilerde daha yapıcı bir tutum sergileyerek AB'nin çevre, tarım, sağlık gibi politikalarına uyumlu davranmıştır. Major, ABD yerine AB'yle olan ilişkilere daha fazla önem vermeye

¹⁹ Saygın ve Ultan, "İngiltere-Avrupa Birliği İlişkileri: Tarihsel Bir Analiz", 77.

²⁰ Chris Gifford, "The UK and the European Union: Dimensions of Sovereignty and the Problem of Eurosceptic Britishness", *Parliamentary Affairs*, (2010), 331.

²¹ Birleşik Krallık sömürge sistemindeki ülkelerin kendi bağımsızlıklarını kazanarak sömürge olmaktan kurtuluşlarını ifade eden dekolonizasyon sürecinde Hindistan ve Hong Kong gibi deniz aşırı topraklarını kaybetmiştir.

²² John Zak, "The Great Wave: Margaret Thatcher, The Neoliberal Age and the Transformation of Modern Britain", *Student Publications*, (2020): 4.

²³ *Age*, s. 5.

²⁴ Saygın ve Ultan, "İngiltere-Avrupa Birliği İlişkileri: Tarihsel Bir Analiz", 78-79.

²⁵ *Age*, s. 81.

çalışmasına ve entegrasyon fikrine de sıcak bakmasına rağmen 1991 Maastricht Zirvesi sırasında, Thatcher dönemi gibi, parasal birlik yönünde olumlu bir adım atılmayacağını göstermiştir.²⁶ Mayor'un Avrupa şüpheciliği daha yumuşak bir tonda olsa da küreselleşen Avrupa fikrine şiddetle karşı çıkmış, federal bir Avrupa'yı desteklememiştir.²⁷ Maastricht Antlaşması, tüm Avrupa genelinde bütünleşmeye şüpheci yaklaşan söylemlerin arttığı bir dönüm noktası olmuştur. Maastricht Antlaşması ile beraber 1990'lı yıllar Avrupa vatandaşlığının ortaya konulduğu, AB entegrasyonunun tartışıldığı ve Birleşik Krallıkta Avrupa şüpheciliğinin de iyice arttığı bir dönemdir.

2 Mayıs 1997'de Birleşik Krallık yaklaşık 13 yıl sürecek olan İşçi Partisi hükümeti dönemine girmiş ve Mayor'dan sonra koltuğu Tony Blair devralmıştır. İşçi Partisi'nin ilk yılları, Birleşik Krallık ve AB ilişkileri açısından da yeni bir başlangıç yaratmıştır.²⁸ Blair, Birliğin sosyal politikalarına ılımlı yaklaşırsa da Ekonomik ve Parasal Birlik yönünde kesinlikle ileri adım atmamış ve para birimi olarak Euro, Muhafazakâr Parti hükümeti döneminde olduğu gibi, reddedilmiştir. Blair döneminin Maliye Bakanı Gordon Brown, Euro'ya geçiş amacıyla 5 ekonomik test oluşturmuşsa da ulusal ekonomik çıkarlar gereğince para birimi değiştirilmek istenmemiştir.²⁹ Ek olarak bu dönemde AB'de ortak savunma politikaları da oluşturulmaya çalışılmış ancak Birleşik Krallık bu politikalara da karşı duruş sergilemiş ve güvenlik konusunda ABD ile hareket etmeyi tercih etmiştir.³⁰

Blair döneminde Birleşik Krallık, ABD ve AB arasında bir köprü olmasının yanında, AB ile ilişkilerinde de sorun çıkarıcı bir üye konumundan normal bir üye ülke haline gelmiştir. Ancak 11 Eylül olayları ve ABD Başkanı George W. Bush ile yakınlığı sebebiyle Blair'ın siyasi imajı zedelenmiş ve Avrupa'nın eleştirilerine maruz kalmıştır.³¹ 27 Haziran 2007'de görevi Blair'dan devralan Gordon Brown, eski Maliye Bakanı olması dolayısıyla AB ile ilişkilere Blair'e kıyasla daha pragmatik yaklaşmış ve AB'yle yapılacak ekonomi politikalarına odaklanmıştır.³²

²⁶ *Age*. s. 83.

²⁷ Gifford, "Dimensions of Sovereignty and the Problem of Eurosceptic Britishness" 322.

²⁸ *Age*. s. 322.

²⁹ *Age*. s. 322.

³⁰ Saygın ve Ultan, "İngiltere-Avrupa Birliği İlişkileri: Tarihsel Bir Analiz" 85.

³¹ *Age*. s. 87.

³² *Age*. s. 88.

13 yıl süren İşçi Partisi hükümetinden sonra, 11 Mayıs 2010'da tekrar iktidara gelen Muhafazakâr Parti, Başbakan David Cameron döneminde Birleşik Krallık ve AB ilişkilerinde yeni bir dönüm noktası ortaya çıkmıştır. Bu dönemde Avrupa ile bütünleşmenin tam olarak sağlanamamış olduğu ve Avrupa şüpheciliğinin giderek arttığı her platformda tartışılmaya başlanmış, Birleşik Krallıkta Avrupalılık ve Avrupa kimliği sorgulanır olmuş ve aidiyet konusu tartışılmaya başlamıştır.

Ekonomik kaygılar, Birlik içinde giderek güçlenen Almanya'nın etkisi, Birlikte derinleşen federalizm, iç politikada yükselişe geçen rakibi aşırı sağ UKIP gibi etkenler sebebiyle Cameron, iç politikada daha milliyetçi bir tutum sergilemek zorunda kalmıştır. Bununla beraber Cameron AB'yle ilgili tartışmaları ileri boyuta taşıyarak yeni göçmen yasaları oluşturmak ve artan göç oranlarının azaltılmak istenmesi gibi gelişmeler bağlamında AB üyeliğinin referanduma götürülebileceği konusunu gündeme getirmiştir.³³ Ayrıca Cameron, 2008 ekonomik kriziyle baş edebilmek için Lizbon Antlaşması'nda değişiklik yapılmak istenmesine de karşı çıkmıştır. Bu durum AB ile Birleşik Krallık arasında yeniden bir gerginliğe yol açmıştır.³⁴

2008 yılında ABD'de başlayıp 2009'a doğru Avrupa'da da etkisini gösteren küresel ekonomik krizde AB, tarihi boyunca ekonomik olarak en kötü performansını sergilemiştir. Yunanistan'ın, açıkladığı ekonomik verilerde oynama yapmış olması üye devletlerin de birbirlerine şüpheyle yaklaşmalarına neden olmuştur. Bununla birlikte Suriye'deki iç savaşın yol açtığı göçmen krizi ile AB'nin göçmen kabul etmeye başlaması Brexit seslerinin yükselmesine yol açmıştır.³⁵ 2008 krizinin ardından ekonomik işlevselliğin güçlendirilmesi amacıyla Avrupa Komisyonu'nun yetki alanı genişletilmiş (üye devletlerin uygulamalarını izleme, değerlendirme, yaptırım uygulama yetkisine sahip olması gibi), üye devletlerin sosyal refahını ve vergi politikalarını etkileyebilecek kısıtlamalara gidilmek durumunda kalmıştır. Bu kriz sürecinde artan yetkileriyle beraber AB'de demokrasi açığının arttığı söylemleri dile getirilmeye başlanmıştır.³⁶

³³ Age. s. 91.

³⁴ Age. s. 93.

³⁵ Mehmet Çelik vd. "Avrupa'daki Kriz", *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18, 1, (2017): 112.

³⁶ Çolak ve Bozkaya, "Birleşik Krallıktaki Göç Karşıtı Söylemlerin Brexit Sürecine Etkisi", 194-195.

Krizle beraber Avrupa'da artan işsizlik, istihdam sorunları, ekonomik bunalım ve geleceğe yönelik kamuoyunda hissedilen kaygılar göçmenlere yönelik söylemler üzerinde de etkili olmuştur. Mayıs 2015'te tekrar iktidara gelen Cameron, partisi içindeki Avrupa şüphecilerinin baskısı altında kalması ve UKIP'e karşı oy kaybetmek istememesi sebebiyle referandum konusunu gündeme taşımak zorunda kalmıştır.³⁷

Birleşik Krallık yıllardan beri Avrupa'nın bir parçası olup onunla hareket etmektense ABD ile ittifakta olmayı tercih etmiş, AB'ye karşı da her zaman temkinli yaklaşarak kendi çıkarlarını ön planda tutmuştur. 1980-1990 yılları arasında İşçi Partisi, Muhafazakâr Parti'ye kıyasla Avrupa'dan izole olmamayı tercih ederek AB'ye mesafeli yaklaşımını savunmuştur.³⁸ Ancak 1990'lı yıllardan itibaren hem Muhafazakâr Parti'nin hem de İşçi Partisi'nin AB'ye yaklaşımlarının Birleşik Krallığın kronik Avrupa şüpheciliği ve egemenlik kaygıları sebebiyle hemen hemen aynı olduğu söylenebilir.

Coğrafi olarak Avrupa'dan ayrı bir ada ülkesi olması ve iktidarların Avrupa bütünleşme hareketine çoğu zaman sıcak bakmamış olması Birleşik Krallık içerisinde Avrupa şüpheciliğinin de gelişmesine uygun ortamı hazırlamıştır.³⁹ Öyle ki Birleşik Krallık, AB'yle daha masaya oturmadan ulusal egemenliğinden ödün vermeyeceğini dile getirerek kırmızı çizgilerini belirtmiştir.⁴⁰ Birleşik Krallığın göçmen karşıtlığı ve göç politikalarındaki düzenlemeleri AB'nin temeli olan serbest dolaşımı olumsuz yönde etkileyerek Avrupa karşıtlığını, geçmişten gelen Avrupa federalizmine ve Almanya egemenliğine karşıt duruşu, ekonomik krize tepkileri, ulusal egemenliğe ve ulusal kimliğe yönelik korumacı duruşu artırarak Brexit seslerinin de yükselmesine sebep olmuştur.⁴¹

Genel olarak değerlendirildiğinde Birleşik Krallığın aslında tam anlamıyla AB'ye üye olmadığını, yalnızca ekonomik olarak kendi çıkarlarını zedeleyemeyecek ölçüde iş birliği içinde olduğunu ve her hükümet döneminde AB ile çizdiği sınırın aşılmaması yönünde adımlar attığını söyleyebiliriz. AB'ni günümüzdeki AB haline getiren ve entegrasyon politikaları açısından kritik önem arz eden Eurozone ve Schengen düzenlemelerinde Birleşik Krallık yer almamaktadır. Yine aynı şekilde AB bütçesine katkı, ortak tarım politikaları ve

³⁷ Saygın ve Ultan, "İngiltere-Avrupa Birliği İlişkileri: Tarihsel Bir Analiz", 94.

³⁸ Gifford, "Dimensions of Sovereignty and the Problem of Eurosceptic Britishness", 323.

³⁹ Saygın ve Ultan, "İngiltere-Avrupa Birliği İlişkileri: Tarihsel Bir Analiz", 96.

⁴⁰ Gifford, "Dimensions of Sovereignty and the Problem of Eurosceptic Britishness", 322.

⁴¹ Saygın ve Ultan, "İngiltere-Avrupa Birliği İlişkileri: Tarihsel Bir Analiz", 97.

dış politikada ortaklaşa hareket etmeye yönelik adımların hiçbirini Birleşik Krallık kabul etmemiştir. Birleşik Krallığın AB politikaları ve entegrasyonu konusunda en fazla karşı çıktığı ve egemenlikle özdeşleştirdiği kırmızı çizgisinin Eurozone olduğunu söylemek mümkündür. Bu noktada, adeta domino etkisi yaratan ve AB'nin yaşadığı önemli krizlerden biri olan 2008 krizinden bahsetmek gerekir. AB'nin krizi yönetebilmek adına aldığı kararlar Birleşik Krallıkta tepkiye yol açmış ve krizin peşinden gelen diğer sorunlar AB ile ilişkiler bağlamında bardağı taşırmıştır.

1.2.2008 Euro Krizi ve Yunanistan'ın Borç Krizi

2008 Euro krizi, oluşan popülizm dalgasını tetikleyen yıkıcı depremlerden biri olarak değerlendirilebilir. Sadece AB ile ilişkileri çıkmaza sürüklemesiyle değil, Brexit sürecinde yaşanan popülizm dalgasının da yükselişini temellendirme açısından 2008 yılında yaşanan bu kriz önemlidir. AB ile ilişkilerde Birleşik Krallığın kırmızı çizgilerinden biri olan ve 1980'li yıllardan bu yana her hükümet döneminde kesinlikle karşı durulan Eurozone'da yaşanan bu kriz Brexit'e giden yolun önünü açmıştır. İlk olarak ABD'de gerçekleşen bu kriz daha sonra Avrupa'ya da sıçramıştır. Bu sıçrama ve yarattığı geniş çaplı etki sebebiyle 2008'de oluşan kriz “Büyük Durgunluk”⁴² olarak da tanımlanmaktadır.

ABD'de ortaya çıkan bu kriz 2004-2007 yılları arasında konut alımına yönelik bankalar tarafından verilen düşük faizli, her bütçeye uygun krediler ve sonunda bu kredilerin ödenememesi sebeplerinden temellenmiştir. Normal şartlarda gayrimenkule yatırımın çok sık görülmediği ABD'de %6'dan %2'ye kadar düşürülen faizlerle sunulan bu ‘mortgage’ kredileri, yatırımcıların aldıkları konutları ileride daha yüksek fiyattan satabilmelerinin önünü açmıştır.⁴³ Bu durum mortgage kredilerine yönelik talebi artırarak kredilerin geniş çaplı verilmeye başlamasına da fırsat yaratmıştır. Tüm bu kredilerin havada uçtuğu sırada FED bir anda faizlerin arttırılması kararı almıştır. Bu durum mortgage balonunun patlamasına ve yüksek faizli kredilerin ödenememesine yol açmıştır. Oluşan kriz ABD'de konutların değersizleşmesine de yol açmıştır. Örneğin, 2000'li yıllarda 170 bin Dolar

⁴² Tuğba Koyuncu, “2008 Krizi ve İşsizliğe Etkisi Üzerine Bir Uygulama: N-11 Ülkeleri”, *Ekonomi, Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 3, 2, (2018): 196.

⁴³ Hakan Sarımaden, “2008 Küresel Krizinin Yunanistan Borç Krizine Etkilerinin Bir İncelemesi”, *Sakarya İktisat Dergisi*, 9, 3, (2020): 192.

değerindeki bir konut, 2005 yılında 260 bin Dolar'a kadar yükselmiş, krizle beraber yeniden 180 bin Dolar'a kadar düşmüştür.⁴⁴ Bu krizin ilk iflas bayrağını çeken şirketi ABD'de Lehman Brothers olmuştur. Söz konusu iflas ilanları yalnızca ABD'de değil, Avrupa'da da görülmüştür. Ancak Avrupa'da bu 2008 krizinden fazlaca etkilenen ülke ilerleyen bölümlerde de görüleceği üzere Yunanistan olmuştur.

1981 yılında, birliğe üyelik için söz konusu kriterleri sağlayamadığı halde, Yunanistan'ın apar topar AB'ye üyeliği gerçekleşmiştir.⁴⁵ Üyeliğinin ilk yıllarında ekonomik açıdan diğer üye ülkelerden daha düşük düzeyde performans gösteren Yunanistan, zaman içinde AB'den aldığı destekle kendini toparlamaya başlamış ve 2000'li yıllara gelindiğinde de yine kriterleri tam olarak karşılayamadığı halde kendi para birimi Drahmi'yi bırakıp Euro'ya geçişi de gerçekleşmiştir.

AB'ye üye bir ülkenin Eurozone'a geçiş yapabilmesi için sahip olması gereken kriterler 1993 Maastricht Antlaşması'yla belirlenmiştir. Bu kriterlerin ana hedefi, devletlerin düşük enflasyon oranlarıyla istikrarlı bir ekonomik gelişme sağlamaları ve böylece daha güvenli ve tahmin edilebilir, yenilikçi ve rekabetçi bir ekonomik ortamda ileriye yönelik uzun vadeli anlaşmalar veya planlamalar yapabilmeleridir. Bu kriterler aynı zamanda istikrarlı ekonomik ilişkiler sağlanabilmesi için üye ülkelerin ekonomi politikalarının da kısıtlanması anlamına gelmektedir. Bunun için Eurozone'a katılım sağlamak isteyen ülkeler sosyal ve ekonomik çapta yapısal reformlar yapmak zorundadırlar.⁴⁶ Ancak AB, Yunanistan açısından bu kriterlerini gevşetebilmiş ve hem üyelikte hem de Eurozone'a katılımında kriterlerin tam anlamıyla karşılanamaması halinde de Yunanistan'a desteğini esirgememiştir.

Yunanistan, Eurozone'a katıldığı sırada söz konusu kriterlerden biri olan 'kamu borçlarının GSMH'ya oranının %60'ı geçmemesi'⁴⁷ koşulunu sağlayamamıştı. Buna rağmen hem AB'nin desteğini almış hem de kredi derecelendirme kuruluşları (Fitch, Moody's gibi) Yunanistan'ın kredi notunu yükseltmek suretiyle ona fırsat tanımıştı. Ancak günün sonunda

⁴⁴ Age. s. 195.

⁴⁵ Age. s. 197.

⁴⁶ Engin Çenberci, "Euro'nun Geleceği ve Grexit", *Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi*, 3, 6, (2014): 32-33.

⁴⁷ Sarımaden, "2008 Küresel Krizinin Yunanistan Borç Krizine Etkilerinin Bir İncelemesi", 198.

Yunanistan, verilen bu desteği ve fırsatları yatırımda veya üretimde kullanmak yerine borçlarının finansmanında değerlendirmeyi tercih etmişti.⁴⁸

2008 yılında patlak veren krizle beraber Yunanistan'ın kamu borçlarının Almanya'daki bankalara %21, Fransa'daki bankalara %36 ve AB ülkeleri dışındaki bankalara ise %11 oranlarında olduğu ortaya çıktı. Ayrıca 2009'da %6,7 olarak açıkladığı bütçe açığının, iktidara yeni gelen Papandreou hükümeti tarafından açıklanan verilerin çarpıtılmış olduğu itirafıyla, aslında %12,7 dolaylarında seyrettiği anlaşıldı. Bu durum Yunanistan'ın müthiş bir krizle boğuştuğunu gözler önüne serdi. Yunanistan'ın yeni hükümeti, 2010 yılında krizin aşılabilmesi için toplamda 110 milyar Euro mali desteğe ihtiyaç duyulduğunu açıkladı.⁴⁹

Yunanistan'ın boğuştuğu krizin yönetilebilmesi için sunulan çözüm yollarından biri devalüasyonun devreye sokulmasıydı. Ancak Yunanistan'ın Eurozone'da bulunması ve Euro'nun karar verme yetkisinin de Almanya'nın Frankfurt şehrinde bulunan Avrupa Merkez Bankası'nda olması Yunanistan'ın kendi müdahalesini imkansız hale getirdi. Ayrıca söz konusu devalüasyon sadece Yunanistan'ı değil, Eurozone'da bulunan diğer ülkeleri de etkileyebilir ve krizi derinleştirebilirdi. Ancak bu devalüasyon bir başka şekilde daha gerçekleştirilebilirdi: Grexit.⁵⁰

Grexit'le Yunanistan, Eurozone'dan çıkıp eski para birimi Drahmi'ye dönecek ve krizle mücadelesinden sonra tekrar toparlanabilirse Eurozone'a yeniden katılımı sağlanacaktı. Böylelikle Yunanistan'daki bu krizden diğer Eurozone ülkeleri etkilenmeyecekti.⁵¹ Ancak bu seçenek de yeterli görülmemiş olacak ki Yunanistan'ın krizle mücadele için ihtiyacı olan 110 milyar Euro'nun 30 milyarı IMF tarafından, geri kalan 80 milyarı ise Eurozone tarafından karşılandı.⁵²

Bu durum Birleşik Krallığın tepkisine yol açmıştır. Yunanistan'ın kendi mali disiplinsizliğinden kaynaklanan borçlarını yüklenmek istemediğini söyleyen Birleşik Krallık, kriz sürecine Avrupa şüphecisi tutumuyla yaklaşmış ve Yunanistan'ın borçlarını

⁴⁸ Age. s. 200.

⁴⁹ Age. s. 201.

⁵⁰ Çenberci, "Euro'nun Geleceği ve Grexit", 35.

⁵¹ Age. s. 35.

⁵² Sarımaden, "2008 Küresel Krizin Yunanistan Borç Krizine Etkilerinin Bir İncelemesi", 201.

diğer üyelerin üzerine yüklediği ve bunun kabul edilemez olduğu gerekçesiyle AB'yi suçlamaya başlamıştır. Yunanistan'ın açıkladığı verileri çarpıtması sebebiyle diğer AB üyeleri de birbirlerinden güvensizlik duymaya başlamış ve AB'nin politikaları eleştirilmeye başlamıştır.⁵³

Birleşik Krallığı Brexit'e götüren yolda önemli bir nokta olan bu kriz, ülkedeki Avrupa şüpheciliğini de negatif yönde kışkırtan ve ilişkileri bitirmeye kadar giden yolda ilk taşı atan durumlardan biri olarak değerlendirilebilir. Bu noktada Birleşik Krallığın zaten Eurozone ülkelerinden biri olmadığı ve dolayısıyla Yunanistan'ın borç krizinin yönetilebilmesi için atılacak adımlardan kaynaklanabilecek ekonomik sorunlardan Eurozone ülkeleri kadar etkilenmeyeceği düşünülebilir. Ancak Avrupa entegrasyonu açısından tam anlamıyla hazır olmayan bir ülkenin üyeliğinin gerçekleştirilmesi, ona fırsat tanınması ve sonuç olarak elde edilenin kocaman bir mali yük olması gerçeği göz önünde bulundurulduğunda Avrupa şüpheciliğinin bu noktada devreye girmemiş olması mümkün değildir. Yunanistan'ın borç krizi ve AB'nin krizi yönetebilmek adına aldığı kararlar, Birleşik Krallığın neden Eurozone'a karşı çıktığını ve bunu bir egemenlik sorunu olarak gördüğünü temellendirmiş ve karşıtlığına somut bir örnek olmuştur. Yaşanan bu durum Birleşik Krallığın şüpheciliğini besleyerek aslında AB'nin entegrasyon ve birlik politikaları konusunda zayıf olan taraflarını ortaya çıkarmış ve Brexit'e giden yolda ilk ve belki de en önemli kıvılcımı yaratmıştır.

1.3.Brexit Süreci

Bu bölüm Brexit referandumu kararının alındığı 2016, referandum süreci ve ayrılma sürecinin resmen başladığı 2017'ye kadar olan zaman aralığını ele almaktadır. Bu süreç Brexit sebebiyle Birleşik Krallıkta oluşan siyasi karışıklığı göstermesi bakımından önemlidir. Aynı zamanda AB üyeliği ile ilgili genel olarak hangi konuların tartışıldığı hakkında bir fikir de vermektedir. Referandum sürecinde Avrupa şüphecisi söylemlerin ve popülist açıklamaların referandumda oluşturduğu baskıyı ve ayrılma kararının yarattığı

⁵³ Saygın ve Ultan, "İngiltere-Avrupa Birliği İlişkileri: Tarihsel Bir Analiz", 93.

belirsizliği de öne çıkaran bu bölümde genel olarak Brexit kampanyalarının içeriklerine de yer verilmiştir.

2012’de tartışılan Grexit⁵⁴ bağlamında ortaya konan modellere dayanılarak geliştiren ve Birleşik Krallığın AB üyeliğinden ayrılması anlamına gelen Brexit ile birlikte AB tarihinde ilk defa bir üye devlet birlikten ayrılma sürecine gitmiştir.⁵⁵ 2015’te yapılacak seçimi kazanması durumunda Birleşik Krallığın AB üyeliğini referanduma götüreceği vaadinde bulunan Başbakan David Cameron, kimi düşünürler açısından Avrupa siyasi tarihinin en büyük hatalarından birini gerçekleştirmiştir.⁵⁶

Global düzeyde yaşanan ve ülkelerin o dönemdeki kamusal harcamaları ve almış oldukları kredilerle paralel olarak etkilendikleri 2008 ekonomik krizi ve beraberinde gelen işsizliğin sorumluları olarak göçmenler işaret edilmeye başlanmıştır. Göçmenlerle ve ekonomik sorunlarla bağlantılı olarak Cameron, 2014-2016 yılları arasında AB ile gerçekleştirilecek birtakım reform görüşmelerine başlamıştır. Bulgaristan ve Romanya gibi AB’ye üyeliği yeni gerçekleşmiş ülkelerden gelecek olarak göçmenlerin kontrolleri, çalışma amacıyla Birleşik Krallığa gelen AB vatandaşlarına yönelik katılaştırılmış göç kuralları, yeni serbest ticaret anlaşmalarıyla bürokrasinin azaltılması, üye ülkelere daha fazla yetki verilmesi ve AB kurumlarına verilen yetkilerin azaltılması gibi düzenlemeler içeren bu reformlar, 10 Kasım 2015’te Cameron tarafından AB Komisyon Başkanı Donald Tusk’a bildirilmiştir.⁵⁷

Görüşmelerin ardından, Londra Belediye Başkanı görevini yürüten Boris Johnson AB üyeliğinden çıkış yönünde kampanya yürüteceğini açıklamıştır. Johnson’ın AB üyeliğinin maliyetinin haftada 350 milyon Pound olduğunu, böyle bir miktarın AB’ye verileceğine sağlık sektöründe kullanabileceğini iddia etmesiyle ortaya çıkan spekülasyonlar sebebiyle Cameron’un reform görüşmeleri başarısız olmuştur.⁵⁸ Bu olayın ardından 2 Şubat 2016’da

⁵⁴ “Greek Euro Exit” anlamına gelen Grexit, 2008’de yaşadığı ekonomik kriz sebebiyle Yunanistan’ın Euro bölgesinden ayrılmasını ifade eder.

⁵⁵ İlhan Aras ve Altuğ Günar, “Birleşik Krallık’ın Avrupa Birliği’nden Ayrılma Referandumu: Brexit Süreci ve Sonuçları”, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 6, 2, (2018): 92.

⁵⁶ *Age*, s. 94.

⁵⁷ Alakbarov, *Brexit’in Politik Ekonomisi* 16.

⁵⁸ *Age*, s. 17.

Cameron reform görüşmelerinin geçici olarak sonlandığını açıklamış ve Brexit referandumu süreci başlamıştır.

Sürecin başlamasıyla göç, Birleşik Krallık için yeni bir sorun olmamasına rağmen Brexit referandumu kampanyalarında odağa yerleştirilmiştir.⁵⁹ “Göçmenler işlerinizi ellerinizden alıyor.” söylemiyle kampanyasını yürüten Nigel Farage liderliğinde aşırı sağ UKIP ile Cameron başkanlığında merkez sağ Muhafazakâr Parti’nin egemenlik kaygıları ve parti içinde Cameron yönetiminden rahatsız olan Avrupa şüpheçileri göçmen karşıtlığı ekseninde birleşerek AB’den ayrılma kampanyaları (Leave) hazırlanmıştır. Öyle ki, oy kaybetme kaygısıyla kampanyalarını göç karşıtlığı üzerinden yürüten Muhafazakâr Parti’nin söylemleri de ters etki yaratarak UKIP’e yaramıştır.

UKIP 1993’teki kuruluşundan zamandan beri Avrupa şüpheçisi bir partiydi ve Birleşik Krallığın AB üyeliği için referanduma gidilmesini ve mümkünse üyeliğin sonlandırılmasını talep ediyordu. 2014 yılında UKIP’in başarısını artıran en önemli etken popülizmin de etkisiyle AB üyeliğini göç sorunu ile birleştiren bir strateji tercih etmiş olmasıydı. Brexit referandumunda da UKIP, ağırlıklı olarak AB ve göç karşıtı bir tutumla kampanyasını yürüterek kamuoyunun ilgisini kazanmıştır.⁶⁰

Söylemlerini egemenlik ve bütçe ekseninde şekillendiren Boris Johnson, Brexit kampanyasına “Kontrolü Geri Alalım” sloganıyla katılmış, aslında Avrupa karşıtı olan İşçi Partisi lideri Jeremy Corbyn ise AB’de kalmak üzerine bir kampanyaya imza atmıştır.⁶¹

Brexit referandumu sürecinde AB’den ayrılma (Brexit) yönünde görüşleri olan siyasilerin ve kamuoyunun ayrılma gerekçeleri AB üyeliğinin ulusal siyasetlerini zayıflatmış olduğu, AB’nin meşruiyet sorunu yaşadığı, AB bütçesine yapılan ödemelerin oldukça maliyetli olduğu, Doğu Avrupa ülkelerinden Birleşik Krallığa yüksek oranda göç hareketinin yaşandığı ve bu sebeple yerel işçilerin iş güvensizliği ve geçim sıkıntısı yaşıyor olduğu şeklinde özetlenebilirken; AB’de kalma (Bremain) yönünde görüşleri olanlar ise, AB üyeliğinin ekonomik açıdan avantajlı olduğu, AB içindeki reform çalışmalarına odaklanmak gerektiği, üyeliğin Birleşik Krallığın dış politikada etkinliğini artırdığı, AB’nin ulus üstü bir

⁵⁹ Çolak ve Bozkaya, “Birleşik Krallık’taki Göç Karşıtı Söylemlerin Brexit Sürecine Etkisi” 206.

⁶⁰ Alakbarov, *Brexit’in Politik Ekonomisi* 13.

⁶¹ Ayaz, *Brexit’in Birleşik Krallık ile Avrupa Siyaseti Açısından Sonuçları*” 15-16-17.

güvenlik boyutuna sahip olması dolayısıyla terörle mücadelede avantaj sağladığı ve üyeliğin devam ettirilmemesi halinde oluşacak olan ortamın tamamen bir belirsizlik olduğu yönünde gerçekleşmiştir.⁶²

23 Haziran 2016'da sonuçlanan, katılım oranının %72,2 (46.501.241 seçmen) olduğu Brexit referandumu sonucunda %51,9 AB'den ayrılma %48,1 AB'de kalma yönünde karar çıkmıştır. İngiltere %53,4 ve Galler %52,5 ayrılma; İskoçya %62 ve Kuzey İrlanda %55,8 kalma yönünde oy kullanmışlardır.⁶³ Referandum sonunda Başbakan David Cameron istifa etmiş, Temmuz 2016'da yine Muhafazakâr Parti'den Theresa May hem başbakanlık görevine gelmiş hem de Brexit müzakerelerini yürütme görevini üstlenmiştir. Avrupa Birliği Antlaşması'nın 50. maddesi "Her üye devlet, kendi anayasal kurallarına uygun olarak Birlikten çekilmeye karar verebilir."⁶⁴ gereğince de 29 Mart 2017'de ayrılma süreci resmi olarak başlamıştır.

AB içindeki 3. büyük ekonomiye sahip, oldukça güçlü bir ülke olan Birleşik Krallık, 23 Haziran 2016'da yaptığı referandumla 1973 yılından beri üyesi olduğu AB'den ayrılma (Leave) yönünde karar almıştır. Ayrılma kararının ardından istifa eden İngiltere Başbakanı David Cameron, Brexit ile ilgili süreci yönetmesi için görevi Theresa May'e devretmiştir. AB'ye üyelik süreci bir aday ülke için ne kadar zorluyorsa Birlikten çıkma süreci de bir o kadar zorludur. Birleşik Krallığın AB'den anlaşmalı (soft Brexit) ya da anlaşma olmadan (hard Brexit ya da 'no-deal') ayrılma süreci bağlamında İngiliz Parlamentosunda müzakereler oldukça tartışmalı sürdürülmüştür. Ekonomik ve siyasi konuların yanı sıra AB ülkelerinden Birleşik Krallığa göç etmiş olan Avrupa vatandaşlarının Brexit sonrası yaşamaya ve çalışmaya devam edip etmeyecekleri konusu da sorun olmuştur.⁶⁵

Brexit müzakereleri devam ederken kamuoyunda da referandumun tekrar edilmesi ve halkın görüşlerinin de bu süreçte dikkate alınması gerektiğine yönelik yürüyüşler ve protestolar düzenlenmiştir.⁶⁶ AB'den anlaşmalı çıkışı sağlayabilmek adına May, Parlamentosunun anlaşmayı onaylaması halinde istifa edeceğini açıklamış, ancak Parlamento

⁶² Alakbarov, *Brexit'in Politik Ekonomisi* 28-29.

⁶³ Aras ve Günar, "Brexit Süreci ve Sonuçları" 96.

⁶⁴ "Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği'nin İşleyici Hakkında Antlaşma", *AB Bakanlığı*, (<https://www.ab.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf>)

⁶⁵ Begg, "Theresa May's Timeline for Brexit: Canny Tactics or Brexishambles?", (2016), (blogs.lse.ac.uk/europplog/) (son güncelleme: 5 Ekim, 2016).

⁶⁶ "İngiltere'de Dev Brexit Yürüyüşü", *DHA*, 23 Mart 2019, (<https://www.hurriyet.com.tr/dunya/ingilterede-dev-brexit-yuruyusu-41159446>), (erişim tarihi: 25 Mart 2019).

tarafından anlaşma üç kere reddedilmiştir. “Parlamentonun anlaşmayı onaylamaması Brexit müzakerelerini de çıkmaza sokmuş ve Birleşik Krallıkta siyasi bir krize yol açmıştır. Öyle ki, The Times ve Financial Times’ta, May’i parti çıkarlarını ulusal çıkarların önüne koymakla suçlayan yorumlar yayınlanmıştır.”⁶⁷ “Anlaşmanın Parlamentonun onayını alamamasının sebebi ise Birleşik Krallık ve AB arasında düzenlenecek olan serbest ticaret anlaşmaları ne şekilde olursa olsun, Kuzey İrlanda ve AB üyesi İrlanda Cumhuriyeti arasındaki fiziki sınırın kaldırılmasını öngören ‘backstop’ düzenlemesinin uygulanmak istenmemesidir”.⁶⁸

24 Mayıs 2019’da “AB referandumunun sonucunu yerine getirmek için çabaladım. Referandumu uygulamak için elimden gelenin en iyisini yaptım. Yaptığım Brexit anlaşmasını desteklemeleri yönünde milletvekillerini ikna etmek için elimden geleni yaptım fakat üzülerek söylüyorum ki ikna edemedim. Artık bu çabalara yeni bir başbakanın önderlik etmesinin ülke çıkarları için en iyisi olduğunu düşünüyorum.”⁶⁹ açıklamasıyla Theresa May görevinden istifa ettiğini açıklamıştır. 24 Temmuz 2019’da Boris Johnson, Birleşik Krallığın yeni başbakanı olarak seçilmiştir. 31 Ocak 2020 itibarıyla de Birleşik Krallık oldukça zorlu geçen müzakerelerden sonra AB’den ayrılmıştır.

Tarihsel açıdan inceleyecek olursak Birleşik Krallığın, AB ile olan temaslarında her daim tereddütte olduğunu görebiliriz. Eurozone’u reddetmesi, Schengen’e katılmaması, ABD ve Commonwealth ile ilişkileri, bütünleşme hareketine hiçbir şekilde ılımlı yaklaşmaması bu tereddütlere örnek gösterilebilir. Tüm bunların üzerine bir de AB’nin karşılaşmış olduğu 2008 krizi Birleşik Krallığın Avrupa şüpheciliğine katkıda bulunarak Brexit’e giden yolun önünü açmıştır.

Bu sebeple AB’den ayrılma kararının sürpriz olduğunu söylemek yersizdir. Ancak Brexit referandumu kampanyalarında AB üyeliği ile ilgili temel sorunlar yerine çoğunlukla göçmenlere, mültecilere, AB’nin artık taşınmaz bir yük olduğuna, Britanya İmparatorluğu’na yönelik göndermelere, ulusal egemenliğe ve buna bağlı olarak da Britanya

⁶⁷ Ergin Yıldızoğlu, “Brexit: Parlamentoda AB’den Ayrılık Antlaşmasını Yeniden Reddeden İngiltere’yi Neler Bekliyor?”, *BBC*, 31 Mart 2019, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-47759985> , (erişim tarihi: 3 Nisan 2019).

⁶⁸ “Brexit: İngiltere Başbakanı May AB’den Yeniden Erteleme İsteyecek”, *BBC*, 2 Nisan 2019, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-47792064> , (erişim tarihi: 4 Nisan 2019).

⁶⁹ “Son Dakika: İngiltere Başbakanı Theresa May İstifa Etti”, *Sabah*, 24 Mayıs 2019, <https://www.sabah.com.tr/dunya/2019/05/24/ingiltere-basbakani-theresa-may-istifa-etti> , (erişim tarihi: 4 Nisan 2019).

milliyetçiliğinin ön planda tutulduğunu kampanyalar ve mesajlar kullanılmıştır. Brexit süreci ile popülizm arasında bir bağ kurulabilecek nedenler de aslında bunlardır.

Dolayısıyla Brexit süreci hem AB'yi hem de Birleşik Krallığı oldukça karmaşık bir kaosa sürüklemiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde yer alan tartışmalar zorlu, karmaşık ve geleceğe yönelik belirsizlik tehditleriyle dolu bir kararı bir ülkenin neden almış olabileceğine dair çıkarımlar sunmakta ve popülist siyasetin Brexit sürecindeki yerini konumlandırmaktadır.

2.İKİNCİ BÖLÜM: POPÜLİST SİYASET, AVRUPA ŞÜPHECİLİĞİ VE BREXIT

İngiltere'nin 1973 yılında gerçekleşen üyeliğinden bu yana AB'ye ekonomik ve siyasi kaygılarla yaklaşmış olmasına karşın, referandum kampanyalarında siyasi partilerin ve politikacıların söylemlerinin çoğunlukla göç ve göçmen karşıtlığı yönünde yoğunlaşmış olması Brexit sürecinde partiler ve siyasiler tarafından yabancı düşmanlığının kışkırtıldığına dair ipuçları vermektedir.

Üye ülkeler arasında AB'ye oldukça şüpheli yaklaştığı açık olan Birleşik Krallıkta, siyasi partiler tarafından hazırlanmış referandum kampanyalarında göç konusunun, AB'yle ilişkilerde yaşanan en büyük sorun olarak yansıtılmış olması, Nigel Farage'ın AB'den ivedilikle çıkılması gerektiği yönünde göçmenleri hedef alan Breaking Point posterini (bkz. EK-1), Boris Johnson'ın AB üyeliğinin devamının yükselen göçün kontrolünde riskli olduğunu vurgulaması⁷⁰ oldukça düşündürücüdür. Kampanya sürecinde ayrılma taraftarları tarafından öne sürülen göçmen sayısındaki artışın ülkede işsizlik yarattığı, Türkiye gibi aday ülkelerin Birliğe katılımının yeni sorunlar yaratacağı yönündeki açıklamalar Brexit'te popülizmin ve Avrupa şüphelilerinin etkisinin olabileceğini düşündürmektedir.

Bu bölümde çalışmanın ana sorusu olan, Avrupa şüpheliliği ve popülizmin etkisini cevaplamak adına çalışmanın teorik çerçevesini de oluşturan popülizm kavramı ve Birleşik Krallıkta Avrupa şüpheliliği üzerine bir literatür taraması yapılmıştır. Bir tsunami dalgasına benzettiğimiz popülizmi analiz bölümünde yorumlanacak olan açıklamalar ve demeçler arasında nasıl ayırt edebileceğimize yönelik çerçeve bu bölümde oluşturulmuştur. Avrupa şüpheliliği ve popülizm literatürde tam anlamıyla (realizm, idealizm, liberalizm gibi) bir teori olarak kabul edilmemesine karşın bu çalışmada bu iki kavram kuramsal bir bakış açısı sağlamaktadır.

Bunun yanında popülizmin Brexit sürecinde Avrupa şüpheliliğini nasıl kapsadığını ve hangi öğeler ya da stratejiler kullanarak politikaları yönlendirebildiğini açıklayabilmek

⁷⁰ "Boris Johnson warns of EU migration risks", *BBC*, 6 Haziran 2016, <https://www.bbc.com/news/uk-politics-eu-referendum-36457376>, (erişim tarihi: 8 Eylül 2020).

adına önemlidir. Brexit referandumunu sürecinde ortaya çıkan popülizm ile Birleşik Krallığın AB üyeliğinden bile önce sahip olduğu Avrupa şüpheciliği arasındaki ilişki bu bölümde kurulmuş ve Avrupa şüpheciliğinin popülist siyaset içinde eritilmesine olanak sağlayan ortak paydalar tartışılmıştır. Son olarak çalışmanın esas literatür taramasını oluşturan çoğunlukla güncel olarak yapılmış çalışmaların yer aldığı, Brexit Kampanyalarındaki Söylemler ve Popülizm de bu bölümde yer almaktadır.

2.1. Popülizm

Brexit tartışmalarında, özellikle referandumdan çıkan ayrılık kararı neticesinde Brexit'in doğasını anlayabilme adına yapılan çalışmalarda popülizm de yer almaktadır. Geçmiş yıllardaki siyaset sahnesinde de örnekleri olmasına rağmen özellikle Brexit referandumundan sonra popülizm gündeme daha sık gelmeye başlamıştır. Bunun sebebi referandumdan çıkan kararın AB tarihinde ilk defa bir üyenin ayrılması gibi emsal olsa da günümüzde medyanın hakimiyetinin ve yaygın teknoloji kullanımının popülist siyaseti görünür kılmaya şekline yorumlanabilir. Bu sebeple ilerleyen dönemlerde de popülizme siyasiler tarafından sıklıkla başvurulacağı düşünülmektedir. Ayrıca popülist söylemler Avrupa karşıtlığını da besleyebilmekte ve karşıtlığa yönelik vatandaşları da ikna edebilmektedir.⁷¹ Bu sebeple çalışmada popülizme yer verme gereği görülmüştür.

Popülizme yönelik kesin bir tanım yapılamamakla birlikte ortak noktayı söylemlerin “gerçek halk” ve “yozlaşmış seçkinler” arasındaki ayrıma dayanarak siyasetçiler tarafından “halkın genel iradesine” yönelik verilen referansları oluşturmaktadır. Popülizmi anlamlandırma aşamasında ise bir taraf onun demokrasiye dayalı bir ‘patoloji/hastalık’ olduğunu betimlerken diğer taraf aksine, ‘halkın genel iradesine’ yaptığı vurguyla onu demokrasinin en saf hali olarak yorumlamışlardır. Aynı zamanda popülizmin gelişerek özellikle son 15 yılda başarı gösterdiği alan olarak, demokrasi uygulamasının yoğunluğu sebebiyle, Batı Avrupa işaret edilmektedir.⁷²

⁷¹ Liesbet Hooghe ve Gary Marks, “Sources of Euroscepticism”, *Acta Politica*, (2007): 124.

⁷² Margaret Canovan, “Populism for Political Theorists?”, *Journal of Political Ideologies*, 9, 3, (2004): 1274.

Popülizm tartışmalarında önde gelen isim Ernesto Laclau'dur. Popülizmin bir ideoloji olup olmadığına yönelik çalışmalarda Laclau popülizmi siyasi bir mantık olarak değerlendirir.⁷³ Laclau, popülizmin toplumun ayrıştırıcı veya bölücü bir gündem etrafında yeniden kurgulanması ve halk ile statüko arasında bir karşıtlık yaratılması esasına dayandığını söyler. Bunu yaparken temel koşul bölünmeye hazır bir siyasal ya da toplumsal zeminin varlığıdır. Sağ popülist hareketlerin liderleri ve seçmenleri ya da kitleleri arasındaki ilişki önemlidir. Bu ilişki esasen toplumdaki mevcut sorunların ve halkın taleplerinin duygusal ve şovenist söylemlerle asıl olan mevzudan sıyrılarak popülist liderlerin kendi kişisel çıkarları veya hırslarıyla özdeşleştirilmesinden temellenir. Sorunlarının ve taleplerinin dile getirildiğini ve nihayet temsil edildiklerini düşünen halk tarafından meşru kabul edilen popülist lider halkı homojenleştirip kendi çıkarı doğrultusunda yeniden tanımlayacak bir güce de ulaşmış olur.⁷⁴

Popülizm tartışmalarında öne çıkan bir diğer isim Benjamin Moffitt'tir⁷⁵. Moffitt, popülizmin üç temel özelliğini belirtmiştir. Bunlar, seçkinleri ortadan kaldırıp halkla iletişim kurma, kaba tavırlar ve bir krizden ya da tehditten destek alma şeklindedir. Moffitt, popülistlerin entelektüel ve politik olarak doğruculuğa (politically correct) karşı olarak siyasi yanlılığı ve amiyane tabirleri şovenist bir biçimde kullandıklarını söylemektedir. Popülistlerin bunu yapmaktaki amaçlarının kendilerini halka benimsetmeye çalışma veya kendini halkla aynı düzeyde konumlandırmaya çalışma gayesinden kaynaklandığını belirtir. Böylelikle popülist siyasetçi, halkla, entelektüellerin veya seçkinlerin elde edemeyeceklerini düşündüğü bir yakınlık kurmaktadır.

Karlwasser⁷⁶ ise, özellikle liberal görüşün popülizmi bir patoloji olarak betimlediğini vurgular. Popülizm bir patolojidir çünkü bireysel haklara ve temsili kurumlara yönelik yıkıcı bir tutum sergiler. Halk ve seçkinler arasındaki bağın zayıflaması popülizmin yerleşmesine olanak sağlar. Popülizm, "halk" ve "seçkinler" arasındaki ayrımı vurgulamanın yanında temsili kurumlara da gerek olmadığını çünkü bu kurumların kriz anlarında işlevlerini yerine

⁷³ Akt. Cenk Saraçoğlu, "Sağ Popülizm ve Faşizm Üzerine Yöntemsel Bir Tartışma: Küresel Örüntüler ve Ulusal Özgüllükleri Birlikte Anlamak", *Praksis*, 44, 45, (2017): 1084.

⁷⁴ *Age*, s. 1085-1086.

⁷⁵ Akt. Ayhan Kaya, "Avrupa'da Popülist Sağın Yükselişi: Karşılaştırmalı Analiz İçin Teorik Araçlar", *CoHERE Çalışma Paketi 2* (2016): 11.

⁷⁶ Christobal Rowira Kaltwasser, "The ambivalence of populism: threat and corrective for democracy", *Democratization*, 19, 2, (2012): 189.

getiremediğini inşa eden bir siyasi modele özenir. Aynı zamanda tehlikelidir çünkü demokrasinin yapıtaşı kabul edilen siyasi temsile ve kurumsalcılığa karşı bir tutum içindedir. Aynı şekilde Karlwasser⁷⁷, popülizmi savunan görüşlere de yer vererek, “halkın genel iradesi” ışığında ekonomik ve sosyal olarak taleplerinin yerine getirilmediği gruplara ve topluluklara da söz hakkı tanıdığı için popülizmi demokrasinin ayrılmaz bir parçası olduğunu dile getirdiklerini söyler. Onlar için popülizm hem bir söylemsel pratik hem de demokrasiyi her daim takip eden bir gölge gibidir. Karlwasser’ın burada asıl vurguladığı nokta ise, popülizmi bir patoloji olmaktan ayrı tutan yegâne şeyin demokrasinin nasıl uygulandığına yönelik pratiklerin olmasıdır.

Canovan⁷⁸ popülizmi bir patoloji olarak değerlendirmemiş ve popülizmde “halk” ögesine yoğunlaşmıştır. Egemenliğin asıl kaynağı olarak gördüğü “halkın” aynı zamanda temel hak ve özgürlüklere sahip olmasıyla evrensel özellik de taşıdığı altını çizer. Literatürü özgürlük, adalet ya da ulus gibi kavramlara odaklandığı kadar “halka” odaklanmamakla eleştiren Canovan, liberal korkuların hayati meselelere ve otoriteyle halk arasındaki doğal ilişkiye odaklanmaya engel olduğunu söylemiştir. Canovan, liberal demokrasilerde bulunan ifade özgürlüğü ve hukukun üstünlüğü ilkelerinin popülizme çıkış sağladığı görüşündedir. Karşı görüşlerin de dile getirilebileceği bir ortamı mümkün kılan bu ilkeler vaat edilenler ve ortaya konanlar arasında bir bütünlüğün sağlanamadığı durumlarda boşluk yaratmakta, bu boşluk da popülizme olanak sağlamaktadır.⁷⁹ Canovan’ın burada belirtmek istediği durum aslında siyasilerin oy ya da hükümete yönelik kaygıları sebebiyle gerçekleştirilemeyecek vaatlerde bulunarak günü kurtarmaları ancak verilen sözlerin gerçekleştirilmediği durumlarda da halk nezdinde güveni kaybetmeleri olarak açıklanabilir. Nitekim popülist siyaset de toplumun hâkim fikir ve değerlerini vurgulayarak gerek iktidara gerekse de diğer kurumlara karşı halkı ön plana çıkarmaktadır.⁸⁰ Kendilerini gerçek demokratlar olarak gören popülistler devletin, hükümetin, medyanın ve seçkinlerin yok saydığı bir kesimin sıkıntılarını dile getirdiklerini ifade ederler. Yine Canovan’ın popülistler hakkında belirttiği önemli bir detay da çoğu popülistin doğrudan demokrasi taraftarı olmaları

⁷⁷ Age. s. 192.

⁷⁸ Canovan, “Populism for Political Theorists?” 245.

⁷⁹ Margaret Canovan, “Trust the People! Populism and the Two Faces of Democracy”, *Political Studies*, 47, 1, (1999): 7.

⁸⁰ Age. s. 3.

ve siyasi karar alımlarında referanduma ve toplumun inisiyatifine başvurulmasını savunmalarıdır.⁸¹

Brexit örneğinde de David Cameron'un referandum vaadi sonrasında vaadin gerçekleştirilmesi için Avrupa şüphecisi vekillerden ve UKIP'ten bu yönde baskı görmüş olması Canovan'ı doğrular niteliktedir. Popülizmin apolitik kesimi bile siyasete çekebilen bir yapıya sahip olduğunu belirten Canovan, duygulara ağırlık veren söylemlerin basit bir kampanyayı bile bir anda ülkeyi kurtarma ya da ülkeye büyük bir yenilik getirme moduna çevirebileceği belirtir.⁸² Brexit referandumu sürecinde de popülist bir parti olarak nitelendirilen UKIP, Brexit'e AB'den kurtulma ve bağımsızlığı geri kazanma şeklinde yaklaşarak referandumu bağımsızlık savaşı gibi yorumlayarak, halkın önemli bir kısmını seferber edebilmiştir.

Popülizmi anti statükocu bir söylem olarak gören Moffitt ve Tormey⁸³, toplumu halk ve ötekiler olarak ikiye ayırdığının farkındadır ancak popülizmin halkla basitçe ve doğrudan iletişim kurmasının yanı sıra karşılaşılan sorunlara da basit ve doğrudan çözümler sunduğunu belirtirler. Mudde'ün ideoloji yaklaşımına karşı çıkan Moffitt ve Tormey, Laclau'nun siyasi mantık tanımını daha doğru bulmaktadır. Yazarların aktardığına göre popülizmi bir strateji veya mantık olarak gören Laclau, popülizmin diğer ideolojilerle eklemlenerek ortaya çıktığını dile getirir. Halk, siyasetin bir ögesi haline geldiğinde popülizmin de siyasi bir akıl olacağını belirtir.⁸⁴ Bu şekilde düşünüldüğünde ise Moffitt ve Tormey, siyasetin kendisinin de halkın varlığından kaynaklanması sebebiyle aslında bir popülizm olduğunu belirtmiştir. Evo Morales ve Jean Marie Le Pen gibi siyasetçilerin de popülist olduklarını belirterek kavramın aslında geçmişte de var olduğunu belirten Moffitt ve Tormey, son zamanlarda popülizmin medyada görünürlüğünün artması ve mesajların seçmenlere daha kolay ulaşabilmesi sebebiyle manipülatif hale geldiğini ve sorun olarak algılandığını dile getirir.

⁸¹ *Age*. s. 2.

⁸² *Age*. s. 6.

⁸³ Benjamin Moffitt ve Simon Tormey, "Rethinking Populism: Politics, Mediatisation and Political Style", *Political Studies*, 62, (2014): 387.

⁸⁴ *Age*. s. 384.

Popülizmi anlamlandırmaya çalışmaktan ziyade onun siyasal olarak nasıl iş gördüğüne odaklanılması gerektiğini savunan Yılmaz⁸⁵, popülizmde dört bakış açısı olduğundan söz eder. Bunlar, Laclau ve takipçileri tarafından yürütülen halkın söylemsel inşasına odaklanan bakış açısı, popülizmin ortaya çıktığı toplumsal koşullara ve halk tanımına odaklanan sosyolojik bakış, kaynağın nasıl dağıldığına odaklanan ekonomik bakış ve siyasal varoluşa dayalı olarak halkın inşasına odaklanan siyasal bakış açısıdır. Yılmaz⁸⁶ çalışmasında popülizmi, egemenliğin halka ait olması ve halk tarafından uygulanması gerekliliğine dayanılarak gücü elinde tutanlar ve halk arasındaki çatışmanın öne çıkarılması mantığıyla hareket eden ve bunun için halka karar verici misyonu yükleyen bir ideoloji olarak tanımlamıştır. Bu tanımla popülizm ve demokrasi arasındaki ilişkiye yönelik çalışmalar yapılabileceğini söylemiştir.

Sağ popülist söylemlerde zenofobi kullanılarak seçmenleri etkilemeye çalıştığını, sol popülizmin ise bunu daha iyi bir gelecek umudu vaat ederek yaptığını söyleyen Aras⁸⁷, sağ popülizmin nefret ve umursamazlığa dayalı, sol popülizmin ise adalet ve eşitlik üzerinden şekillendiğini dile getirir. Yazar bu duruma örnek olarak UKIP'in Avrupa Parlamentosu üyesi Gerard Batten'ın Türkiye üyeliğine karşı olarak, Türkiye'nin AB üyeliği sonrasında işsiz ve suçlu vatandaşlarını Birleşik Krallığa gönderme fırsatı kolladığını, Türkiye'nin üyeliği gerçekleştiğinde 70 milyon insanın Birleşik Krallığa geleceğini, Türkiye'nin üyeliği gerçekleştiğinde AB'nin Suriye, Irak ve İran gibi çatışmaların yoğun yaşandığı ülkelere komşu olacağını ve üyelikle beraber Türkiye'nin AB'nin en fakir ve gelişmemiş ülkesi olacağı yönündeki açıklamalarını⁸⁸ gösterir.

AB'de yükselen popülizm anlayabilmek adına teorik tartışmalara yer veren Kaya⁸⁹, literatürde yer alan çalışmaların popülizmin çeşitli yönlerini vurguladığını dile getirmektedir. Bunlar, anti-elitizm, anti-entelektüelizm, statükoya karşı duruş, din ve geçmiş gibi mitsel öğelere referanslar, ırkçılık, yabancı düşmanlığı, anti-semitizm, İslamofobi, göçmen karşıtlığı, homojen bir toplum kurgusu, komplo teorileri, liderin sıradanlaştırılması,

⁸⁵ Zafer Yılmaz, "Popülizm, Halk ve Demokrasinin Açmazları ve Radikal Demokratik Bir Popülizmin İmkanları", *Mülkiye Dergisi*, 41, 1, (2017): 35.

⁸⁶ *Age*. s. 37.

⁸⁷ İlhan Aras, "Birleşik Krallık Popülizminde Türkiye'nin Avrupa Birliği Üyeliğine Bakış" içinde *Popülizmle Dönüşen Avrupa ve Türkiye-AB İlişkilerinin Geleceği*, der. Prof. Dr. Canan Sokullu (Bilgesam Yayınları: İstanbul, 2018): 55-56.

⁸⁸ *Age*. s. 58-59.

⁸⁹ Kaya, "Avrupa'da Popülist Sağın Yükselişi: Karşılaştırmalı Analiz İçin Teorik Araçlar", 3.

devletçilik ve halkın kutsanması gibi unsurlardır. Cas Mudde'dan hareketle Kaya⁹⁰, son yıllarda yaşanan ekonomik ve göçmen krizlerinin 30 yıldır sürdürülen politikaların sonucu olan endüstrisizleşme, işsizlik, etnik ve kültürel çeşitlilik, çok kültürlülük tartışmaları ve 11 Eylül sonrasındaki terör eylemleri dolayısıyla toplumda öfke, korku ve nefret gibi duygularla sonuçlanmış olabileceğini söylemektedir. Popülizmi analiz eden sosyoekonomik ve mitlere dayalı anlatımlara odaklanan yaklaşımlardan söz eden Kaya⁹¹, popülist liderlerin ve popülist partilerin örgütsel düzeydeki tarzlarına ve potansiyellerine odaklanmanın çağdaş popülizm çalışmalarında faydalı olacağı görüşündedir. Yaşanan küresel krizler ve belirsizliğin hakimiyetinde yükselen neo-popülist hareketlerin ve Avrupa şüpheciliğinin de aslında “aynı madalyonun iki yüzü”⁹² olduğunu vurgulamaktadır.

Sağ kanat popülist söylemlerin sosyo-politik bağlamda göçmen karşıtlığına, ekonomik bağlamda da yabancı sermaye karşıtlığına denk geldiğini belirten Duman⁹³, “20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren insanların yer değiştirme olanaklarının artması ile birlikte hem iş gücü hem de sermaye dolaşımının yaygınlaşmasını küreselleşmenin bir etkisi olarak popülist siyasetin de genel odak noktasını oluşturduğunu”⁹⁴ vurgulamıştır. Popülizmin dışlayıcılığı üzerinde duran Duman, “AB üyesi ülkelerde din ve etnik köken temelli kimlik unsurlarının, ABD’de daha çok etnik kökene ve kültüre yapılan vurguların, Brezilya’da ise bambaşka bir şekilde cinsiyet temelli kimlik unsurlarının öne çıkarılmasıyla”⁹⁵ bu dışlayıcılığın belirgin hale geldiğini söylemektedir. Toplumdaki seçkinlerin sosyopolitik ve sosyoekonomik açıdan güçlü olmaları dolayısıyla hegemonik bir baskı da yaratmaları sebebiyle seçkinlerin kendi çıkarlarını ön planda tutarak halkın iradesini görmezden geldikleri için yozlaşma eğiliminde oldukları dile getirilmektedir.⁹⁶ Bu durum popülizmdeki gerçek halk ve yozlaşmış seçkinler ayrımının temelini oluşturmaktadır. Popülistler, toplumun az sayıdaki seçkin kesiminin aldıkları kararlarla ya da dayattıkları kurallarla toplumun çoğunluğunu oluşturan halkı hiçe saydıklarını ve seçkinlerin kendi çıkarlarını korumak uğruna halkın çıkarını gözetmeyen, gündelik hayatı zorlaştıran eylemlerde bulduklarını iddia ederler. Brexit sürecinde AB üyeliğini savunanların bunu AB’nin

⁹⁰ *Age*. s. 4.

⁹¹ *Age*. s. 5.

⁹² *Age*. s. 6.

⁹³ Didem Doğanıılmaz Duman, “Popülist Söylemin Seçmen Davranışlarına Etkisi: Jail Bolsonaro’nun Seçim Kampanyasının İncelenmesi”, *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 27, (2020): 195.

⁹⁴ *Age*. s. 195.

⁹⁵ *Age*. s. 195.

⁹⁶ *Age*. s. 196.

sunduğu serbest dolaşım özgürlüğüne dayandırırken, Nigel Farage ülkedeki ekonomik eşitsizlik sebebiyle AB'nin sunduğu bu özgürlükten yalnızca küçük bir kesimin fayda sağladığını ve üyeliği gereksiz gördüğünü belirtmesi bu duruma örnek gösterilebilir.

Kültürel krizlerle beraber ekonomik krizlerin ve artan işsizliğin sonucunda günümüzü “liberal vaatlerin gerçekleşmediği bir dönem olarak”⁹⁷ tanımlayan Yıldırım, popülizmin de “kurulan değerlerin ve ilkelerin yeniden sorgulanmasını ve siyaseti yeniden kurmak için bir arayışı sembolize ettiğini”⁹⁸ dile getirmektedir. Popülizmin, kriz anlarında bir çözüm arayışı içinde olduğu vurgularken aynı zamanda bu hızlı çözüm arayışının demokrasiye zarar verebileceği ihtimalini de göz ardı etmemek gerektiğini söyler. Bu bağlamda AB'nin de ekonomik kriz ve göç gibi sorunlarını çözmede etkisiz ve yetersiz kaldığını vurgulamıştır.

Popülizm ve temsili demokrasi arasındaki ilişkiye değinen Deiwiks⁹⁹, sosyoekonomik koşulların, artan ve çeşitlenen krizlerin ve karizmatik liderliğin de popülizmde etkili olduğundan söz eder. Popülizmin kaynağı olarak modernizasyona işaret eden Deiwiks, popülizmde ana unsurlardan biri olan halkın kültür, ırk ve kan bağıyla tanımlanmasıyla popülizm kolaylıkla ırkçılığa dönüşebileceği konusunda uyarır. Sağ ve sol kanat popülizmin halk tanımlarındaki farklılıklarını da belirten yazar, sağ kanat popülizmde halkın belli bir kültüre ve ulusa dayandırıldığını, sol kanat popülizmde bu halkın sosyal bir sınıfa ya da sosyal bir tabana karşılık geldiğini belirtir. Nitekim Latin Amerika örneğindeki popülizmde dile getirilen halk, işçi sınıfıdır. Halk tanımlamalarındaki farklılıkla beraber Avrupa'daki popülizmin Latin Amerika versiyonundaki bir diğer fark, halkın karşısına koyulan seçkinler grubudur. Onlar olarak adlandırılan bu grup hükümet temsilcileri, politikacılar, iş insanları ve holdingler tarafından oluşabileceği gibi göçmenler, farklı din grupları ya da göçmen işçiler tarafından da oluşabileceğini belirtir. Popülizmin yükselişindeki en güçlü etmenin küreselleşme olduğunu da belirten Deiwiks, devletlerin artık küreselleşmeden kaynaklı sorunları çözmede yetersiz kaldığını ve bunun da popülist siyasete olanak sağladığını vurgulamaktadır.¹⁰⁰

⁹⁷ Yavuz Yıldırım, “Liberal Demokrasinin Krizi Bağlamında Avrupa’da Sağ Popülizm ve Yükselen Aşırı Sağ”, *Amme İdaresi Dergisi*, 50, 2, (2017): 54.

⁹⁸ *Age*, s. 54.

⁹⁹ Christa Deiwiks, “Populism” *Living Reviews in Democracy*, 3, (2009): 1.

¹⁰⁰ *Age*, s. 3.

Popülizmin demokratik sistemler üzerinde baskı ve tahribat yarattığını belirten Aknur ve Saylan¹⁰¹, radikal sağ akıma vurgu yaparak özellikle Avrupa’da yükselen radikal sağ partilerin en önemli özelliklerinin yabancı düşmanlığı olduğunu dile getirerek bunun Avrupa’daki demokrasilerde gerilemeye yol açtığını söylemiştir. Bu yabancı düşmanlığıyla sadece ulusal kimlik ve çıkarları korumakla kalmayıp işin içine bir de Avrupa’nın değerlerini koruma kaygısının da girdiğini belirten yazarlar “her ulus kendi ülkesinde yaşamalı” argümanı ile hareket edilerek etnik çoğulculuğa karşıtlığın da vurgulandığına dikkat çekerler.

Aktaş¹⁰², popülizm bağlamında Brexit sürecini incelediği çalışmasında, Brexit’in altında yatan en büyük nedenlerden birinin egemenlik olduğunu belirterek, Birlik içindeki karar alma mekanizmasında en küçük ülkenin bile söz sahibi olmasını Birleşik Krallığın üyeliğinin başından itibaren bir türlü içine sindiremediğini, bunu da zaten zaman boyunca çeşitli şekillerde ifade etmiş olduğunu belirtir. Brexit de aslında bu ifade ediş tarzlarından biridir. Popülizm konusunda ise literatürden farklı olarak popülizmin ortaya çıkışında ekonomik krizin yaşanmasının gerekli olmadığını, ekonomik krize dayalı olmadan da popülist hareketlerin yükseldiği İskandinav ülkeleri, Portekiz, Hollanda ve İrlanda gibi ülkeleri örnek göstererek belirtmiştir. Popülizmin yükselişindeki en önemli etmeni küreselleşmeye dayandıran Aktaş, küreselleşme sürecinde oluşan eşitsizliklere, kültür ve kimlik kaybı yönündeki kaygılara işaret edilerek popülist söylemlerin inşa edildiğini dile getirmektedir. Aynı zamanda Aktaş, popülist hareketlerin yeni sayılmadığını, aslında 1980’lerden itibaren Avrupa’da yükselen aşırı sağ hareketlerin varlığına dikkat çekerek temelini oldukça eskiye dayandığını belirtir. Aktaş için günümüzde çıkmaza giren ekonomik kriz, terörist saldırılar, göç ve mülteci krizi gibi sorunlar adeta bardağı taşıran son damlalardır.

Popülizmde kimlik inşasını ve kimliğe yönelik vurgulamaları inceleyen Esen ve Acar¹⁰³, sağ popülizmin kimliği odak noktalarını kabul ettiğini belirterek zamanın koşullarına göre hem “biz” tarafının kimlerden ve nelerden oluştuğunun değişiklik gösterdiğini ve “biz” tanımlamalarına bağlı olarak aynı zamanda “ötekiler” grubunun da

¹⁰¹ Müge Aknur ve İbrahim Saylan, “Avrupa Demokrasisine Yönelik Güncel Bir Tehdit: Popülist Radikal Sağın Yükselişi”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 18, 2, (2019): 289.

¹⁰² Murat Aktaş, “AB Ülkelerinde Yükselen Popülizm, Brexit ve AB’nin Geleceği”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12, 66, (2019): 264.

¹⁰³ Erol Esen ve Fahriye Didem Acar, “Popülizm ve Kimlik İlişkisinde Ulus-Kimlikten Sağ Popülist Avrupa Kimliğine”, *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 11, 1, (2020): 2.

sürekli değiştiğini belirtmekte. Yaşanan sorunlara hızlıca çözümler bulma kaygısıyla halkın rasyonel kararından ziyade niceliksel çoğunluğa ulaşabilmeyi amaçlayan popülistlerin de halk ve elitler ayrımı yaparak gerçek halkı homojenleştirip kitleleri harekete geçirmenin esas amaç olduğunu vurgulamaktadırlar.

Literatürde öne çıkan bu bilgiler ve yorumlar ışığında popülizmin ortaya çıkmasında etkili olan koşullardan ve popülist siyaseti görünür hale getiren ayırt edici unsurlardan söz edebiliriz. Popülizmin ayırt edici unsurlarından ilki ayrıştırılmış/bölünmüş bir toplum kurgusu ve bu bölünmenin sağlanabilmesi, popülizmin de ortaya çıkabilmesi için ilk koşul toplumdaki bölünmeyi sağlayabilecek güçsüz veya hasarlı bir zemindir. Brexit bağlamında bu zeminin AB üyeliğinden bile önce her hükümet döneminde yer alan ve tartışılan Avrupa şüpheciliiği sebebiyle bölünmüş olduğunu söyleyebiliriz. AB'yle ekonomik egemenlik ve sınırların kontrolü kaygılarıyla örülen duvarlar, iç siyaset kaynaklı krizlerde asıl sorunun AB üyeliğinden kaynaklandığının ve üyeliğin iptal edilmesi halinde Birleşik Krallığın ekonomik, siyasi ve sosyal krizlerden de sıyrılmış olacağının mesajını vermektedir. İç siyasetteki krizler AB üyeliğine bağlanarak söz konusu bölünmüş zemini sağlayabilmektedir. Bu zemin 2008 yılında gerçekleşen ekonomik krizle birlikte biraz daha hasara uğramıştır. Ardından gelen işsizlik, göçmen sorunları, mülteci krizi ve terör saldırıları gibi travmatik olaylar var olan hasarı daha da derinleştirmiş ve popülist siyasetin gerekliliği olan bölünmeye olanak sağlamıştır.

Bunlarla birlikte Birleşik Krallığın iç siyasetinde oluşan sorunlar ve bu sorunlara yeterli düzeyde cevap verilememesi mevcut iktidara olan güveni sarsarak toplumun popülist siyasete yönelmesine yol açmıştır. Canovan'ın¹⁰⁴ da çalışmasında özellikle vurguladığı 'güven kaybı' devreye girmiştir. Oluşan bu güven boşluğu, popülist siyaset tarafından söylemlerde ve mesajlarda halkın genel iradesine yapılan vurgular, karşıtlık yaratılmak istenen grubun halktan uzaklığını vurgulamak adına seçilen benzetmeler, ifadeler ve tabirler etrafında doldurulmaya çalışılmakta ve böylece halkın dikkati sağlanabilmektedir. O halde popülizmin oluşumunu sağlayan en önemli ikinci etmenin mevcut iktidara ya da düzene olan güvenin kaybı olduğunu söyleyebiliriz.

¹⁰⁴ Canovan, "Trust the People! Populism and the Two Faces of Democracy" 3.

Bu noktada popülizmin ayırt edici bir diğer unsuru olarak toplumun bir gündem etrafında bir araya getirilerek yeniden kurgulanması ve homojenleştirilmeye çalışılması devreye girmektedir. Popülizm bunu yaparken çoğunlukla toplumdaki mevcut sorunlar ya da halkın taleplerine yönelik olarak yaklaşmakta ve bu sorunları ya da talepleri mevcut konumu gereği kullanması gereken/kullanması beklenen dilden farklı olarak halka yakınlığı hissettirebilecek ve böylece halkın onayını sağlayabilecek günlük dil kullanımının ve/veya kaba tavırların yer aldığı bir iletişim yöntemine başvurmaktadır.

Popülizmin bir hastalık olup olmadığının ölçütü olarak ise popülist siyaset tarafından dile getirilen toplumdaki mevcut sorunların ve taleplerin popülizm tarafından liderin/partinin veya kurumun kendi çıkarları çevresinde yeniden tanımlanıp tanımlanmadığı olarak kabul edebiliriz. Popülizmin ‘hastalık’ olarak değerlendirilmesinin sebebini içinde barındırdığı potansiyel anti-demokratik uygulamalar ve sonuçlara yol açabilecek bir güç zehirlenmesinde açıklayabiliriz. Bu haliyle düşünecek olursak popülizm basitçe bir ‘hastalık’ olarak değil, diğer ülkelere de sıçrayabilecek ‘bulaşıcı bir hastalık’ olarak değerlendirilmelidir.

Halkın egemenliğine dayalı olarak işler kılınan ve literatürden de anlaşıldığı kadarıyla demokrasinin de her daim bir gölgesi olarak tanımlanan popülizm ancak demokrasinin sağlıklı işleyişi ile mümkündür. Bu durum da aslında mevcut iktidara veya düzene yönelik güven kaybından temellenmemiş bir popülist siyaset ile mümkündür. Ancak günümüzde karşılaşılan krizlerin sıklığı ve buna bağlı olarak toplumdaki taleplerin ve sorunların da çeşitlenmesi popülizmi kolaylıkla bir hastalık tanımına çekebilmekte ve popülist siyaset tarafından halkın suistimaline yol açabilmektedir.

Popülizm ve Avrupa şüpheciliği arasındaki ilişkiye geçmeden önce Brexit kampanyalarına dair yapılmış çalışmalarda öne çıkan durumlar ve Brexit referandumunda popülizmin dinamiklerini daha iyi değerlendirebilmek için, tezin esas literatür taramasını da oluşturan, kampanyalarda öne çıkarılan söylemler ve bu söylemlerin toplum içindeki etkilerine değinilecektir.

2.2. Brexit Kampanyalarındaki Söylemler ve Popülizm

Brexit sürecinde yapılan kampanyaların bir yerde halkta yaratılmak istenen AB'ye yönelik algıyı ve üyeliğin Birleşik Krallıkta nasıl ele alınması gerektiğine dair yönlendirici olduğu söylenebilir. Ülke içindeki ekonomik, toplumsal ve siyasi birçok sorunun kaynağı olarak popülist siyaset tarafından AB üyeliği işaret edilmiş gibi görünmektedir. Bu bağlamda, özellikle referandum kampanyalarını irdeleyen çalışmalarda, odaklanılan konu göç, göçmen karşıtlığı, ırkçılık ve Birleşik Krallığın egemenlik kaygılarına yönelik konular olmuştur. Kampanyalarda ve süreç içinde liderlerin söylemlerinde yer alan bu vurgulamalar bu bölümde de görülebileceği üzere halkta somut bir şiddete yol açması bakımından da önemlidir. Ayrıca bu söylemlerin referandumdan sonucu açısından da etkileyiciliğinin bulunduğu düşünülebilir. Çalışmanın ana literatür taraması olan bu bölümde Brexit kampanyalarındaki söylemleri, söylemlerin oluşturduğu etkiyi ve popülizmi inceleyen çalışmalara yer verilmiştir.

Brexit'i ırkçılık üzerinden ele alan Virdee ve McGeever¹⁰⁵, referandum sürecinde yürütülen Leave kampanyalarının söylemsel analizine odaklanmışlardır. Yaptıkları çalışmada kampanyanın anlatısında birbirine oldukça zıt iki düşüncenin bir arada vurgulandığı sonucuna ulaşmışlardır. Bu görüşlerden ilkinin Britanya'nın emperyal geçmişine yapılan referanslar, ikincisinin de globalleşen dünyada Britanya'nın silikleşmeye başlamasına yönelik duyulan kaygılar olduğunu dile getiren yazarlar Leave kampanyası çerçevesinde yürütülen "Kontrolü Geri Alalım" sloganının İngiliz milliyetçiliğini kışkırttığını ve ırkçı söylem ve yaklaşımlara yol açtığını belirtmektedirler. AB'den ayrılma yönünde çıkan sonuçtan sonra Başbakan Theresa May ilk konuşmasında "Küresel Britanya" kavramına yaptığı vurguyu örnek olarak değerlendiren yazarlar, Küresel Britanya'nın sadece Britanya'nın gelecekteki gücüne vurgu yapmakla kalmayıp aynı zamanda toplumdaki kolektif hafızayı da harekete geçirerek kapitalist dünya ekonomisinde Britanya'nın küresel hegemon olmasının engellendiğine de gönderme yaptığını söylemektedirler. Leave kampanyalarının önde gelen iki temsilcisinin UKIP başkanı Nigel Farage ve bağımsız aday Boris Johnson olduğunu belirtilerek çalışmada her iki söylemin de analizi yapılmıştır. Her iki kampanyada da Britanya'nın tekrar küresel bir hegemon olarak yaratılması düşüncesinin yanı sıra İngiliz milliyetçiliğinin Birleşik Krallığın Avrupa'yla

¹⁰⁵ Satnam Virdee ve Brendan McGeever, "Racism, Crisis, Brexit", *Ethnic and Racial Studies*, 41, 10, (2018): 1804.

yaşadığı sorunların bir çözümü olarak dile getirildiği sonucuna ulaşan yazarlar, bu söylemlerin de göç konusu etrafında toplandığını tespit etmişlerdir. “Britanya toplumuna yönelik göçmenlerin yerli işçi sınıfına yönelik ekonomik bir tehdit olarak inşasının yanında göçmenlerin artık bir güvenlik tehdidi olarak da gösterilmeye başlandığını”¹⁰⁶ dile getiren yazarlar, Fransa ve Belçika’da gerçekleşen terör saldırıları, Suriye İç Savaşı’yla beraber gelen mülteci sorunlarından destek alarak Nigel Farage’ın “AB’nin açık-sınırları bizi daha az güvende yapıyor” ve “Sınırlarımızı ve demokrasimizi geri alalım” söylemlerinin meşrulaştırılmasına sebep olduğunu belirtmişlerdir. Brexit sonucundan birkaç hafta sonra Britanya’da nefret suçları ve ırkçılık vakalarının da arttığına vurgu yapan yazarlar inceledikleri Leave kampanyalarında yalnızca “gemiden kaşığa kadar her şeyin Britanyalı olduğu eski günlere”¹⁰⁷ vurgu yapılmayıp toplumu ırkçılığa ve şiddete yönlendiren bir milliyetçilik söyleminin de hâkim olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Yine Leave kampanyalarının ırkçılık, milliyetçilik, sömürgecilik ve popülizm etrafında yapıldığını belirten Guma ve Jones¹⁰⁸, çalışmalarında 2016 Brexit referandumundan sonra Şubat 2016-Ekim 2017 aralığında Galler’de yaşayan Avrupalı göçmenleri referans alarak, referandum öncesi ve sonrası dönemlere yönelik 42 katılımcıyla bir röportaj gerçekleştirmişlerdir. Brexit sonrası Avrupalı göçmenlerin çeşitli nefret ve şiddet suçlarına maruz kalmış olmalarının yanında göçmenlerin aidiyet ve kimlik algılarına yönelik tutumlarının da değişip değişmediğini ortaya çıkarmak amacıyla yaptıkları çalışmalarında yazarlar “Breaking Point” ve “Take Back Control” kampanyalarının toplum içinde şiddete yol açtığı sonucuna ulaşmışlardır. Brexit kampanyalarının çok azının göçmenlerle ilgili olmayan, AB’yle ortak politikalar ve tek pazar gibi sorunlara odaklandığını dile getiren yazarlar, Brexit’in geleceğe yönelik Birleşik Krallıkta göçle ilişkili endişe ve kaygıyı tetiklediğini belirtmişlerdir.

Leave kampanyalarında göçmenlerin ulusal egemenliğe yönelik bir tehdit olarak gösterilmesinin yanında Britanya’nın emperyal dönemine duyulan özlemlerin ve isteklerin de dile getirildiğini belirten Botterill, McCollum ve Tyrrell¹⁰⁹ de çalışmalarında Avrupalı göçmenlerin Brexit’e yönelik görüşlerine yer vermişler ve diğer çalışmalardan farklı olarak

¹⁰⁶ Age. s. 1806.

¹⁰⁷ Age. s. 1805.

¹⁰⁸ Taulant Guma ve Rhys Jones, “Where Are We Going to Go Now? European Union Migrants’ Experiences of Hostility, Anxiety and (non-)Belonging During Brexit”, *Population Space Place*, (2018): 4.

¹⁰⁹ Kate Botterill vd. “Negotiating Brexit: Migrant Spatialities and Identities in a Changing Europe”, *Population Space Place*, (2019): 1 .

göçmenlerin yalnızca kendi kimliklerini değil, “Avrupalı” kimliklerini ve aidiyetlerini de sorgulamaya başladıklarını tespit etmişlerdir. Referandum için yapılan Leave kampanyasını da Brexit öncesi Birleşik Krallığın göçmen krizi yönünde attığı adımlardan biri gibi değerlendiren yazarlar, Birleşik Krallıkta yaşayan Avrupalı göçmenlerin iş gücü, eğitim, aylık kazanç gibi niteliklerine göre ayrımcılığa maruz kaldığını, bu durumun da Brexit sonrası AB’de daha büyük sorunlara yol açabileceğini öngörmekteler.

Brexit sonrası Birleşik Krallıkta yaygınlaşan nefret ve şiddet suçlarının yalnızca Brexit kaynaklı olmadığını, Birleşik Krallığın AB’den ayrılma kararından da önce zaten göçmen karşıtı söylemler ve politikalar içinde olduğunu belirten Burnett¹¹⁰ eleştirel yaklaşımla yaptığı çalışmasında göçmen karşıtlığının hali hazırda var olduğunu ve Leave kampanyasında kullanılan “Taking the Country Back” gibi sloganlarla bu karşıtlığın yeniden tetiklenerek fiili suçlara yol açtığını vurgulamaktadır. Göçmen ve İslam karşıtı söylemlerin AB referandumuyla iç içe geçtiğini ve referandum sonucuyla ülkelerini geri alanların göçmenlere karşı olan tutumlarını agresifleştirdiğini böylelikle ırkçılığın meşrulaştırılmış olduğunu vurgulayan yazar diğer çalışmalardan farklı olarak Brexit öncesi çeşitli siyasilerin açıklamaları ve Daily Mail, The Daily Express gibi gazetelerde yer alan köşe yazıları ve manşetleri örnek göstererek göçmen karşıtlığının Brexit sürecine kadar devamlı tekrar edildiğini bu sebeple referandumun ırkçılığı yaratmadığını yalnızca var olanı kışkırttığını söylemektedir.

Brexit referandumunun Muhafazakâr Parti ve UKIP tarafından popülist söylemlerle yürütüldüğünü ve AB üyeliğinin bir iç sorun haline getirildiğini belirten Aras ve Günar¹¹¹ ise Brexit’e giden süreci ele alarak Brexit’i ekonomik ve siyasi sonuçlarıyla birlikte değerlendirmeye çalışmışlardır. AB ve Birleşik Krallık arasındaki ilişkiyi tarihsel bir analizle ele alan yazarlar Birleşik Krallığın ayrılma kararının beklenmedik bir karar olmadığını ancak durumun AB’nin geleceği açısından endişe yaratabileceği sonucuna ulaşmışlardır.

¹¹⁰ John Burnett, “Racial Violence and the Brexit State”, *Race and Class*, 58, 4, (2016): 86.

¹¹¹ İlhan Aras ve Altuğ Günar, “Birleşik Krallık’ın Avrupa Birliği’nden Ayrılma Referandumunu: Brexit Süreci ve Sonuçları”, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 6, 2, (2018): 90.

Brexit sürecinde göçmen karşıtı söylemlerin etkisine yanıt arayan Çolak ve Bozkaya¹¹² ise çalışmalarını Avrupa şüpheciliği perspektifinden yürüterek sert Avrupa şüphecisi bir çizgi izleyen UKIP'in referandumundaki söylemlerini incelemişlerdir. Göçmen karşıtlığının araçsallaştırıldığını vurgulayan yazarlar Birleşik Krallığın AB'deki ulus üstü mekanizmadan ve Parlamento'nun yasal yetkilerinden hoşnut olmadığını ancak referandum kampanyalarında asıl tehlikenin çok kültürlülük olarak yansıtıldığını vurgulamışlardır. Göç ve göçmenlerin bir krize yol açma ihtimali nedeniyle bir güvenlik tehdidi olarak yansıtıldığını belirten yazarlar bu algının Avrupa bütünleşmesi yönünden de sorun yaratabileceğini öngörmektedirler.

Alan analiziyle Brexit'i değerlendirirken Birleşik Krallıktaki Avrupa şüpheciliğini referans alan Ayaz¹¹³ ise bu Avrupa şüpheciliğinin Birleşik Krallık siyasetine etkilerini analiz ederek, 2008 yılında gerçekleşen ekonomik krizin var olan Avrupa şüpheciliğini yeniden harekete geçirdiği ve yükselen sağ siyaset ve popülizm ile birlikte Brexit'e yol açtığını vurgulamıştır. Aynı zamanda Ayaz, Birleşik Krallıkta artan göçmen nüfusunun yaşanan ekonomik sıkıntılarla yeniden gündeme getirildiğini ve kampanyalarda dile getirilen göçmen karşıtlığının da referandum sonucunda oldukça etkili olduğunu vurgulamaktadır.

Britanya'nın AB üyeliğinin her zaman sıkıntılı olduğunu, Britanyalıların da AB vatandaşları arasında en şüpheciler olduğunun altını çizen Richardson¹¹⁴, çalışmasında AB perspektifinden Brexit'in gerekçesi olarak gösterilen sorunları eleştirel bakış açısıyla tartışmıştır. Göçmen sorununu göz ardı etmeyen Richardson asıl sorunun göçmenlerden ve Avrupa içinde yükselen popülizmden kaynaklanmadığını düşünmektedir. AB'nin küreselleşmeye paralel olarak sorunlarının da büyüdüğünü belirten yazar, 2008 yılında yaşanan ekonomik krizin göçmen kriziyle birleşmesiyle Avrupa şüpheciliğinin daha da arttığını belirtiyor. AB'nin öncelikle vatandaşları için üye ülkeler arasındaki sınırları kaldırarak barışı sağladığını, temiz içme suyu, kadın hakları, daha güvenli araç motorları gibi gündelik konulara yönelik de vatandaşlarına kazanç sağladığını ancak zaman içinde AB vatandaşlarının AB'ye karşı yabancılaşmasının da büyük bir paradoks yarattığını dile

¹¹² Murat Çolak ve Özge Bozkaya, "Birleşik Krallıktaki Göç Karşıtı Söylemlerin Brexit Sürecine Etkisi", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 75, (2018): 185.

¹¹³ Erhan Ayaz, "Brexit Avrupa Birliği'nin Sonu mu? Brexit'in Birleşik Krallık ile Avrupa Siyaseti Açısından Sonuçları", *Yakın Doğu Enstitüsü Raporları*, 5, (2017): 12.

¹¹⁴ Jeremy Richardson, "Brexit: The EU Policy-Making State Hits the Populist Buffers", *The Political Quarterly*, 89, 1, (2018): 120.

getirmiştir. Britanyalıların da AB kuralları ve standartlarıyla üyelikten öncesine göre daha iyi bir hayat yaşadıklarını ve buna rağmen Brexit'te ayrılma yönünde sonuç çıkmış olmasının oldukça ironik olduğunu belirten yazar, kısa vadede çoğu AB kurallarının Brexit'ten sonra da uygulanmaya devam edeceğini ve AB'de kalma veya ayrılma yönünde görüşleri olan her iki tarafın da AB'nin gölgesinde yaşamaya devam edeceğini vurguluyor. Çalışmasında sadece Britanya'yı değil AB'yi de eleştiren yazar, Brüksel'deki politika yapıcı kurumların yarattıkları değişimlerle ulusal düzeyde yeni Avrupa şüphesiz partilerin doldurabileceği bir boşluk yarattıklarını söylemektedir. Gerçekten de Avrupalı elitlerin halktan giderek uzaklaştığını, kamuoyunun AB'ye yönelik ilgisinin kaybolduğunu ve karar alma sürecinde Avrupa vatandaşlarının görüşlerinin göz ardı edildiğini dile getiren yazar, sonuç olarak AB kurumlarının kendilerine biraz daha hâkim olmaları gerektiğini (denetleme ve düzenleme gibi egemenliğe tehdit oluşturabilecek durumlarda) ve AB'nin daha minimalist (genişleme politikalarının bir süreliğine askıya alınması gibi) ve daha az zorlayıcı olması gerektiğini önermektedir.

Çalışmasında 2012-2013 ve 2017-2018 yılları arasında Manchester'da yaşayan Polonyalı göçmen kadınların ırkçılık ve yabancı düşmanlığına karşı Brexit öncesi ve sonrası deneyimlerine yanıt veren röportajlara yer veren Rzepnikowska¹¹⁵ da Brexit referandumunun var olan ırkçılığı tetiklediği görüşünü dile getirmektedir. Brexit oylamasından sonra ortaya çıkan düşmanlık, ırkçılık ve yabancı düşmanlığını genişleterek yalnızca Polonyalı göçmenleri değil aynı zamanda diğer göçmenler ve Britanya vatandaşlığı olan etnik azınlıkları da etkilediğini vurgulamaktadır. Bu durumun yalnızca referandumla değil, daha öncesinde devlet eliyle yapılan politikalarla da beslendiğini medya söylemlerinde de göçmenlere yönelik 'beleşçi' algının¹¹⁶ yapıldığını öne sürmektedir. ırkçılığın yıllar önceki boyutuna kıyasla farklılaştığını; eskiden ten rengine referansla oluşan ırkçılığın, günümüzde kültürel farklılıklara dayandırılarak hayat bulduğunu belirten yazar, Polonyalıların ait dükkanlar, mağazalar, isimler, kıyafetler ve hatta İngilizce aksanlarıyla beraber Birleşik Krallıkta Polonyalıların varlıklarının görülebilir ve duyulabilir olduğunu

¹¹⁵ Alina Rzepnikowska, "Racism and Xenophobia Experienced by Polish Migrants in the UK Before and After Brexit Vote", *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 45, 1, (2019): 61.

¹¹⁶ Göçmenlerin özellikle sağlık gibi kamu hizmetlerinden ücretsiz veya daha düşük ücretle faydalanması, vatandaşlığı olan göçmenlerin vergi kaçakçılığı gibi usulsüzlükler yapması, Brexit'te de sıklıkla dile getirilen düşük maaşla istihdam edilmeleri gibi durumlar topluma adaptasyon sağlayamayan göçmenlerin ırkçı ve milliyetçi gruplar tarafından dışlanmasına yol açmıştır. Makalenin orijinalinde geçen argo kelime 'scrounger' yine Türkçe'ye argo karşılığı olarak 'beleşçi' şeklinde çevrilmiştir. Beleşçi, para ya da emek vermeden geçinmeyi hay edinmiş kimse anlamına gelmektedir.

dile getirmektedir. Leave kampanyasına da değinen yazar, kampanyanın göçmen karşıtı bir söylem kullanarak Birleşik Krallığın sorunlarını, sağlık ekonomisinden sosyal yardımlara kadar olan sıkıntılarının hepsinin AB üyesi olarak dolaşım serbestliği hakkına sahip vatandaşlar yüzünden yaşanan kontrol edilemeyen göç sorununa yüklediğini belirtmektedir. Yazar sonuç olarak ırkçılığın ve yabancı düşmanlığının Brexit oylamasından önce yerleştirilmiş olduğunu vurgulamaktadır.¹¹⁷

Ok¹¹⁸ yaptığı çalışmasında “Birleşik Krallık neden AB’den ayrılma referandumuna gitti?” sorusunu sorarak, AB’yle 24 Haziran 2016 tarihinde yaptığı referandumla üyelikten ayrılan Birleşik Krallığın ilişkileri incelemiş ve Birleşik Krallığın referanduma gidiş sebeplerini araştırmıştır. Çalışmasında bir Brexit kılavuzu ortaya koyan Ok, Birleşik Krallığın AB’ye üye olmak için toplam 3 kere başvuruda bulunduğunu ve üyelik sürecinin de ayrılma sürecinin de Birleşik Krallığın iç siyasetindeki durumların etkisinin bulunduğunu dile getirmiştir. Birleşik Krallığın ulusal düzeydeki çıkarları ile AB’nin ulus üstü yapısının üyelik sürecinden beri devamlı çatıştığını belirten yazar, Birleşik Krallığın realist ve pragmatist bir politika izliyor olduğunu, AB gibi ulus üstü ve egemenliğe yönelik tehdit yaratan girişimlerin bir parçası olmaktansa ekonomik iş birliğini temel alan girişimlerde yer almayı yeğlediğini belirtmektedir.

Avrupa’daki diğer ülkelerle kıyaslandığında Birleşik Krallığın aslında bu derece kaygı yaratacak bir potansiyelde göçmen sorununun olmadığını dile getiren Özerim¹¹⁹ Birleşik Krallığın nüfusuna ve ekonomisine oranla Birlik içinde iltica başvurusu en düşük ülke olduğunu söylemektedir. Suriyeli mültecileri odağa alan Özerim ayrıca Birleşik Krallığın bu konuda ABD’den sonra en fazla nakdi yardım yapan ülkelerden biri olduğunu da altını çizmektedir. Ayrıca yine Suriyeli mülteciler bağlamında, Birleşik Krallığın mülteciler arasında Avrupa içinde bir hedef ülke olarak dile getirilmediğini ancak bunun Birleşik Krallıkta siyasi amaçlar uğruna bir korku unsuru olarak dile getirilerek “*AB’den kopuşu savunan siyasetçilerin göç karşıtı söylemleri yabancı düşmanlığına varacak derecede yoğun kullanmaları ve başarılı olmaları, diğer Avrupa ülkelerindeki özellikle sağ partilere model*

¹¹⁷ Rzepnikowska, “Racism and Xenophobia Experienced by Polish Migrants in the UK” 74.

¹¹⁸ Ekrem Ok, “Brexit’e Giden Yol: Avrupa Birliği-Birleşik Krallık İlişkileri” (Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018): 8.

¹¹⁹ Gökay Özerim, “Göç Konusunun Birleşik Krallık’ta AB Referandumu Sürecindeki Yeri” içinde içinde *Brexit- Elveda Avrupa: İngiltere’nin AB’den Ayrılmasından Sonra Avrupa Bütünleşmesi ve Türkiye-AB İlişkilerinde Fırsatlar ve Tehditler*, der. Erol Esen ve Duygu Şekeroğlu (Siyasal Kitabevi: Ankara, 2017).

ve teşvik edici bir unsur olma olasılığına sahip”¹²⁰ olmasıyla tehlikeli olduğu konusunda uyarılmaktadır.

Farage’ın Brexit’i partisi adına büyük bir heyecanla üstlenmesi durumundaki gibi, toplum içindeki hoşnutsuzlukların radikal popülist siyasi partilerce kullanılması durumunda sadece AB özelinde değil, yerel politikalarda da köklü değişikliklere sebep olabileceğini dile getiren Özbey ve Şenyuva, UKIP’in bu başarısının, “seçmenlerin bir karizmatik liderin cazibesine kapılmalarından ya da ana akım partileri cezalandırmak için protesto oyu kullanmalarından kaynaklanmakta”¹²¹ olduğunu vurgulamışlardır. Aynı zamanda Brexit’i AB’nin zayıflamasına ve belki de dağılmasına giden zincirin ilk halkası olarak betimleyen yazarlar, “Brexit, Britanyalıların AB’ye karşı senelerdir süregelen mesafeli tutumunun bir üst seviyeye taşınmasıdır.”¹²² sonucuna varmışlardır.

Hayton¹²³, David Cameron’u Brexit referandumuna götüren süreci irdelediği çalışmasında 2013 yılında Avrupa şüpheci partilerin yükselişinin Muhafazakâr Parti için kaygı yarattığını, bu durumun da AB üyeliğinin referanduma götürülmesi vaadini doğruduğunu söylemiştir. Çalışmasında siyasilerin yaptığı söylemlere yer veren Hayton, Cameron’un nihai hedefini Muhafazakâr Parti’nin bir sonraki seçimleri kazanabilmesi olarak açıklamıştır. Geçmiş dönemde Thatcher ve Mayor hükümetinin aksine Cameron’un karşılaştığı Avrupa sorununun Muhafazakâr Parti’ye zarar verdiğini belirtmiştir. Cameron’un 2012 yılında Nick Clegg tarafından “AB üyeliği konusu çok riskli.” şeklinde uyarıldığına dikkat çeken Hayton, Cameron’un bu riskin farkında olduğuna ancak Avrupa şüpheci ve UKIP tarafından baskı gördüğüne ve başka çıkış yolu bulamadığına da dikkat çekmiştir. Cameron’un Muhafazakâr Parti içinde de bir modernleşmeye gitmek istediğini belirten yazar, eşitlik, demokrasi, temiz çevre, daha toleranslı bir kültür, azınlık gruplarının haklarının iyileştirilmesi gibi düzenlemeler içeren bu görüşü parti içinde sadece Cameron’un desteklediğini vurgulamıştır.¹²⁴ Ayrıca Hayton, Theresa May’in görüşlerine de yer vererek May’e göre Brexit’in aslında tam anlamıyla bağımsız ve egemen bir ülke olmak adına

¹²⁰ Age. s. 93.

¹²¹ Ebru Ece Özbey ve Özgehan Şenyuva, “Brexit, Avrupa Birliği ve Kamuoyu: Britanya Örneğiyle Avrupa’da Yükselen Radikalizmi ve Popülizmi Anlamak” içinde *Brexit- Elveda Avrupa: İngiltere’nin AB’den Ayrılmasından Sonra Avrupa Bütünleşmesi ve Türkiye-AB İlişkilerinde Fırsatlar ve Tehditler*, der. Erol Esen ve Duygu Şekeroğlu (Siyasal Kitabevi: Ankara, 2017): 192.

¹²² Age. s. 211.

¹²³ Richard Hayton, “British conservatism after the vote for Brexit: The ideological legacy of David Cameron”, *The British Journal of Politics and International Relations*, 20, 1, (2018): 224.

¹²⁴ Age. s. 226.

alınmış bir karar olduğunu, Brexit’le beraber artık paketli ürünlere yapıştırılan etiketlerden göçmenlerin kontrolüne kadar her konuda Birleşik Krallığın sözünün geçeceğini dile getirdiğini aktarmıştır.

Referandumda, seçmenlerin karar alımında etkili olan faktörleri inceleyen Clarke ve arkadaşları¹²⁵, çalışmalarında referandumdan önce ve sonra yapılmış anket çalışmalarından faydalanmışlardır. Referandumdaki kararların seçmenler tarafından fayda/zarar analizi yapılarak rasyonel olarak mı yoksa ulusal kimlik ve egemenlik kaygılarıyla mı alındığı sorusuna yanıt aramışlardır. Bunun yanında David Cameron, Nigel Farage, Boris Johnson gibi liderlerin etkisinin nasıl olduğunu da sorgulayan yazarlar Vote Leave, Leave EU, Grassroots Out gibi ayrılma yönündeki kampanyaların toplumdaki göçmenlere, AB’nin gelecekteki potansiyel üyelerine (Türkiye, Sırbistan, Arnavutluk, Karadağ gibi) yönelik kaygıları uyandırdığını belirtmişlerdir. Aynı zamanda Birleşik Krallığın egemenliğine, AB üyeliğinin ekonomik yüküne, Brüksel bürokratlarına yönelik tartışmalara da ev sahipliği yapan bu kampanyaların referandum kararında da etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır. 1975’teki referandumun Ortak Pazar’da kalıp kalmamakla ilgili olduğunu da belirten yazarlar 1975’ten bu yana parti ve seçkinlerin kamuoyundaki etkileri, AB entegrasyonuna yönelik medya içerikleri, ulusal kimliklerin etkisi, ekonomik faktörler gibi birçok etkenin oluştuğunu söyleyerek 2016’daki referandumun 1975’ten oldukça farklı olduğuna dikkat çekmişlerdir. Anket sonuçlarından seçmenlerin karar alımındaki fayda/zarar analizinde kişilerin işleri, kariyerleri ve eğitimlerinin baz alındığı, yüksek statüde olanların AB’nin avantajlarından da faydalanabildiği ve entegrasyonu destekledikleri; daha düşük seviyede olan seçmenlerin ise yeterli iş fırsatlarına ve maaşa sahip olmadıkları ve AB’nin serbest dolaşım gibi özgürlüklerinden faydalanamadıkları sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca 2008’deki krizden itibaren de kişilerin bu fayda/zarar analizini daha sık yaptıkları da ortaya çıkmıştır.¹²⁶ Seçmenlerin göç politikalarına yönelik kaygı uyandıran algılamalarının UKIP’e yönelik desteği artırdığını belirten yazarlar, seçmenlerin AB ile ilgili tutumlarının ülke içindeki siyasi konularla ve karar alımıyla daha fazla bağlantılı olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

¹²⁵ Harold Clarke vd.“Why Britain Voted for Brexit: An Individual Level Analysis of the 2016 Referandum Vote”, *Parliamentary Affairs*, 70, (2017): 440.

¹²⁶ *Age*. s. 446.

Çalışmasında Birleşik Krallığın AB üyeliği tartışmaları sırasında Nick Clegg ve Nigel Farage arasındaki siyasi tartışmalara yönelik popülizm bağlamında içerik analizi yapan Bossetta¹²⁷, popülizmin bir stil olarak kabul edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Popülizmi bir stil olarak düşünmenin ampirik olarak gözlem yapmaya ve söylemsel ve performatif analizlere daha uygun olduğu savunmuştur.¹²⁸ Popülizm bağlamında Liberal Demokrat olan Nick Clegg’i teknokratik stil, UKIP lideri Nigel Farage’ı ise popülist stil olan kategorize eden Bossetta, teknokratik stilin uzmanlığa dayalı, stabil ve ilerlemeci söylemler içerdiğini, popülist stilin ise halk ve seçkinler ayrımına dayalı, krizlere, tehditlere, sansasyonlara ve siyasi çürümüşlüğe yönelik söylemler içerdiği belirtmiştir.¹²⁹ Buna göre yazar hem Clegg’in hem de Farage’ın söylemlerinde “halk” kelimelerini sıklıkla kullandığını ancak belli konularda söylemlerinde ayrılıklar olduğu sonucuna ulaşmıştır. Clegg, göçmenler için “başka bir yerden gelen insanlar (*people from elsewhere*)” tabirini kullanırken, Farage AB yerine Brüksel demeyi tercih etmiş serbest dolaşımı da “açık kapı (*open door*)” şeklinde dile getirmiştir.¹³⁰ Avrupa genelinde, özellikle gelişmiş liberal demokrasilerde hem popülizm hem de popülist siyasilerin artış gösterdiğini vurgulayan yazar, Clegg’in Farage ile yaptığı ikinci bir tartışmada ise aynen Farage gibi popülist stile yöneldiğini, ilk tartışmada AB üyeliğine odaklanan söylemlerini ikinci tartışmada Farage’ın kendisini hedef alan söylemlerle değiştirdiğini de belirtmiştir.¹³¹ Böylelikle popülist stilin ve siyasetin etkisinin de altını çizmiştir.

Statükoya karşı duruşun ve AB bürokratlarına yönelik eleştirilerin UKIP’i popülist bir siyasi parti yapan unsurlar olduğunu belirten Tournier-Sol¹³², çalışmasında Brexit sürecinde UKIP’in yükselişini incelemiş ve bu yükselişin en çok David Cameron ve Muhafazakâr Parti üzerinde olumsuz yönde etki yarattığı belirtmiştir. UKIP’in 1993’teki kuruluşundan bu yana Birleşik Krallığın AB’den ayrılmasını savunduğunu ve her daim Avrupa karşıtlığına varacak kadar sert Avrupa şüphecisi olduğunu söyleyen Tournier-Sol, özellikle Maastricht Antlaşması’nın Birleşik Krallıkta egemenlik kaygıları yarattığını ve UKIP’in “*demokrasiyi*

¹²⁷ Michael Bossetta, “Fighting fire with fire: Mainstream adoption of the populist political style in the 2014 Europe debates between Nick Clegg and Nigel Farage”, *The British Journal of Politics and International Relations*, 19, 4, (2017): 715.

¹²⁸ *Age*. s. 718.

¹²⁹ *Age*. s. 720.

¹³⁰ *Age*. s. 727.

¹³¹ *Age*. s. 729.

¹³² Karine Tournier-Sol, “Reworking the Eurosceptic and Conservative Traditions into a Populist Narrative: UKIP’s Winning Formula?”, *Journal of Common Market Studies*, (2015): 140.

Brüksel'den kurtaracağız” söylemlerini başlattığını dile getirmiştir.¹³³ AB’yi Birleşik Krallıktaki göçmenlerin ve göçmen sorunlarının en büyük sebebi olarak gören UKIP’in, özellikle doğu genişlemesinden sonra “açık kapı” tabirini daha sık kullandığını ancak göç meselesine ırkçı yaklaşmayarak kendilerini British National Party (BNP)’den ayırdıklarını belirtmiştir. Farage’ın da AB’nin düzenleyici yaklaşımlarını “*Avrupa prensler ve onların tiranlıkları altındayken Britanya’da konuşma özgürlüğü vardı.*” şeklinde eleştirdiğini, Muhafazakâr Parti’nin Avrupa şüpheciliğini de “*Margaret Thatcher bugün okuldan yeni mezun olsaydı Muhafazakâr Parti’yi değil UKIP’i seçerdi.*” şeklinde küçümsediğini aktaran yazar¹³⁴ AB üyeliği tartışmalarından en çok UKIP’in faydalandığını dile getirmiştir.

UKIP ve Vote Leave grubu referandum gününü bağımsızlık günü olarak ilan eder etmez Brexit’e yönelik popülizm bağlamında bir çalışma yapma gereği duyan Clarke ve Newman¹³⁵, Brexit’in aslında daha derin sebeplerinin olduğu çıkarımına varmışlardır. Muhafazakâr Parti’deki lider krizinin ve yapılan referandum kampanyalarının Brexit sürecinde anında etki sağlayan durumlar olduğunu ancak küreselleşme, endüstrisizleşme, neo liberalizm ve işçi sınıfının geri planda kalması gibi durumların ise Brexit’in derin sebepleri olduğunu vurgulamışlardır.¹³⁶ Bu sebeplerden dolayı Brexit’i küresel anlamda da kritik bulan yazarlar ayrılma yönündeki kampanyaların toplumu metropolitan/kozmopolitan liberal seçkinler, Avrupalı seçkinler ve göçmenler olarak üçe böldüğünü, kampanyaların bu üçlü gruba karşı olarak halkı mobilize etme adına da geçmişi kaybetme, göçmenlere yönelik korkular, seçkinler tarafından ihanete uğrama iddiaları gibi geleceğe yönelik kaygılara dayalı söylemler ürettiğine dikkat çekmişlerdir.¹³⁷ Kampanyalarda yer alan “Kontrolü geri alalım” sloganlarıyla Büyük Britanya’ya yapılan referansları “post kolonyal bir melankoli” olarak niteleyen yazarlar popülizmin Brexit sürecinde tetikleyici olabileceğini belirtmişlerdir.

Mondon¹³⁸, çalışmasında popülizm bağlamında Front National ve UKIP’i karşılaştırmıştır. Medyada da önemli bir yer tutan bu partilerin halkla olan ilişkilerine

¹³³ *Age*, s. 142.

¹³⁴ *Age*, s. 145.

¹³⁵ John Clarke ve Janet Newman, “People in this country have had enough of experts: Brexit and the paradoxes of populism”, *Critical Policy Studies*, 11, 1, (2017): 101.

¹³⁶ *Age*, s. 102.

¹³⁷ *Age*, s. 107.

¹³⁸ Aurelien Mondon, “Populism, the people and the illusion of democracy- The Front National and UKIP in a comparative context”, *French Politics*, 13, (2015): 141.

odaklanan yazar anketler üzerinden eleştirel söylem analizi yöntemini kullanmıştır. Yazarın bu iki partiyi seçmesinin sebebi ise her ikisinin de 2014 Avrupa Parlamentosu seçimlerinde beklenenden daha başarılı olmalarıdır. Bu partilerin ortak özelliğinin göçmen karşıtı olmalarının yanında göçü egemenliğe ve kimliğe yönelik bir tehdit ve yerel toplumu yozlaştırıcı ya da dönüştürücü bir sembol olarak konumlandırmalarıdır.¹³⁹ Anketlerden hareketle göçmenlerin enflasyonla, işsizlikle, ülkedeki ekonomik bunalımlarla ve vergilerle bağdaştırıldığı sonucuna ulaşan yazar¹⁴⁰ popülizmin de basitlik, doğrudanlık, dürüstlük ve bürokratik jargondan uzak olması gibi iletişimsel özelliklerinin halkla daha net iletişim kurulmasına ve istenen algı ve etkilerin daha kolay sağlanmasına yol açtığını vurgulamıştır.¹⁴¹ Popülizmin yükselişini demokrasinin kendi içindeki krizin bir habercisi olarak yorumlayan yazar, bu krizleri temsiliyet sorunlarına ve seçimlerde seçmenlerin oy verebileceği alternatif partilerin azalmış olmasına bağlamıştır.¹⁴²

Çalışmasında Brexit ve popülizm arasındaki ilişkiyi inceleyen Jegan¹⁴³, küreselleşmeyle birlikte güvenlik, ülkeler arası iş birlikleri, eşitsizlik, temsiliyet açığı, meşruiyet ve demokrasi açığı gibi yeni problemlerle karşılaşıldığını belirtmiştir. Yükselen aşırı milliyetçilik ve politika değişimleriyle kendini belli eden bu sorunların en somut halinin Brexit olduğunu dile getiren yazar, Macaristan'da Victor Orban'ın yükselişini, Polonya'nın da son zamanlarda AB'ye yönelik şüpheli yaklaşımlar göstermesini, Fransa'da Marine Le Pen'in cumhurbaşkanlığı seçimlerine aday olmasını hatta ABD'deki Donald Trump başkanlığını da yükselen popülizmin ipuçları olarak yorumlamıştır.¹⁴⁴ Toplumların eşitsiz çalışma ücretleri, temsil krizleri ve medya propagandaları çevresinde yeni ve modern sorunlarla adeta boğulduğunu dile getiren yazar popülizmin yükselişinin de bu yeni sorunlar ve bir türlü çözüm sağlamayan yaklaşımlar olduğunu vurgulamıştır. Brexit kararında da AB üyeliğinden ziyade daha önemli ve acilen müdahale edilmesi gereken durumun toplumdaki yaşa, eğitime ve maddi duruma göre gerçekleşen keskin ayrımlar olduğuna dikkat çekmiştir. Bu keskin ayrımın da hali hazırda kendisini ırkçı ve yabancı düşmanı eylemlerle, aşırı milliyetçilik ve nefret suçlarıyla gösterdiğini belirtmiştir.

¹³⁹ Age. s. 144.

¹⁴⁰ Age. s. 148.

¹⁴¹ Age. s. 149.

¹⁴² Age. s. 152.

¹⁴³ Vlad Jegan, "Truexit Before Brexit", *Research and Science Today*, 1, 13, (2017): 91.

¹⁴⁴ Age. s. 93.

Freeden¹⁴⁵, Brexit referandumunu ve popülizm ilişkisine odaklandığı çalışmasında, popülizmin bir ideoloji olup olmadığını sorgularken, referandum sonrasında UKIP'in söylemlerini ve aldığı pozisyonu şüphe uyandırmayacak şekilde popülist olduğunu söylemiştir. Popülizmin tanımının hala daha muğlak oluşunu ancak onu yakalayabileceğimiz bir siyasi düşünce ve söylemler sistemi olduğuna dikkat çekmiştir. Diğer ideolojilerden örnek verilecek olursa, örneğin feminizmin kendisini liberalizm, sosyalizm gibi ideolojilerle birleştirebildiğini, aynı şekilde milliyetçiliğin de kendisi muhafazakarlık, liberaliz ya da faşizmle bir arada konumlandırabileceğini hatırlatan yazar, popülizm özellikle Avrupa'da milliyetçilikle daha sık bir arada olduğunu dile getirmiştir. Gerçekleşen bir ekonomik krizin, yükselen göç dalgasının, yargısal müdahalelerin, dini grupların görünür hale gelmesinin ya da ülke içindeki aykırı siyasi ve yargısal yönetimlerin eylemsel, söylemsel ve performatif ideolojik darbelere sebep olduğunu¹⁴⁶ söylemiştir. Böyle bir durumda tek başına bir etkisi olmayan popülizmin, bu krizlerle tetiklendiğini ve anında reaksiyona sebep olduğunu belirtmiştir. Yazara göre Brexit sürecinde de popülizm ekonomik ve göçmen sorunlarına yönelik krizlerle halk nezdinde korku yaratarak gerçekleşmiştir.

Popülizmin tanımlanmasının zor ancak bilindiği zaman da anında görünür hale gelen bir kavram olduğu dile getiren Gusterson¹⁴⁷ çalışmasında milliyetçi popülizm kavramını işlemiştir. Bu kavram literatürde öne çıkarılan otoriteryan popülizm, sağ kanat popülizm, kültürel milliyetçilik, nostaljik milliyetçilik, neo-milliyetçilik ya da neo-faşizm gibi kavramlarla oldukça benzerlik göstermektedir. Yazara göre milliyetçi popülizmin yükselişi dijital iletişim teknolojilerinin gelişimi ve 1970'lerden itibaren şekillenen, Soğuk Savaş'ın bitimiyle hızlanan neoliberal politikalarla beraber irdelenmelidir.¹⁴⁸ Yeni neoliberal düzen ekonominin hiper finansallaşmasına, bankacılık sektörünün siyasi ve ekonomik güce ulaşmasına, küresel ticaretin yoğunlaşarak fiyatlandırmalar ve kur farkındaki dalgalanmalar neticesinde yerel işletmelerin zayıflamasına, işçi sınıfındaki rekabete, internet ekonomisi ve dijital kapitalizmin yükselişine, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki savaşlardan kaçan kişilerin ekonomik göçmenler haline gelerek Batı'ya doğru akışına ve 20. Yüzyıldan beri görülmemiş

¹⁴⁵ Michael Freeden, "After the Brexit referandum: revisiting populism as an ideology", *Journal of Political Studies*, 22, 1, (2017): 1.

¹⁴⁶ *Age*, s. 5.

¹⁴⁷ Hugh Gusterson, "From Brexit to Trump: Anthropology and the rise of nationalist populism", *Journal of the American Ethnological Society*, 44, 2, (2017): 209.

¹⁴⁸ *Age*, s. 210.

bir günlük hayatın bürokratikleşmesine, sosyal ve ekonomik eşitsizliğin daha da artmasına yol açmıştır. 2016'daki Donald Trump'ın başkanlığı, Brexit referandumunu, yapısal reformların reddedildiği İtalya referandumunu, 2015'teki Polonya hükümetinin otoriteryan hükümet politikaları, Macaristan'da Victor Orban'ın yükselişi, 2017'de Marine Le Pen'in cumhurbaşkanlığı adaylığı gibi olayların da hem yeni neoliberal düzenin krizi hem de milliyetçi popülizmin örnekleri olarak yorumlamıştır.

Tüm bunlardan yola çıkarak, Brexit'le ilgili çalışmalarda çoğunlukla ayrılma kampanyalarının incelendiğini ve bu kampanyaların toplumdaki milliyetçiliği ve ırkçılığı nasıl kışkırttığının yanı sıra kampanyaların popülist söylemler etrafında şekillenişine yönelik de tartışıldığını söyleyebiliriz. Ayrılma kampanyalarındaki popülist söylemlerin odak noktasını göçmenler oluşturmuştur. Bununla birlikte Avrupa şüpheciliği teması da Brexit çalışmalarında ele alınmıştır. Avrupa şüpheciliğini besleyen durumlar ise AB'nin yaşadığı sorunlar ve krizler olarak değerlendirilmiştir. Aynı şekilde Brexit ile ilgili çalışmalarda yükselen Avrupa şüpheciliği ve popülizmin, Cameron'un Brexit referandumunu vaadini gerçekleştirmesi yönünde baskı yaratan unsurlardan olduğu da tartışılmıştır.

Buradaki literatür taramasından hareketle Brexit kampanyalarında popülist söylemlerin yoğun olarak bulunduğu tespit edilmektedir. Bu söylemlerde AB yeni sorunlara çözüm bulmaktan aciz, işlerliğini kaybetmiş, diğer üye ülkelerin çıkarlarını savunan ve her dönem yeni bir sorun yaratan bir yapı olarak “yozlaşmış seçkinler” grubunu oluşturmaktadır. Britanya'da “gerçek halk” ise eski güçlü dönemlerine özlem duyan, AB ve onun politikaları yüzünden işsizlikle ve göçmenler sebebiyle güvensizlikle mücadele eden, AB'yi bir kambur gibi sırtında taşıyan, yalnızca kendine ait bir kültürü ve tarihi paylaşan homojen Britanyalılar olarak betimlenmiştir. Geçmişe yapılan vurgular, toplum düzeyinde “AB karşıtları” ve “AB'de kalmak isteyenler”, “gerçek Britanya halkı” ve “huzursuzluk yaratan göçmenler” şeklindeki ayrımlar Brexit kampanyalarında ciddi derecede popülist öğelerin varlığını kanıtlar niteliktedir.

AB üyeliğinin referanduma götürülmesi kararından, seçmenlerin sandığa gidişine kadar olan süreçte ülke içinde yaşanan her sorunun sebebi olarak AB üyeliği hedef gösterilmiştir. Birleşik Krallık uluslararası alanda güç kaybetmektedir ve bunun sebebi hükümetin dış politika uygulamaları değil AB üyeliğidir. Birleşik Krallık vatandaşı olup da işsizlik sorunu yaşayanların suçlamaları gereken yetkili kurum hükümet değil AB'dir.

AB'nin serbest dolaşımı engellemeyen uygulamaları nedeniyle AB vatandaşları Birleşik Krallığa yerleşmekte ve yerel halkın işlerini ellerinden almaktadırlar. Suriye İç Savaşı'yla Avrupa'da bir mülteci krizi başlamıştır ve bunun sebebi de yine AB'dir. AB üyeliği devam ederse Suriye'deki savaştan kaçan mülteciler (ki bu mülteciler Müslümanlar) akın akın Birleşik Krallığa gelecekler çünkü AB sınırlarının kontrolünü sağlama konusunda yetersiz ve herkesi ülke içine alabilecek kadar geçirgen hale getirildi. Daha da kötüsü yakın zamanda Türkiye gibi 80 milyon nüfuslu çoğunluğu Müslüman olan bir ülke AB üyesi olacak ve asıl kıyamet o zaman kopacak, ülkemizi korumak için acilen Birleşik Krallık AB'den ayrılmalıdır. Dahası AB üyeliği Birleşik Krallığın egemenliğini kısıtlıyor, bağımsızlığını gasp ediyor, hükümetin almak istediği kararlara hep engel oluyor. Örneğin AB üyeliği sebebiyle Birleşik Krallık bisküvilerin etiketlerini bile kendi istediği gibi yönetemiyor.

Tüm bunlar Brexit referandumuna kadar olan süreçte siyasiler tarafından halka yöneltilen argümanlar ve mesajlardır. Ancak işin gerçeği daha farklıdır. İlk olarak göçmenler konusunda popülist siyaset tarafından verilen mesajlar akla yatkın değildir. 'Göçmenler işlerinizi ellerinizden alıyor' argümanına dayanılarak ülkedeki işsizliğin sebebi, AB'nin sunduğu serbest dolaşım özgürlüğü ve bu özgürlüğe bağlı olarak AB'den gelen göçler olarak açıklanmıştır. Ancak işsizliğin sebepleri sadece ülkenin aldığı göçle açıklanamaz; ülkedeki istihdam politikaları ve rekabetçi piyasa gibi diğer ekonomik öğelerle birlikte düşünülmelidir. AB üyeliği konusunda yapılan referandum sürecinde ülkedeki işsizlik sorunları sadece AB politikalarını suçlayan tek bir perspektiften verilmiştir. Mülteci krizi konusunda sunulan argümanlar da akla yatkın değildir. Çünkü Birleşik Krallık bir ada ülkesidir, Avrupa kıtasından izoledir. 2015'te Macaristan ve Slovakya sınırlarında gerçekleşen mülteci krizi gibi bir durumla karşılaşması pek mümkün değildir. Coğrafi olarak da zaten bu mülteci krizinden uzakta kalmaktadır. AB üyeliğinin egemenliği kısıtlıyor olduğu argümanları da yetersizdir. Birleşik Krallık zaten AB'nin bir 'tam üyesi' gibi görünmemektedir. AB'yi AB yapan bütünleşme ve ortak politika hareketlerinin çoğuna taraf değildir ve AB'nin her bütünleşme hamlesinde birebir masaya oturmayı talep ederek kendine özel ayrıcalıklar istemiştir. Akla yatkın olmayan ve yetersiz kalan kışkırtıcı ve toplumu bölücü tüm bu argümanların ve açıklamaların sebebi nedir?

Bu tezde tüm bu argümanların esasen popülist siyaset tarafından Avrupa şüphesininin kışkırtılarak ana akım siyasetten kendi tarafına çekilmesi, böylelikle hükümetin zayıflatılması ve halkın da hükümete karşı kışkırtılarak popülist siyasetin

zaferinin sağlanması hedefiyle öne çıkarıldığı düşünülmektedir. Literatürde popülizmin Brexit sürecinde Birleşik Krallığın ana akım siyasetinde yer alan Avrupa şüphecilerini nasıl kendi eksenine çekebildiği yeteri kadar tartışılmamıştır. Bu çalışmanın literatürde bu boşluğu doldurması amaçlanmıştır.

Popülizmin Avrupa şüphecilerini kendi eksenine nasıl çekebildiğini somutlaştırmak adına Avrupa şüphecisi ve popülist olarak değerlendirilen siyasiler Nigel Farage ve Boris Johnson'ın karşısına belirgin bir popülizm ya da Avrupa şüpheciliği tutumu göstermeyen David Cameron'un ve Theresa May'in açıklamaları konularak popülizm ve Avrupa şüpheciliği çerçevesinde karşılaştırma yapılacaktır. Bu karşılaştırmayla hem popülist söylemlerin basit ve amiyane ama halkın ve medyanın dikkatini çekebilecek düzeyde etkileyici stili gösterilecek hem de popülist söylemlere karşılık olarak yöneltilen argümanların zayıflığı tartışılacaktır. Analiz bölümünde de görülebileceği üzere özellikle Farage'ın bazı açıklamalarında Avrupa şüpheciliği ve popülizmin bir arada bulunması ve Avrupa şüphecisi olarak değerlendirilebilecek birtakım açıklamalarının da stil bakımından popülizme oldukça yakın olması sebebiyle, Avrupa şüpheciliğinin de popülist siyasetten beslendiği ve Birleşik Krallık ile AB ilişkilerinde belirleyici faktörlerden olduğu düşünülerek bu çalışmaya dahil edilmiştir. Böylelikle sadece Birleşik Krallık ve AB ilişkileri bakımından değil, gücü elinde bulunduranların basit, doğrudan ve halkın dilinden gibi görünen ancak derine inildiğinde ayırt edilebilecek karmaşık güç ve çıkar ilişkilerinin aydınlatılması bakımından okuyucuya da rehberlik edebileceği ve Brexit dışındaki çalışmalara da yol gösterebileceği düşünülmektedir. Ancak analiz bölümüne geçmeden önce Birleşik Krallığın Avrupa şüpheciliğine değinilerek popülizmle ortak özellikleri bulunmaya çalışılacaktır.

2.3. Birleşik Krallıkta Avrupa Şüpheciliği

Birleşik Krallığı AB'nin diğer ülkelerinden ayıran belki de en önemli özellikler biri Avrupa şüphecisi tutumudur. Analiz bölümünde de görüleceği üzere Avrupa şüpheciliği üyeliğin referanduma götürülmesi vadinin gerçekleştirilmesi yönünde baskı yaratarak Brexit'e öncü olmuştur. AB ile ilişkilerde yalnızca üye ülkelerde değil aday ülkelerde de görülebilen Avrupa şüpheciliğini Brexit tartışmalarından ayrı tutmak mümkün

olmadığından ve Brexit sürecinde popülist siyasetle de iç içe geçtiği argümanına dayanarak çalışmanın bu bölümünde Avrupa şüpheciliği ve Birleşik Krallığın şüpheciliğinin boyutuna yönelik literatür taramasına yer verilmiştir.

Avrupa şüpheciliği kavramsal olarak ilk defa 1960'ların ortasında Fransa'da Charles de Gaulle döneminde ortaya atılmıştır. Avrupa şüpheciliği, Avrupalı elitler ve halk arasındaki uçurumu ifade etmektedir. 1980'lere gelindiğinde Taggart tarafından kavramsallaştırılmış ve 1988'de Thatcher'ın ünlü Brugges konuşmasında¹⁴⁹ popüler hale gelmiştir. Avrupa şüpheciliği, "Avrupa projesinin meşruluğunu ve seyrini sorgulayan söylemin en açık ifadesi"¹⁵⁰ olarak tanımlanabilir.

Avrupa entegrasyonuna ve politikalarına karşı bir tutumu ifade eden Avrupa şüpheciliği, anlamsal olarak aslında AB'nin gelişimine göre de değişiklik göstermiştir. Örneğin 1957'de bu karşıtlık Ortak Pazar'a yönelikken 1993'te Maastricht Antlaşması'yla beraber ortak dış politika ve siyasi entegrasyon programlarına yöneliktir. Zaman içerisinde gelişen Euro kullanımı, 2004 genişlemesi, Avrupa kurumsalcılığının başarısızlığı, Lisbon Antlaşması'yla kararların oybirliğiyle alınması kararı, 2008 Euro kriziyle birlikte artçı sarsıntılar olarak değerlendirebileceğimiz göçmenler ve mültecileri de içeren sorunlar, Avrupa başkentlerindeki terör saldırıları, AB'nin geleceğine dair beklentiler, küreselleşmeyle birlikte gelen ekonomik istikrarsızlıklar, AB'ye yöneltilen demokrasi açığı ve meşruiyet gibi sorunlar Avrupa şüpheciliğini besleyen unsurlardır.¹⁵¹

Avrupa şüpheciliği, AB üyesi her ülkede görülebiliyor olmasına rağmen bu şüpheciliğin en güçlü hali Birleşik Krallıktadır. Örneğin, Avusturya'nın şüphecilik yaklaşımı birliğin genişleme politikaları ve olası Türkiye'nin AB üyeliği çevresinde iken; Birleşik Krallıkta Avrupa süper-devleti kaygıları, Eurozone'a kati surette karşı çıkılması gibi daha köklü kültürel ve egemenliğe dayalı kaygılardır.¹⁵² Bunun yanı sıra, Avrupa şüpheciliği, Avrupa'nın her yerinde aynı şekilde görünmez. Örneğin, İspanya'da kemer

¹⁴⁹ Avrupa şüpheciliğinin mihenk taşı olarak kabul edilen bu konuşmada Thatcher açık açık oluşturulmak istenen Avrupa süper-devleti ve Brüksel'in yeni yönetiminden duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir.

¹⁵⁰ Rana İzci Connelly, "Avrupa Şüpheciliği ve Türkiye: Nasıl Bir Avrupa?", *Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 23, 2, (2015): 61.

¹⁵¹ Nathalie Brack ve Nicholas Startin, "Introduction: Euroscepticism, from the margins to the mainstream", *International Political Science Review*, 36, 3, (2015): 240.

¹⁵² Cecile Leconte, *Understanding Euroscepticism*, (Red Globe Press: Londra, 2010): 3-4.

sıkma politikalarına bir tepki olarak sol eğilimli Avrupa karşıtlığı yaratırken Fransa’da göç politikalarına ve göç sorunlarına bağlı olarak sağ ve radikal bir karşıtlık yaratmaktadır.¹⁵³

Euro krizi tartışmaları esnasında da Almanya Şansölyesi Merkel, Fransa Cumhurbaşkanı Hollande ve İtalya Başbakanı Monti, Euro’ya Avrupa entegrasyonunun güçlü bir parçası olduğunu belirterek destek olurlarken; İngiltere Başbakanı Cameron, “ucuz havayolu taşımacılığının ve cep telefonlarını Avrupa’nın her yerinde kullanabilme fırsatının Avrupa kimliği oluşturmada daha etkili olduğunu”¹⁵⁴ belirterek üyeliğin günlük hayatı kolaylaştıran fırsatlarının Euro gibi entegrasyona yönelik hamlelerden daha fazla işlevsel olduğunu dile getirmiştir.

1982 yılında Britanya’ya bağlı Falkland Adaları, askeri cunta yönetimindeki Arjantin’in işgaline uğradığı sırada Birleşik Krallık ekonomik krizle ve işsizlikle mücadele etmekte hatta kimilerince artık Birleşik Krallığın toparlanamayacağı ve eskisi kadar güçlü bir aktör olamayacağı düşünülmekteydi.¹⁵⁵ Böylesi bir bunalım döneminde Falkland Adaları’nın işgalden kurtarılması Margaret Thatcher’ın “Demir Leydi” olmasının yanı sıra adeta pamuk ipliğine bağlı Birleşik Krallığın askeri gücünü bir kez daha kanıtlamış ve halka da umut olmuştur. Bundan sonra da Thatcher’ın politikalarıyla kendini toparlayan Birleşik Krallık Avrupa içindeki bir numaralı Avrupa şüphecisi ülke haline gelmiştir.

2014 yılındaki Avrupa seçimleri Avrupa şüpheciliği açısından önemlidir. Bu seçimde özellikle Birleşik Krallıkta Avrupa şüphecisi aşırı sağ UKIP de diğer ülkelerdeki Avrupa şüphecisi partiler gibi koltuk kazanmıştır. UKIP’in Avrupa şüpheciliğini inceleyen Bale¹⁵⁶, popülizmi de Avrupa şüpheciliğini de 1990’lardan itibaren ilk icra edenin Muhafazakâr Parti olduğunu hatırlatır. 2006’da ise UKIP bu imajı devralmış gibi görünmektedir. Avrupa’daki ekonomik kriz ve göç krizi, Cameron hükümetinin göçmenlerin kontrolü konusunda verdiği sözleri tutamaması, bununla birlikte kültürel ve demografik değişim, geleneksel değerlerde ve ayrıcalıklarda azalma, ulusal egemenliğin erozyona uğraması gibi durumlar UKIP’in oylarının artmasına yol açmıştır. Uzun yıllardan beri aslında Avrupa şüphecisi olan UKIP,

¹⁵³ İzci Connelly, “Avrupa Şüpheciliği ve Türkiye: Nasıl Bir Avrupa?” 60.

¹⁵⁴ Selcen Öner, “Avrupa Birliği’nin Ekonomik Krizi ve Kimlik Krizi”, *Social Sciences Research Journal*, 3, (2014): 9.

¹⁵⁵ John Zak, “The Great Wave: Margaret Thatcher, The Neoliberal Age and the Transformation of Modern Britain”, *Student Publications*, (2020): 4.

¹⁵⁶ Tim Bale, “Who leads and who follows? The symbiotic relationship between UKIP and the Conservatives – and Populism and Euroscepticism”, *Politics*, 38, 3, (2018): 264.

Brexit tartışmalarıyla birlikte sesini daha yoğun duyurmaya başlamıştır. Yine Bale'in çalışmasında örnek gösterdiği çeşitli yıllarda UKIP tarafından yapılmış Avrupa şüpheci ögeler içeren açıklamalar vardır. Bunlar 2001 yılında, "Britanya bizim seçtiğimiz hükümet tarafından yönetilmelidir. Bunu yapabilmek için ilk olarak AB'den ayrılmalıyız. AB'ye her yıl verdiğimiz bütçeyi kendi hazinemize aktarabiliriz. Britanya'nın AB ile olan ticareti Tek Pazar'a üye olma şartına bağlı değildir. Biz onların en büyük müşterileriyiz." ve 2005 yılında, "AB yalnızca demokratik değil aynı zamanda yozlaşmış ve reform edilemez hale gelmiştir. Ayrılmalıyız." şeklindeki açıklamalardır. Bale, UKIP'i popülistken Avrupa şüpheci olan bir parti değil, Avrupa şüphecisiyken popülist bir parti olarak tanımlamıştır.

Mudde¹⁵⁷, Avrupa şüpheciliğinin 1993 Maastricht Antlaşması'yla kırılma noktasını yaşadığını belirtir. Avrupa şüpheciliğinin sert şüphecilik ve ılımlı şüphecilik olarak iki gruba ayrıldığını hatırlatır. Sert şüphecilikte (hard Euroscepticism) Avrupa entegrasyonu projesine prensip olarak karşı durulurken, ılımlı şüphecilikte (soft Euroscepticism) ise Avrupa entegrasyonuna temkinli yaklaşılır. İlimli şüphecilikte, yeşil ışık ihtimali yüksektir. AB'yle kati surette bir çatışma yerine, müzakerelere ve reformlara bağlı çıkarlar ve geleceğe yönelik projeler doğrultusunda bir anlaşma ihtimalinin varlığı söz konusudur.

Goodwin ve Milazzo¹⁵⁸, Brexit referandumu öncesinde, referandum sonucuna dair bir brifing yayınlamışlardır. Avrupa şüpheciliğini işler kılan ve referandum kararında da etkili olabilecek 3 etmeden bahsetmişler. Bunlar: pragmatik/ekonomik etmenler, kimlik/kültürel etmenler ve siyasi etmenlerdir. Pragmatik ve ekonomi odaklı yaklaşıma göre seçmenler, AB üyeliği ile ilgili ekonomik ve mali çıktılara göre fayda/zarar analizi yaparak karar verebilirler. Bu doğrultuda Tek Pazar ve büyüyen Avrupa entegrasyonu Birleşik Krallığa oldukça fayda sağlamaktadır. Kimlik ve kültürel yaklaşımda, referandumdan çıkacak kararın ardında göç, kimliğe yönelik tehditler, gelenekler ve değerler ön planda tutulacaktır. AB genişlemesi sadece ekonomik olarak değil, sosyal ve kültürel olarak da bir değişime yol açmaktadır. Farklı kültürlerin ve kişilerin etkileşimini sağlayan bu tür bir genişleme aynı zamanda ulusal kimliğe yönelik bir tehdit olarak algılanabilmektedir. Siyasi yaklaşımda ise önemli olan seçmenlerin güncel hükümete ve hükümetin politikalarına dair güvenleridir.

¹⁵⁷ Cas Mudde, "The Comparative Study of Party-Based Euroscepticism: the Sussex versus the North Carolina School", *East European Politics*, 28, 2, (2012): 193.

¹⁵⁸ Matthew Goodwin ve Caitlin Milazzo, "Britain, the European Union and the Referendum: What Drives Euroscepticism?", *Chatham House*, (2015): 5.

Referandum sürecine ve sonucuna bakacak olursak seçmen kararlarında belirleyici olan kültüre ve kimliğe yönelik yaklaşım olmuştur.

Avrupa şüpheciliğine yönelik yapılan tartışmalarda Leconte¹⁵⁹, AB'nin kendi içindeki karar alma mekanizmasının, yani Komisyon-Konsül ve Parlamento üçgeninin, Avrupa şüphecisi partilerin etkisini kısıtlayabildiğini¹⁶⁰ ve bu partilerin aslında sorun teşkil etmediklerini dile getirmektedir. Ancak, koalisyon hükümetlerinde Avrupa şüphecisi bir partinin olması, o dönemki üye ülke ve AB ilişkilerini etkilemektedir. AB, yapısı gereği üye ülkelerin saldırgan davranışlarını kısıtlamaktadır. Zaman içinde tehdit algılamaları değişen ülkeler de çıkarlarını korumak adına bir dönem AB karşıtı tutum sergileyebilmektedir.

Avrupa entegrasyonuna yönelik ülkelerin sergilediği şüpheli tutumlar bir yandan AB'nin gelecek politikalarını zorlaştırıyor olsa da aslında entegrasyonun daha sağlam temeller üzerine dayandırılması ve AB'nin üye ülkelerle birlikte ileriye dönük daha işlevsel politikalar oluşturabilmesi açısından fayda da sağlayabilir. Yeşil ışık ihtimalinin var olduğu ılımlı şüphecilik ekseninde oluşturulacak olan politikalar AB'yi daha işlevsel hale getirebilir. Bunun yanı sıra sert şüphecilik ekseninde yapılan tartışmaların özü, AB'nin ne olmaması gerektiği hakkında yol gösterici de olabilir. Her ülkenin Avrupa entegrasyonuna yönelik egemenlik kaygıları etrafında çizdiği kırmızı çizgilerin benzerini AB'nin kendisi de belirlemeli ve kriterleri uygularken (Yunanistan vakasındaki gibi) fırsat tanıyıcı ya da taviz verici, kriterleri esnetici olmamalıdır.

AB'nin entegrasyon sürecinde yapmış olduğu bu hatalar zaman içinde gerçekleşen krizlerle birleşerek en fazla sert Avrupa şüpheciliğini beslemektedir. Bu durum ise AB'nin dayandığı temelleri de sarsarak yeni gelen bir kriz esnasında AB'yi zayıflatmakta ve Avrupa fikrinden oldukça uzak tartışmalara ve uygulamalara neden olmaktadır. İmkanları, fırsatları, oluşturmak istediği ortak denge, standartlar ve değerler dahilinde aday ülkeler veya aday olması bile imkânsız olarak değerlendirilen ülkeler açısından AB üyeliği adeta çölde bir vaha gibidir. Ancak Brexit sürecinde AB'ye yönelik tartışmalar popülist siyasetin hakimiyeti altına girivermiş ve üyeliğin faydaları ve fırsatları dışında yalnızca üyeliğin getirdiği mali

¹⁵⁹ Leconte, *Understanding Euroscepticism*, 14-16.

¹⁶⁰ Popülerliği artsa bile Avrupa şüphecisi partilerin hükümetler bazında bir temsiliyetinin "henüz" olmadığı belirtilir.

yük, egemenlik kaygıları, geleceğe yönelik gerçek dışı korku ve felaket senaryoları üzerinden ele alınmasına sebep olmuştur.

Brexit sürecinde ise Birleşik Krallıktaki Avrupa şüpheciliği popülizm dalgasına kapılmış gibi görünmektedir. Referandum sürecinde popülist siyaset tarafından ülkedeki mevcut sorunların kaynağı olarak AB üyeliğinin gösterilmesi, mevcut yönetimden memnun olmayan Avrupa şüphecilerinin dikkatini çekerek popülist siyasetin yanında yer almalarına sebep olmuştur. Avrupa şüphecilerinin yoğunlukta olduğu Muhafazakar Parti lideri David Cameron, alınan anlık kararlar ve çözümsüz kalan sorunlar etrafında partisi içindeki Avrupa şüphecilerinin de baskıları dolayısıyla seçim vaadi olarak belki de öylesine dile getirdiği referandum kararını uygulamak zorunda kalmıştır. Ancak Birleşik Krallıkta temelden Avrupa şüphecisi olan bir partinin daha varlığı gözden kaçmıştır. Kurulduğu yıldan itibaren istisnasız olarak Birleşik Krallığın AB üyeliğinden çıkması gerektiğini dile getiren popülist UKIP, Muhafazakâr Parti'nin günü kurtarabilmek adına attığı bu adımı kendi lehine çevirerek Avrupa şüphecilerini popülist dalga içinde adeta yutmuştur.

Ülkede var olan krizlerin ve sorunların nedeni olarak AB üyeliğini işaret eden popülizm, David Cameron'un politikalarından hoşnut olmayan Muhafazakâr Parti içindeki Avrupa şüphecilerinin dikkatini çekerek kendi tarafına çekebilmek adına Brexit referandumu sürecinde AB'yi hedef göstermeye devam etmiştir. Hem UKIP'in hem de Muhafazakâr Parti içindeki Cameron karşıtı grubun, dolayısıyla Avrupa şüphecilerinin, ortak noktası Birleşik Krallığın AB üyeliğine karşıtlık olmuştur. Böylelikle popülist siyaset Avrupa şüpheciliğini kendine eklemleyebilmiş ve ana akım siyaseti köşeye sıkıştırarak Brexit referandumunu kendi lehine yönlendirebilmiştir.

3. BREXIT SÜRECİNDE AVRUPA ŞÜPHECİSİ VE POPÜLİST SÖYLEMLERİN YANSIMALARI

Bu bölümde Brexit sürecinde öne çıkan önemli siyasiler olan Nigel Farage, David Cameron, Theresa May ve Boris Johnson ile ilgili 2016-2020 yılları arasında yayınlanmış çeşitli haberlere ve röportajlara yer verilmiştir. Siyasilerin haberler ve röportajlardaki açıklamaları Brexit sürecinde yükselen popülist siyaset ve Avrupa şüpheciliği ekseninde değerlendirilmiştir. Nigel Farage ve Boris Johnson'ın süreç içinde yaptığı açıklamaların popülist siyasetin öğeleriyle üyeliğin devam etmesi gerektiği görüşünü paylaşan David Cameron ve Theresa May'in açıklamalarını nasıl gölgede bıraktığı ve bu bakımdan Brexit tartışmalarının da tek taraflı ve popülist kampanyalar etrafında şekillendiği tartışılmıştır.

Aynı zamanda bu bölümde Brexit referandumu sürecinde yürütülen popülist siyaset karşısında AB üyeliğinin devam etmesi görüşünü paylaşan grubun halkın dikkatini yeteri kadar çekememiş olmasının ve argümanlarının popülist grup karşısındaki zayıflığının nedenleri değerlendirilmiştir. Böylece popülizmin Brexit referandumuna yönelik etkisi de aydınlatılmış olacaktır.

3.1. Haberler ve Röportajlar

Brexit referandumunda öne çıkan aktörlerin AB üyeliğine nasıl yaklaştıkları ve Avrupa şüpheciliği ve popülizm birlikteliğinin tartışmalarda nasıl dile getirildiğini daha iyi görmek adına referandum ve sonrasında Nigel Farage, David Cameron, Theresa May ve Boris Johnson ile yapılan röportajlar ve ilgili haber içerikleri seçilerek incelenmiştir. Haber ve röportaj seçimlerinde İngiltere merkezli The Guardian, BBC News, Spear's, Daily Express, The Evening Standard, Huffington Post; ABD merkezli Time, The New York Times, National Public Radio, Politico ve Almanya merkezli Der Spiegel gibi ana akım kuruluşlar tercih edilmiştir. Nigel Farage için 4 adet, David Cameron için 5 adet, Boris Johnson için 7 adet ve Theresa May için ise 4 adet haber ve röportaj içerikleri çalışmanın da içeriğiyle bağlantılı olarak seçilmiştir. Bu röportajlar siyasilerin referandum sürecindeki ve

sonrasına yönelik sorulara birinci dereceden de cevap vermesi bakımından faydalı görülmüştür. Orijinalinde İngilizce olan içerikler Türkçe'ye çevrilmiştir.

3.1.1. Nigel Farage

Lise eğitimini Dulwich Koleji'nde tamamlayan Nigel Farage, üniversite eğitimi almak yerine 18 yaşında ticarete atılmıştır. Siyasi kariyerine Muhafazakâr Parti'de başlayan Farage, 1993'te kurulan Birleşik Krallığın AB üyeliğinden çekilmesini savunan UKIP'e katılmış ve ardından 1999, 2004 ve 2009 yıllarında Avrupa Parlamentosuna seçilmiştir. 2006 yılında UKIP'in lideri olan Farage, UKIP'in AB üyeliğinin yanı sıra göç gibi ekonomik ve sosyal konulara da odaklanması yönünde bir strateji izlemiştir.

Seçmenleri tarafından ne v'i şahsına münhasır bir adam olarak nitelendirilen Farage'ın liderliği boyunca UKIP, 'neofaşist' olarak etiketlenmeden milliyetçi politikalar öneren ilk İngiliz partisi oldu. 2010 yılında yapılan genel seçimlerinden sonra David Cameron'un Muhafazakâr Parti yönetiminden memnun olmayan seçmenlere odaklanan bir strateji izledi ve 2012'de yapılan yerel seçimlerde %14 oy oranıyla başarı sağladı. 23 Haziran 2016'da yapılan Brexit referandumunda Avrupa'da yaşanan göçmen krizi, Paris ve Brüksel şehirlerindeki terör saldırısını örnek olarak AB üyeliğinden çıkışa yönelik kampanya yürüttü. Referandumdan yaklaşık 2 hafta sonra UKIP'ten ayrılan Farage 2019'da Brexit Partisi'ni kurdu.¹⁶¹

The Guardian muhabiri Decca Aitkenhead'in, Mayıs 2016'da Nigel Farage ile yaptığı "They say I'm toxic. Quite the opposite" başlıklı röportajında¹⁶² referandumdan çıkan ayrılma kararı, Birleşik Krallık ve AB ilişkileri, Muhafazakâr Parti gibi konu başlıkları yer almaktadır. Nigel Farage bu röportajda, Muhafazakâr Parti'nin Brexit sürecinden olumsuz yönde etkilenmiş olduğunu "*Kendi kıyametlerine hazırlanıyorlar.*" şeklinde yorumlamıştır. "*Kimse AB çok harika, bu bayrağı seviyoruz demiyor. AB'de kalalım diyenler sanki gök üzerimize yıkılacakmış gibi davranıyor. Tamamen bir korku projesi.*" diyerek AB'nin

¹⁶¹ Nigel Farage, <https://www.britannica.com/biography/Nigel-Farage> (erişim tarihi: 7 Eylül 2020).

¹⁶² Decca Aitkenhead, "They say I'm Toxic. Quite the Opposite", *The Guardian*, 20 Mayıs 2016, <https://www.theguardian.com/politics/2016/may/20/nigel-farage-ukip-eu-referendum-interview-vote-leave-brief-every-day>, (erişim tarihi: 10 Haziran 2020).

günümüz politikalarında yetersiz kaldığını, ortak bayrak, marş, ortak kimlik gibi unsurların aslında tamamlayıcı nitelik taşımadığını ve Birleşik Krallığın AB'den ayrılışının ülkeyi bir felakete sürüklemeyeceğini, bunun AB yanlıları tarafından abartıldığını belirtmiştir. Referandumdan yalnızca birkaç ay önce yapılan bu röportajda Nigel Farage, Avrupa karşıtlığını, *“23 Haziran'dan ne çıkarsa çıksın, Avrupa projesi çoktan kredisini doldurdu.”* şeklinde ifade etmiştir. Özellikle UKIP'in referandum kampanyaları sırasındaki göçmen karşıtı ve yabancı düşmanı söylemlerini merak eden Aitkenhead, Nigel Farage'a röportajı sırasında viral olmuş bir videoyu da izletmiştir. Leave.eu tarafından paylaşılan videoda bir yılın ardından ciddi şekilde yaralanan bir kadını anlatan The Snake şarkısı yer almakta, görüntülerde de Avrupa sınırına yürüyen göçmenler yer almaktadır. Nigel Farage Aitkenhead'in video hakkındaki sorusunu geçiştirerek *“Hiçbir şey hissetmedim. Konuyu nasıl ele aldığımız önemli. Tehdit altında mıyız? Güney Avrupa kapılarımız teröre açık mı? Almanların yaptığı bir çılgınlık değil mi? Evet.”* diyerek cevaplamıştır. Videodan çok rahatsız olan ve 1930'lardaki Nazi propagandalarına benzeten muhabir röportaj sonrasında Nigel Farage'ı arayarak sorusunu tekrarlamıştır. Farage, *“İzlemek hoş değildi. Amacımızın ne olduğuna bağlı. Uzun vadede bir arada olacağımız entegre bir düzen mi istiyoruz yoksa ırk savaşları mı? Benim istediğim şey ayrımcılığı devam ettirmek değil.”* görüşünü belirtmiştir.

AB üyeliğinden ayrılma sonrasında Birleşik Krallığın özellikle ekonomik yönden olumsuz etkilenebileceği uzmanlar ve AB üyeliğinin devamını savunanlar tarafından dile getirilmekteydi. Farage'ın 'gök üzerimize yıkılacakmış gibi davranıyorlar' deyimini karşı tarafı gereksiz yere panik yaratmakla itham eden bir yaklaşımdır. Yine AB üyeliğinin devamını savunanlara yönelik 'korku projesi' benzetmesi, üyeliği savunanların insanları korkutarak ve kaygılandırarak motive ettiğine yönelik bir mesaj vererek seçmenleri kendi tarafına çekme amacına yöneliktir. Referandumdan hangi sonuç çıkarsa çıksın Avrupa projesinin işler olmadığını belirterek Avrupa şüphecisi yaklaşımını sergileyen Farage, konu Breaking Point posterine geldiğinde ise net bir cevap vermemektedir. Muhabirin sıkıştırması sonrasında ise 'ayrımcılığı devam ettirmek istemediğini' dile getirmiştir. Bu muğlak cevaptan söz konusu posterin yaratacağı etkiler bilinerek kasıtlı olarak yayınlanmış olduğunu düşünebiliriz. Popülist siyasetin en büyük destekçilerinden birinin medya olduğunu düşünecek olursak, toplumun büyük çoğunluğu posterini yanlış bulsa bile, bu tutum Farage'ın medyada görünür olmasını sağlamıştır.

Referandumdan kısa bir süre sonra Time’da Simon Shuster ve Don Stewart’ın Nigel Farage’la “Q&A: Nigel Farage on Trumpism, Brexit and the Future of the West” başlıklı bir röportajları¹⁶³ yayınlanmıştır. Brexit sürecinde Nigel Farage ve ABD Başkanı Donald Trump arasındaki yakınlığın ön planda olduğu sorulara Farage, “*New York grip olsa, Londra hapsirir.*” şeklinde yanıt vererek aslında her zaman Birleşik Krallık ve ABD arasında sosyal, siyasi ve ekonomik bir yakınlığın sürdüğünü belirtmiştir. Muhafazakâr Parti’yi kendi çıkarlarını ülke çıkarlarının üzerine koymakla suçlayan Farage, “*Beni de tehdit olarak görüyorlar. Her zaman dışarıda bırakıldım, her zaman tehlikeli bir figür olarak sunulduğum ama öyle değilim.*” siteminde bulunmuştur. Almanya’nın göçmen politikalarına karşı çıkan Farage, “*Merkel Hıristiyan değerlerinden hiç söz etmiyor. Sanıyorum ki kim olduğumuz hakkında, kültürümüzün ne olduğu hakkında, temelimizin ne olduğuyla ilgili kendimizden emin olmalıyız. Herkese kapılarını açmak büyük bir siyasi hata. Almanya’nın göç politikalarımıza karışmasına neden izin verelim?*” şeklindeki açıklamasıyla aslında sadece Almanya’yı değil, AB içindeki Almanya etkisini ve AB politikalarını da eleştirmiştir. “*Bu sadece Hıristiyanlıkla ilgili de değil. Genel olarak kendine ve değerlerine karşı koruyucu olmazsan günün birinde kendini dağılmış olarak bulursun.*” uyarısını yapmıştır. Brexit sürecinde insanların neden onu desteklediği ile ilgili soruya Farage halkın doktor randevusu almakta bile giderek zorluk yaşadığını, çalışanların 10 yıldır maaşlarına zam alamadıklarını, Peterborough gibi Polonyalıların yoğun olduğu yerlerde oluşan sosyal ayrımın rahatsızlığını belirterek halkın bu tarz sorunlarla AB üyeliği arasında bir bağ kurduğunu ifade etmiştir.

Farage, ‘Almanya’nın göç politikalarına karışmasına izin vermek istemediklerini’ dile getirmiştir. Ancak Birleşik Krallığın göç politikalarında etkisi olabilecek tek aktör üyeliği sebebiyle AB’dir, ki Birleşik Krallık da hali hazırda AB’nin göç politikalarına müdahale etmemesi için serbest dolaşım özgürlüğüne taraf olmamıştır. Farage’ın AB yerine Almanya demeyi tercih etmesi, Avrupa şüphecileri tarafından da sıklıkla dile getirilen Almanya’nın AB içinde tek otorite olarak Avrupa’yı domine etmek istediğine yönelik iddialardır. Kaldı ki AB’nin serbest dolaşımı sağlayarak üyeler arasındaki sınırları kaldıran Schengen Antlaşmasına taraf olmayan Birleşik Krallığın göç politikalarına ne derece etkisi olabilir? ‘Değerlere yönelik koruyucu davranılmazsa gelecekte dağılma tehlikesiyle karşılaşılacağına’ yönelik uyarısında Farage, ortak nokta din bile olsa kendi ülkesinin

¹⁶³ Simon Shuster ve Dan Stewart “Q&A: Nigel Farage on Trumpism, Brexit and the Future of the West”, *Time*, 6 Aralık 2016, <https://time.com/4590419/nigel-farage-trump-brexit-person-of-the-year> , (erişim tarihi: 10 Haziran 2020).

diğerlerinden oldukça farklı olduğunu düşünmekte ve Almanya'nın AB dışındaki ülkelerden de göç almasını yadırgamaktadır. Bu açıklamadan hem Britanya'nın kendi kültür ve geleneklerinin önemini hem de göçmenlere ve yabancılara yönelik toleransın Farage açısından asgari düzeyde olduğunu söyleyebiliriz. Günlük hayatta Britanyalıların yaşadığı sorunlara vurgu yaparak halkın desteğini aldığını belirten Farage sorunların AB üyeliğinden kaynaklandığına yönelik açıklamalar AB üyeliği gibi farklı düzeydeki bir soruna Birleşik Krallık toplumunun günlük hayatta yaşadığı sıkıntılar gibi farklı düzeyden cevap verilmesi ve seçmen desteğini sağlamak adına halkın sorunlarını öne çıkarması sebebiyle popülisttir. Aynı zamanda halkın günlük hayattaki sorunlarının AB üyeliğinden kaynaklandığına dair ısrarları ise Muhafazakâr Parti içindeki Cameron hükümetinden hoşnutsuz Avrupa şüphecilerini hedefleyen, başka bir deyişle şüphecilerin popülizm ağına kapılmaları yönünde yönlendirici olan açıklamalardır.

Brexit referandumundan sonra UKIP'ten ayrılarak Brexit Partisi'ni kuran Nigel Farage Mayıs 2019'da Der Spiegel'de Jörg Schindler ile konuşmuştur. "We Want Fundamental Political Change" başlıklı röportajda¹⁶⁴ Farage, Brexit Partisi ile geleceğe yönelik planları hakkında açıklamalar yapmıştır. Brexit sürecinde UKIP'te temel amacının referandum sürecini zorlamak ve kazanmak olduğunu belirten Farage, Birleşik Krallığın politikalarında Lordlar Kamarası'ndan kurtulmak gibi değişiklikler de yapmayı hedeflediklerini belirtmiştir. Brexit Partisi'ni kurarken İtalya'daki 5 Yıldız Hareketi'nden¹⁶⁵ ilham aldığını belirten Farage, "Kendimi her zaman değişimin bir ajanı olarak gördüm. Kamu algısını değiştirebiliyorum. Geçmişte bu konuda çok başarılıyım, sanırım hala daha öyle. Partim Britanya politikalarını değiştirebilir." demiştir. Avrupa'yı değiştirmek isteyip istemediğini soran Schindler'e, "Avrupa'yı değiştirmek kolay değil. Ayrıca Avrupa karşıtı değilim, AB'ye karşıyım. Ama Brexit Partisi için konuşacak olursam düşmanımız ne Brüksel ne de Bay Juncker. Düşmanımız Downing Sokağı¹⁶⁶ ve Westminster. Düşmanımız referandum sonucunda bizi görmezden gelen ve hatta reddedenler." yanıtını vermiştir.

¹⁶⁴ Jörg Schindler, "We Want Fundamental Political Change", *Der Spiegel*, 16 Mayıs 2019, <https://www.spiegel.de/international/europe/interview-with-brexit-party-leader-nigel-farage-a-1267728.html>, (erişim tarihi: 10 Haziran 2020).

¹⁶⁵ Movimento a Cinque Stelle (Beş Yıldız Hareketi), 2009'da ılımlı Avrupa şüphecisi, sağ kanat popülist ve liberal değerleri savunan bir harekettir. Kendilerini sağ ya da sol olarak bir siyasette konumlandırmayan bu hareket, su kullanımının ve internet erişiminin ücretsiz olmasını, ulaşım ve kalkınma politikalarının düzenlenmesini savunmaktadır. Kuzey İtalya haricinde genel olarak destek görmüş bir harekettir.

¹⁶⁶ Birleşik Krallıkta yaklaşık 300 yıldır kullanılan Başbakanlık Konutu Londra'da Downing Sokağı 10 numaralı konuttur.

Birleşik Krallık politikalarında kalıcı değişiklikler yapmak istediğini belirten Farage statüko karşıtı bu tutumu sebebiyle popülist bir stil benimsemiştir. ‘Avrupa karşıtı değil AB karşıtı olduğunu’ ama ‘ne Brüksel’i ne de Bay Juncker’ı düşman gördüklerini’ söylemiştir. Farage’ın doğrudan AB yerine, AB’nin Belçika’nın başkenti Brüksel’de yer alan merkezini kastederek Brüksel’i kullanmayı tercih etmesi, AB’nin birlik olarak ortak değerlerinden ziyade yavaş işleyen ve sorunları çözmede yetersiz kalan bürokratik yapısına yönelik bir vurgu olması dolayısıyla Avrupa şüpheci bir tutumdur ama aynı zamanda açıklamanın devamında anti-statükocu açıklamalara da yer vermesi ve AB’yi karşıt konumlandırmaya devam etmesi sebebiyle popülisttir.

Son olarak Ocak 2020’de Spear’s’da Alec Marsh’la yaptığı röportajında¹⁶⁷ Farage, Avrupa meselesinin kendisi için basitçe bir sağ-sol meselesi olmadığını, AB’yi her şeyi tekeline tutmak ve yönetmek isteyen küreselci bir hükümet projesi olarak gördüğünü dile getirmiştir. AB’nin kapitalizmin ne olduğunu bile bilmediğini, devamlı düzenleyici yasalarla girişimcileri baskılayarak rekabeti engellediğini, zengin ve fakir arasındaki ayrımın da bu sebepten kaynaklandığını belirterek AB’yi ve politikaları yeniden eleştirmiştir. *“Britanya ve ABD arasındaki iş birliği refah açığımızı kapatabilir.”* diyerek bir kez daha AB’den çok ABD ile Birleşik Krallık ilişkisini ekonomik açıdan daha işlevsel bulduğunu belirtmiştir. *“En iyisi kendi ayakların üzerinde durmak. Yeniden tüccarlık yapalım, yeniden ticaret yapalım. Eskiden nasıl bir oyuncuysak öyle olalım. Yaptığımız en iyi şey bu.”* diyerek Brexit tartışmalarında ön planda yer alan Birleşik Krallık’ın eski emperyal ve güçlü dönemlerine yönelik özlemi tekrar dile getirmiş ve AB olmadan daha güçlü olunacağı görüşünü de pekiştirmiştir. Almanya’yı da göç politikaları doğrultusunda bir kez daha eleştirerek Almanya Şansölyesi Angela Merkel’in Alman şehirlerini mahvederek ödenecek en kötü faturayı ödediğini vurgulamıştır. 2004’te Tony Blair döneminde yapılan göç politikalarıyla karşılaştırması sorusuna ise, *“Bize gelen göçmenler Avrupa devletlerindedir. Almanya’daki durum farklı. 18-30 yaş arasında, kadının ikinci sınıf bile sayılmadığı bir toplumdaki gelen erkeklerin ne yapmasını bekliyorsunuz?”* şeklinde yanıt vermiştir.

Farage Almanya’yı bir kez daha göç politikaları sebebiyle eleştirmiştir. Büyük şehirlerde nüfusun göçlerle artması ve kalabalıklaşma, şehirlerdeki dokuyu ve yapılaşmayı

¹⁶⁷ Alec Marsh, “Nigel Farage on Brexit, Boris and being hated”, *Spear’s*, 31 Ocak 2020, <https://www.spearswms.com/the-spears-interview-interview-nigel-farage-on-brexit-boris-and-being-hated/> . (erişim tarihi: 10 Haziran 2020) .

da etkilemiştir. Farage bunu ‘şehirlerin mahvolması’ olarak yorumlamıştır. Almanya’da AB dışından göçler sebebiyle yaşanan kültür farkı ve adaptasyon sorunlarını cinsiyetçi ve ayrımcı bir dille eleştirilmiştir. ‘Mahvolmak’ gibi negatif anlamlı kelimelerin doğrudan kullanımı, toplumsal sorunların basitçe ve ayrıştırıcı bir dille belirtilmesi bu açıklamaların popülist olarak değerlendirilmesini sağlamaktadır. Ayrıca belirtmek gerekir ki Farage, ‘18-30 yaş arası erkek göçmenler’ tabirini Breaking Point posterini tartışmalarında da dile getirmiştir.

3.1.1.1. Breaking Point posterini

Brexit referandumundan günler önce Farage liderliğinde UKIP tarafından göçmen krizine dikkat çekmek amacıyla Breaking Point başlıklı bir poster yayınlanmıştır. Nigel Farage’ın önünde basına poz verdiği posterde büyük harflerle ve kırmızı renkte ‘Kırılma Noktası’ başlığı yer almaktadır. Başlığın altında ‘AB hepimizi hayal kırıklığına uğrattı’ yazmaktadır. Posterin en altında ‘AB’den serbest kalmak ve sınırlarımızın kontrolünü geri almak zorundayız’ mesajı ve hemen yanında 23 Haziran’daki referandumda hangi oyun verilmesi gerektiğine dair bir yönlendirme içeren Avrupa Birliği’nden ayrılma kararının işaretlendiği bir kutucuk bulunmaktadır. Posterde yer alan fotoğrafta 2015’te Hırvatistan ve Slovenya sınırındaki kampa doğru giden mülteciler yer almaktadır.¹⁶⁸ Dikkat çeken nokta, fotoğrafta yer alan mültecilerin hepsinin genç yaşta erkekler olduğudur. Yayınlandığı dönemde oldukça tepki çeken postere yönelik Nigel Farage “*Bize referandumu kazandırdı.*

¹⁶⁸ 2015’te Sırbistan üzerinden AB ülkelerine giriş yapmak isteyen mülteciler Hırvatistan’ın yönlendirmesiyle Slovenya ve Macaristan sınırına doğru hareketlerine devam ettiler. Çoğu mültecinin asıl hedefi Avusturya ve Almanya gibi Avrupa ülkelerine giriş yapmaktı. (erişim tarihi: 7 Ağustos 2020), <https://tr.euronews.com/2015/10/19/hrvatistan-sirbistan-sinirindan-aldigi-multecileri-slovenya-sinirina-tasiyor>

Aynı mülteci kafilesini Macaristan sınırındayken aşırı sağ ideolojideki N1 Tv’de muhabirlik yapan gazeteci Petra Laszlo görüntü alabilmek için kucagında çocuğu olan bir mülteciyi çelme takarak düşürmüştür. Olay sonrasında işinden kovulan ve hapis cezasıyla yargılanan Laszlo mahkeme kararıyla beraat etmiştir. Bu örnek 2015 yılında Avrupa’da gerçekleşen krizin aşırı sağ gibi ideolojiler tarafından saldırganca ve manipülatif kullanılabilirdiğini göstermektedir. (erişim tarihi: 7 Ağustos 2020), <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41493211>

*Çünkü poster, açık sınırların ne kadar tehlikeli olabileceğine odaklanmamızı sağladı*¹⁶⁹ açıklamasını yapmıştır.

2019 yılında BBC Question Time programına konuk olan Nigel Farage'a izleyiciler tarafından posterle ilgili sorulan sorulara ise Farage, *“Onlar mülteci değil, ekonomik göçmenler. Kadınlar ve çocuklar nerede? Yaşlılar nerede? Hepsi 18-30 yaş aralığında ailelerini geride bırakan erkekler. Poster dediğiniz şey aslında bir fotoğraf ve gerçeklere dayanıyor”*¹⁷⁰ yanıtını vermiştir. Farage'ın posterle ilgili yaptığı açıklamalara dayanarak posterin gerçeklere dayanarak bir sorunu ortaya çıkarmak amacıyla değil, toplumu göçmenlere karşı korkutarak kemikleştirmek ve referandumu kazanmak amacıyla yayımlandığını söyleyebiliriz. ‘Mülteci değil, ekonomik göçmenler’ tanımlaması Brexit sürecinde ‘göçmenler işlerinizi elinizden alıyor’ argümanını beslemektedir. Görselin montajında özellikle erkeklerin seçilmesi ve Farage'ın yapılan eleştirilere ‘kadınlar, çocuklar ve yaşlılar nerede’ sorusuyla karşılık vermesi erkek göçmenlerin toplumda istenmediği, ‘ekonomik göçmen’ tabiriyle bu erkek göçmenlerin ekonomiye de tehdit oluşturduğu, kadınların ise hem çocuklar ve yaşlılar gibi bakıma muhtaç bir grubun üyesi olarak kabul edildiği hem de hali hazırda var olan ücret eşitsizliği karşısında ekonomik olarak da erkek göçmenlere kıyasla daha kabul edilebilir olduğu gibi cinsiyet eşitsizliğine ve ayrımcılığa dayanan mesajlar da içermektedir. 2015 yılındaki göçmen krizinde (dipnotta da yer alan) yayınlanan haberlerde ve videolarda kafale içinde kadınların ve çocukların da bulunduğu görülmektedir. Farage'ın da belirttiği gibi fotoğraflar gerçeklere dayalı olmakla birlikte merceğin neye nasıl odaklandığı da gerçeklik açısından önemlidir.

3.1.2. David Cameron

2010-2016 yılları arasında Birleşik Krallığın en genç başbakanı olarak görev yapan David Cameron, Eton Kolejinde¹⁷¹ ve Oxford Üniversitesinde Felsefe, Siyaset ve Ekonomi

¹⁶⁹ “Nigel Farage says controversial anti-migrant poster won the referendum for Brexit”, *Yorkshire Post*, 19 Ekim 2018, <https://www.yorkshirepost.co.uk/news/nigel-farage-says-controversial-anti-migrant-poster-won-referendum-brexit-556699> (erişim tarihi: 7 Ağustos 2020).

¹⁷⁰ Jonathon Read, “Nigel Farage is still lying about his Breaking Point more than three years later”, *The New European*, 20 Kasım 2019, <https://www.theneweuropean.co.uk/top-stories/nigel-farage-on-question-time-talking-breaking-point-1-6384387> (erişim tarihi: 7 Ağustos 2020).

¹⁷¹ 1441 yılında Kral VI. Henry tarafından kurulan Eton Koleji, elitist ve aristokrat kültürün üreticiliğini ve bu kültürün nesilden nesile aktarımını amaç edinmiş erkek öğrencilere yatılı olarak eğitim veren özel okuldur.

üzerine eğitim aldı. Mezuniyetinden sonra Muhafazakâr Parti Araştırma Departmanında Başbakan John Mayor için çalıştı. Ardından önce Hazine'ye daha sonra İçişleri Bakanlığına özel danışman olarak atandı. Arka arkaya üç seçimi kaybeden Muhafazakâr Parti'yi modernize etme gayesiyle 2005 yılında parti liderliğine seçildi. 2016'daki istifasından sonra başbakanlık görevini Theresa May'e devretti.¹⁷²

Brexit referandumundan 12 gün önce The Guardian'ın¹⁷³ David Cameron'la yaptığı röportajda muhabirler Andrew Rawnsley ve Toby Helm tarafından Cameron'un AB üyeliğini referanduma götürme vaadini siyasi bir kumar olarak yorumlanmıştı. Referandumdan, Cameron'un da olmasını dilediği gibi, üyeliğin devamı yönünde bir karar çıkarsa AB üyeliği ile ilgili tartışmalar ve Muhafazakâr Parti içindeki Avrupa şüphecilerinin baskısı bir nebze rahatlayacaktır ya da tam tersi Britanya'nın AB üyeliği ve Cameron'un siyasi hayatı bitecektir. Referandumun olumsuz sonuçlanması halinde de gelecekte tarihçilere bir liderin böyle bir kararı nasıl verdiğine dair tartışma soruları miras kalacaktır. Üyelikle ilgili Cameron'un yaptığı yorum ise *"Reformla düzenlenmiş bir AB'de devam edersek geleceğimiz oldukça parlak görünüyor. Birçok işletme ve girişimci Britanya'nın Avrupa ile birlikte bir gelecek kararını verdiğini ve dünya çapında muazzam fırsatlara sahip olduğunu görecektir. Avrupa ile birlikte yatırımlara ve yeni iş olanaklarına sahip olacağız"* olmuştur. Üyelikten ayrılmanın getireceği büyük risklere işaret eden Cameron Institute of Fiscal Studies tarafından yayınlanan uzman raporlarına referans vererek AB'den ayrılmanın ekonomi üzerinde kara delik etkisi yapacağını vurgulamıştır. Leave grubunun uzman görüşlerine yönelik eleştirilerine de *"Uzmanlar olmasaydı ev alamaz, köprüler inşa edemedik. Uzman uyarılarını göz ardı etmek oldukça absürt"* şeklinde yanıt vermiştir. Farage'ın AB üyeliğinden ayrılma kampanyasını da eleştiren Cameron, söz konusu kampanyanın *"Küçük İngiltere"* olduğunu ve Farage'ın AB dışındaki konularla daha fazla ilgilendiğini belirterek göçmenler üzerinden algı yaratıldığına ve söylemlerin Britanya'yı kesinlikle temsil etmediğine değinmiştir. Göçmenlere yönelik tartışmalara *"Britanya*

Okul, mezun olan kişilerin sıklıkla ülkedeki sosyal, ekonomik ve siyasi alanlarda önemli yerlere gelebildiği, ülkedeki seçkinler ve aristokrat kesimin çıkarlarını koruduğu ve yüksek ücretlerle eğitimde eşitsizlik yarattığı gerekçesiyle halktan kopuk olmakla ve halkı değil seçkin kesimi temsil etmekle eleştirilmiştir.

¹⁷² The Rt Hon David Cameron, <https://www.davidcameronoffice.org/biography/> (erişim tarihi: 7 Eylül 2020).

¹⁷³ Andrew Rawnsley ve Toby Helm, "David Cameron on the prospect of Brexit: Leave want to take the country backwards", *The Guardian*, 11 Haziran 2016, <https://www.theguardian.com/politics/2016/jun/11/david-cameron-brexit-eu-referendum-listen-jeremy-corbyn> (erişim tarihi: 27 Temmuz 2020).

geçmişte de göçmenlerden fayda sağlıyordu, gelecekte de fayda sağlayacaktır” yorumunda bulunan Cameron, bu röportajda yine Leave grubunun işaret ettiği AB üyeliğinin faydalarından yalnızca belli bir kesimin yararlandığına yönelik iddialara ise *“AB’nin fırsatları herkes için”* yanıtını vermiştir.

AB üyeliğini ekonomik açıdan değerlendiren Cameron popülistlerin uzmanları ‘elitler’ olarak ayrıştırarak görüşlerini göz ardı etmelerini eleştirmiştir. Göçmenlerden ekonomik olarak fayda sağlandığına değinen Cameron popülistlerin sıklıkla dile getirdiği ‘toplumdaki fakir/zengin ayrımından dolayı AB üyeliğinden fayda sağlanamama’ argümanına bu fırsatların ‘herkes için’ olduğu yönünde kucaklayıcı bir cevap vermiştir. Farage’ın söylemlerinin toplumda bir karşılığı olmadığını da belirten Cameron’un bu açıklamaları Farage ile kıyaslanacak olursa oldukça muğlak kalmaktadır. Farage’ın AB üyeliğinin sunduğu imkanlardan yararlanamayan kesimin varlığını ülkedeki ekonomik eşitsizliklere dayandırarak açıklamışken, Cameron bu eşitsizliği yok sayarak imkanların herkes için olduğunu dile getirmesi popülist söylemler karşısında yetersiz kalmıştır.

Yine referandum tarihine yakın muhabirlerin sorularını yanıtlayan Cameron Britanya’nın vereceği AB’den ayrılma kararının geri dönülemez sonuçlara yol açacağına dair uyarıda bulunmuştur.¹⁷⁴ Leave grubunu uzman görüşlerini yok saymakla suçlayan Cameron, bu tutumun araba tamirinde ustanın tavsiyelerine kulak asmamak gibi olduğunu belirtmiş ve *“Ailenizin hatalı bir araca binmesine razı olur musunuz?”* şeklinde yorumlamıştır. Farage ve UKIP’in Breaking Point posterine de karşı çıkan Cameron, *“Kendi içindeki sorunların suçlusunu olarak başka grupları işaret etmeyen, geçmişin özlemine duymayan, umutla geleceğe bakan, daha toleranslı ve liberal bir Britanya’yı mı seçeceğiz yoksa karşıt görüşlere tahammülsüz, Britanya’yı eskiye götüren ve toplumu bölen bir adamın görüşlerini mi tercih edeceğiz?”* şeklinde Farage’ın doğrudan kendisine yönelik ağır bir eleştiride bulunmuştur.

Brexit referandumundan çıkan ayrılma kararından sonra başbakanlık görevinden istifa eden David Cameron 2019’un sonbaharına kadar sessizliğini sürdürmüştür. Siyasi hayatını, Muhafazakâr Parti’yi ve Brexit sürecini de oldukça detaylı şekilde anlattığı *“For the*

¹⁷⁴ George Parker, “David Cameron warns Brexit is irreversible”, *Financial Times*, 19 Haziran 2016, <https://www.ft.com/content/e456649e-35fe-11e6-9a05-82a9b15a8ee7> (erişim tarihi: 27 Temmuz 2020).

Record” isimli otobiyografi kitabı için basını 2019’da tekrar ağırlayan Cameron yapılan röportajlarda Brexit sürecinden ve süreçle ilgili düşüncelerinden de bahsetmiştir.

The Guardian’da Martin Kettle ile yaptığı röportajda¹⁷⁵ Cameron, milyonlarca AB’de kalma taraftarının suçlamalarına maruz kalmasıyla ilgili “*Herkesi ikna edemeyeceğimi anladım.*” yanıtını vermiştir. Brexit referandumuna gidilmesinin Muhafazakâr Parti’yle bir ilişkisinin olup olmadığı sorusuna ise, “*Muhafazakâr Parti içinde sorun vardı, evet. Ama AB ile ilişkiler bu sorunların çok daha ötesindeydi. Britanya’nın konumu çok müphem olmaya başlamıştı. Bunu düzeltmeliydik.*” diyerek aslında AB üyeliği konusunun kaçınılmaz olarak Birleşik Krallık için çözülmesi gereken bir sorun olduğunu dile getirmiştir. AB’nin bir başka örneği olmayan hukuk bazlı bir organizasyon olduğunu belirten Cameron, “*Birleşik Krallığın AB ile olan ilişkisi hem gerekliydi hem de koşullara bağlıydı. Bugüne kadar 40 yıl boyunca her başbakan masanın başına geçip ayrıcalık talep etmeye hazırды.*” diyerek AB ile ilişkilerde Birleşik Krallığın her zaman egemenliği konusunda kaygılarının bulunduğunu, yapılan anlaşmaların ve kanunların Birleşik Krallığı devamlı rahatsız ettiğini belirtmiştir. Aynı zamanda referandum sürecinde Seçim Komisyonu’na da sitem eden Cameron, referandumda verilecek olan kararı “ayrılma (leave)” ve “kalma (remain)” seçeneklerinde değil; “evet” ve “hayır” (Avrupa’ya evet/Avrupa’ya hayır) şeklinde düşündüklerini ama Komisyon’un bunu göz ardı ettiğini dile getirmiştir. “*İlla bir referandum olması gerekmezdi düşüncesi çok yanlış. Referandumun Muhafazakâr Parti’nin bir draması ya da takıntısı olduğu düşüncesi de doğru değil.*” diyen Cameron, “*AB üyeliği parti içinde büyük bir sorundu ve baskı giderek artıyordu. Büyük bir problemle baş etmeye çalışıyordum ve kaybettim.*” diyerek aslında AB üyeliğinin sürdürülmesinden yana olduğunu vurgulamıştır.

Cameron’un açıklamalarından AB üyeliğinin, özellikle Brexit referandumundan önceki yıllarda meydana gelen terörist saldırılar, ekonomik kriz ve göçmen krizi gibi problemlerin de meydana gelmesiyle, Birleşik Krallık açısından bir egemenlik sorunu haline geldiğini görebiliriz. Cameron’un da belirttiği gibi Birleşik Krallık AB üyeliği sürecinde yapılan antlaşma ya da düzenlemelerde kendine uygun görmediği takdirde ya ayrıcalık talep etmiş ya da taraf olmamıştır. Referandumda sunulan seçenekler Cameron’un düşündüğü gibi

¹⁷⁵ Martin Kettle, “Cameron Reflects on His Brexit Legacy”, *The Guardian*, 20 Eylül 2019, <https://www.theguardian.com/politics/2019/sep/20/some-people-never-convince-david-cameron-reflects-brexit-legacy> (erişim tarihi: 10 Haziran 2020).

‘evet’ ya da ‘hayır’ şeklinde olsaydı sonuç değişir miydi bilinmemekle birlikte referandum kampanyalarındaki söylemlerin tonunda AB ile devam etmek isteyenler lehine bir değişiklik oluşturma ihtimalini düşünebiliriz. Öyle görünüyor ki Cameron’un parti içinden gelen baskılar sonucunda vermek zorunda kaldığı bu karar oluşan atmosfer içinde popülist siyasetin yükselişine olanak sağlamıştır.

The New York Times’da Sarah Lyall ve Mark Lander’la yaptığı “David Cameron is Sorry” başlıklı röportajında¹⁷⁶ Kraliçe II. Elizabeth (1952-) dahil birçok kişinin kendisine referandum sonucu sebebiyle kızgın olduğu için gerçekten üzgün olduğunu vurgulayan Cameron, referandum kararından pişman olmadığını, aksine referandum sürecinde AB’de kalma kampanyasını yeteri kadar işlevsel sürdüremediğinden pişmanlık duyduğunu dile getirmiştir. Ayrıca sürecin başlarında AB üyeliğinden yana olan Boris Johnson’ın daha sonra ayrılma tarafına geçtiğini belirterek Johnson’ın ülke çıkarlarından çok kendi çıkarlarını düşündüğünü belirtmiştir. *“Olan her şey için çok üzgünüm. Umarım insanlar beni Muhafazakâr Parti’yi modernize eden, Britanya ekonomisini kurtarmaya çalışan, iş alanları yaratan ve eşcinsel evliliği yasalaştıran bir siyasetçi olarak hatırlarlar.”* diyerek gelecekte sadece Brexit’le anılmak istemediğini belirtmiştir.

Son olarak Michel Martin ve Emma Bowman’la yaptıkları “Greatest Regret” başlıklı röportajında¹⁷⁷ Cameron, en büyük pişmanlığının AB’de kalma taraftarlarının seçimi kaybedişleri, referandum sonunda ülkenin AB’de kalma ve AB’den ayrılma tarafı olarak ikiye bölünüşü ve Britanya’nın önündeki anlaşma olmadan ayrılma (hard Brexit) tehlikesi olduğunu dile getirmiştir. *“Belki de zamanlama doğru değildi.”* diyerek AB üyeliğine yönelik tartışmaların doğru şekilde yürütülmediğini ve halk tarafından da anlaşılmadığını belirten Cameron istifası konusunda da *“Referandum kararı alıp da kaybeden bir taraf olarak şu anki politikalarda yer almamın doğru olduğunu düşünmüyorum. Ancak bugün olanlar konusunda da son derece üzgünüm.”* açıklamasında bulunmuştur. *“Hala AB içinde bir Britanya’yı destekliyorum ama ayrılma kararını tetikleyen durumları da anlayabiliyorum. Altıncı büyük ekonomisi olduğumuz bir Birlikle arkadaş ve komşu olmak*

¹⁷⁶ Sarah Lyall ve Mark Lander, “David Cameron is Sorry. Really, Really Sorry”, *The New York Times*, 20 Eylül 2019, <https://www.nytimes.com/2019/09/20/world/europe/david-cameron-brexit-sorry.html> (erişim tarihi: 10 Haziran 2020).

¹⁷⁷ Michel Martin ve Emma Bowman, “David Cameron Talks Brexit And His 'Greatest Regret' In New Book For The Record”, *NPR*, 29 Eylül 2019, <https://www.npr.org/2019/09/29/764199387/david-cameron-calls-the-brexit-referendum-his-greatest-regret> (erişim tarihi: 10 Haziran 2020).

istiyoruz ama üyesi olmak istemiyoruz. Verilen karar da buydu. Bu gayrimeşru ya da imkânsız bir karar da değil.” diyerek Brexit ve AB hakkındaki görüşlerini dile getirmiştir.

Verdiği demeçlerde üyeliğin devamı için çoğunlukla ‘ekonomik’ temalarda argümanlar dile getiren Cameron, AB üyeliğinden vazgeçilmesi durumunda ‘ekonomi üzerinde kara delik etkisi’, ‘geri dönülemez kararlar’ gibi dikkat çekici tabirlerle olumsuz yönde etkilenileceğini uzman raporlarıyla da desteklemiştir. Fakat Cameron’un bu stratejisi ayrılma yanlıları tarafından halka bir ‘koru projesi’ olarak nitelendirilmiştir. Cameron’un, demokrasinin bir gereği olarak referandumdan çıkan ayrılma kararına saygı duymakla birlikte Birleşik Krallığın AB üyeliğinin devam etmesi yönünde yürütülen kampanyaların ayrılma yanlısı söylemlerin gölgesinde kaldığının farkında olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim Cameron’un da ‘pişmanlık’ olarak dile getirdiği durum üyeliğin devamına yönelik kampanyaların yeteri kadar dikkat çekememiş olmasıdır.

3.1.2.1. *For the Record*: David Cameron’un Brexit itirafları

For the Record (Kayıtlara Geçsin), 2019’un Eylül ayında yayınlanmış, David Cameron’un görev sürecinde Başbakanlık Konutu’ndaki yaşamını ve hükümetindeki uygulamaları içeren, Cameron’un kendisi tarafından yazılmış bir otobiyografidir. *For the Record*, Cameron’un Brexit referandumu sonrasında gerçekleşen istifasının ardından yazılmıştır. Yaklaşık 700 sayfalık olan bu biyografide Cameron’un Brexit sürecine dair itiraflarına da sıkça yer verilmiştir.

For the Record’da Cameron’un popülist siyaset karşısındaki suskunluğunu aydınlatabilecek ve tezde incelenen haber ve röportajlarda yer almayan detaylar da bulunmaktadır. Bu yüzden *For the Record*, Brexit ve süreç içindeki popülizmin kökenleri hakkında yorum yapabilmek açısından önemli bir kaynaktır. Bu kısımda The Guardian’da yayınlanmış hem kitaba yönelik olumlu ve olumsuz yönde eleştirilere hem de kitabın içeriğine kaynaklık eden iki makaleden yararlanılmıştır.

The Guardian'dan Jonathan Freedland¹⁷⁸, Cameron tarafından yazılan bu kitabın satırlarında bir 'Avrupa hayaletinin' dolaşıyor olduğunu belirtmiştir. Otobiyografisini yazan tek siyasetçi David Cameron değildir. Birleşik Krallık eski Başbakanı Tony Blair da bir otobiyografi kitabı yazmıştır. Freedland'e göre bu iki kitapta ortak olan bir özellik vardır. Blair'ın otobiyografisinde 700 sayfa boyunca Irak işgali anlatılırken; *For the Record*'un da 700 sayfalık bir Brexit anlatısı olduğunu vurgular. Cameron, kitap boyunca 2016'daki AB üyeliğinden çıkış kararını kendi içinde tekrar tekrar düşündüğünden bahsetmiştir. Kendi deyimiyile "*kararları zihninde yeniden yaşamış ve gözden geçirmiş, kendi kendine alternatif sonuçlar üretmiş*", bu da Brexit'ten duyduğu pişmanlığı iyice derinleştirmiştir.

Freedland, Tony Blair ve David Cameron arasındaki bir benzerliğe daha dikkat çekmektedir. Ona göre ikisi de zirveden bir anda tepetaklak aşağı düşen iki başbakandır. David Cameron da bunun farkında olmalı ki *For the Record*'un başından sonuna kadar adeta kendi kendiyile kavga ediyor gibi görünmekte ve Brexit'teki 'büyük resmi' göremediği için yine kendini suçlamaktadır. Cameron'un hatalarından ilki Birleşik Krallık ve AB arasında yapılması planlanan reform görüşmelerinin AB ile sorunları tamamen çözebilecekmiş gibi lanse etmesi ve bu yüzden partisinin de bu reform görüşmelerine yönelik olması gerekenden yüksek beklentiler içine girmiş olmasıdır. İkincisi, Cameron'un, Seçim Komisyonu'nun oy pusulasında 'evet' ve 'hayır' seçenekleri yerine 'ayrılma' ve 'kalma' seçeneklerini uygulaması karşısında, kendi görüşünün daha dinamik olduğunu bildiği halde, ısrarcı davranmamış olmasıdır. Bir diğer hata, danışmanlarından George Osborne'un, Boris Johnson ve Michael Gove'a karşı daha sert tutum ve açıklamalarda bulunması tavsiyesini, "*Muhafazakâr Parti içinden birine saldırarak 'dost kazığı' atmayacağını*" söyleyerek reddetmesi ve sessiz kalmakta ısrar etmesidir. Leave grupları Birleşik Krallığın kapılarının ardına kadar 76 milyon Türk göçmene açılacağı iddiasını ortaya attığı zaman danışmanları Cameron'un Türkiye'nin AB'ye katılımının veto edileceğini açıklayarak ortalığı sakinleştirmesini önermiştir. Cameron, böyle bir açıklamanın "*haksızlık*" olduğunu ve Türkiye'nin AB'ye üye olma hedefinin meşru olduğunu belirterek reddetmiştir. *For the Record*'da bu hatalarını, "*Kampanyacı olmakla başbakan olmak arasında sıkışmışım. İkincisini seçtim ve hata yaptım*" sözleriyle dile getirmiştir.

¹⁷⁸ Jonathan Freedland, "For the Record: David Cameron's memoir is honest but still wrong", *The Guardian*, 19 Eylül 2019, <https://www.theguardian.com/politics/2019/sep/19/david-cameron-autobiography-for-the-record-review-brexite-referendum> (erişim tarihi: 12 Ekim 2020).

Cameron, AB karşıtlığının on yıllardır ülke siyasetinde hüküm sürdüğünü ve bunun birkaç hafta içinde tersine çevrileceğine inanmadığını dile getirmiştir. Ancak yine de kitabında AB'ye yüklenmeyi sürdürmüştür. Freeland bu ikilemi, “Avrupa şüpheciliği dalgasında sörf yaparak parti lideri olan bir siyasetçi için oldukça normal bir durum” şeklinde yorumlamıştır.

Cameron kitabında Boris Johnson’ı kaotik, prensiplerden yoksun ve kibirli biri olarak tanımlayarak kendi çıkarları için AB üyeliğinden çıkış konusunda gereğinden fazla tutkulu davrandığını görebildiğini de dile getirmiştir. Cameron’a göre, Johnson’ın kendi çıkarlarına yönelik tutkusu, AB üyeliğinden çıkış kampanyalarının vatanseverlik, bağımsızlık ve duyguları daha da coşturan imgelerle dolup taşmasına neden olmuştur. Freeland, Cameron’un bu durumu eğer referandumdan önce görebilmişse neden Leave grupları gibi duygulara ağırlık veren bir kampanyaya imza atmamış olduğunu sorgular. Madem AB’den ayrılmak Birleşik Krallıkta bir felakete yol açacaktı, Cameron AB üyeliğini neden referanduma götürceğini söylemişti? *For the Record*’da, Cameron ısrarla böyle bir referandumun kaçınılmaz olduğunu vurgulamıştır. Ancak referandumdan bir yıl öncesinde Britanyalılardan kendilerini en çok ilgilendiren konuları listelemeleri istendiğinde ‘Avrupa’ ilk beşe girememiştir. Dahası referandum vaadinin yapıldığı dönemde UKIP, siyasette yükselmek için gözünü Muhafazakâr Parti’ye dikerek Cameron’dan memnun olmayanları kendi tarafına çekmeye çalışmaktadır.

İşte tam bu noktada popülizmle karşılaşmaktadır. Freeland, Cameron’a karşı olumlu ya da olumsuz hiçbir şey hissetmeyenlerin bile popülist bir kampanyayla mücadele etmenin nasıl zor olduğunu anlayarak empati kurabileceklerini savunmaktadır. Cameron, kitabında popülizmle olan bu mücadelesini, “*Bağırmaaya çalıştığımız rüyalardan biri gibiydi, ancak sesiniz çıkmıyor*” ifadesiyle açıklamıştır.

Andrew Rawnsley¹⁷⁹ ise Cameron’un bu otobiyografisini olumsuz yönde eleştirmiştir. İlk olarak 1940’ta Almanya’daki Hitler hükümetinin iflası karşısında istifaya

¹⁷⁹ Andrew Rawnsley, “For the Record by David Cameron review- the prime minister who felt short”, *The Guardian*, 22 Eylül 2019, <https://www.theguardian.com/books/2019/sep/22/for-the-record-david-cameron-review> (erişim tarihi: 12 Ekim 2020).

zorlanan Birleşik Krallık eski Başbakanı Neville Chamberlain'den¹⁸⁰ örnek vermiştir. Chamberlain, David Cameron kadar şanslı olamamıştır çünkü istifasının ardından Cameron gibi kendini aklamaya yönelik bir kitap yazamamış, 6 ay kadar sonra hayatını kaybetmiştir. Britanya tarihinin en felaketli liderlerinden olan Cameron ise bir kitap yazacak kadar şanslıdır. AB üyeliğinden ayrılmak modern Britanya tarihindeki en büyük hatadır ve Cameron bunun suçunu üstlenmelidir. Brexit sebebiyle Cameron, toplumu ikiye bölen bir travma yaratmıştır ve *For the Record*'un tamamı Brexit'in gölgesindedir. Cameron, kamuoyunun yıllarca Muhafazakârlar ve taraflı medya tarafından Avrupa şüpheliğiyle zehirlenmiş olduğunu göz ardı etmiştir. Ancak ısrarla referandumun gerekli ve kaçınılmaz bir karar olduğuna yönelik ısrarı Cameron'un gerçeklerden kaçtığı izlenimi vermektedir.

Rawnsley, AB üyeliğinin referanduma götürülmesi vaadini ulusal çıkarların gözetilmesi sebebiyle değil; Nigel Farage ve Muhafazakâr Parti içindeki aşırı tutucu gruplardan korkan bir liderin panik halinde verdiği korkakça bir vaat, bir blöf olarak yorumlamıştır. 2014'teki İskoçya bağımsızlık referandumunun olumsuz sonuçlanması ve bir yıl sonrasında gelen seçim zaferi Cameron'un hiçbir kumarı kaybetmeyeceğini düşünmesine yol açmıştır. Uzmanları değersizleştiren, gerçekleri çarpıtan ve popülizm çağının bir elçisi gibi görünen Boris Johnson'ın önünü açan da yine Cameron'un politikaları olmuştur. Ne ayrılma ne de kalma yönünde taraf olan Theresa May ise Brexit referandumundan sonra Cameron tarafından, Boris Johnson'dan intikam almak için, öne çıkarılmıştır. May başbakan olduğunda David Cameron, sorumluluğu emin ellere emanet ettiği için içinin rahat olduğunu açıklamıştır. Ancak May'in başbakanlığının ilk icraatlarından biri Cameron'un siyasetteki yakın arkadaşlarından biri olan George Osborne'u görevinden almak olmuştur. Bu sebeple Osborne'un, Cameron'a, "Sana o referandumu yapmamı söylemiştim" şeklinde bir sitemi de mevcuttur.

Rawnsley Cameron'un cesur sayılabilecek kararlara da imza attığını belirtmiştir. Partisindeki tutucu muhafazakarların muhalefetine rağmen eşcinsel evliliği yasalaştırmıştır. Hatta bir Muhafazakâr Parti vekili, bu yasalaştırma sebebiyle Cameron'un gözleri önünde üyelik kartını yırtıp atmıştır. Ancak bu otobiyografinin sadece Cameron'un başarısızlığını

¹⁸⁰ 1937 ve 1940 yılları arasında Birleşik Krallık Başbakanı olan Chamberlain, Nazi Almanyası'nın Çekoslovakya'yı işgal etmesi karşısında sessiz kaldığı ve 1938 yılında Hitler hükümetiyle yatıştırma politikasını destekleyen Münih Antlaşması'nı imzaladığı için eleştirilmiştir.

söylediğini ve ihanete uğrayan bir adamın bir türlü kapanmayan yaralarının 700 sayfalık bir dökümü gibi olduğunu belirtmiştir.

For the Record'a yönelik yapılan olumlu ve olumsuz iki eleştirinin de üzerinde anlaştığı ortak nokta David Cameron'un popülist siyaset karşısındaki etkisizliği olmuştur. Danışmanları tarafından popülist siyaset karşısında, yine popülist siyasetin dilinden cevap vermesi yönünde yönlendirilmiş olsa bile Cameron'un bu tavsiyelere kulak tıkayarak kendi bildiği, ya da AB üyeliğini referanduma götürme kararından duyduğu pişmanlık sebebiyle, kendine daha kolay gelen bir stili tercih etmiş olabilir. David Cameron'un popülist söylemlere açıkça karşı çıkamamış olması Brexit referandumu sürecinde yürütülen popülist siyasetin ana akım siyaseti ne denli güç bir durumda bıraktığını ve ona manevra alanı bırakmadığını göstermektedir. Nitekim Cameron'un AB üyeliğini referanduma götürme vaadi ve baskılar sonucu bu vaadini gerçekleştirmek durumunda kalması da popülizmin ana akım siyaseti felce uğratabilen etkisi olarak değerlendirilebilir. Cameron'un bu etkisizliği Brexit sürecinde popülist siyasetin daha da güçlenmesine yol açmıştır.

3.1.3. Theresa May

Birleşik Krallığın ikinci kadın başbakanı olan Theresa May, Oxford Üniversitesinde Coğrafya eğitimi almıştır. Mezuniyetinden sonra bir dönem İngiltere Merkez Bankası'nda çalışan May, siyasi kariyerine 1986'da Londra'nın Merton semtinden meclis üyesi seçilerek başladı. 2010 yılında İçişleri Bakanı olarak görev yapan May, 2016 yılındaki Brexit referandumunda David Cameron'u destekledi. Cameron'un istifasının ardından başbakan olarak görev alan May Brexit'i tamamlayacağına dair söz verdi. Brexit anlaşmaları konusunda Parlamento'yu ikna edemeyen May Haziran 2019'da başbakanlık görevinden istifa etti.¹⁸¹

Referandum sonrasında BBC News'a¹⁸² konuşan Theresa May, Britanya'yı bekleyen zor bir süreç olduğunu belirtmiş ancak bu duruma optimist yaklaştığını dile getirmiştir. AB üyeliğinden ayrılma kararını *"seçmenlerin serbest dolaşımı eskisi kadar sürdürmek*

¹⁸¹ Theresa May, <https://www.britannica.com/biography/Theresa-May> (erişim tarihi: 7 Eylül 2020).

¹⁸² "Brexit may bring difficult times, says Theresa May", *BBC*, 4 Eylül 2016, <https://www.bbc.com/news/uk-37268458> (erişim tarihi: 27 Temmuz 2020).

istemedikleri” şeklinde yorumlayan May, göçmen kontrollerine yönelik hükümet tarafından yapılmak istenen kısıtlamaları ve yeni düzenlemeleri de “*yeni seçenekler yaratma*” şeklinde yorumlamıştır. Cameron’un istifasından sonra Brexit sürecinin sorumluluğunu alan May, istifasına kadar anlaşmalı ayrılık yönünde çabalamıştır. İnsanların yeni iş olanaklarına sahip olması, mal ve hizmetlerin ticaretinde daha iyi anlaşmalar sağlamayı hedeflediklerini belirtmiştir.

Başbakan olması sonrası Financial Times’ta George Parker ve Lionel Barber ile yaptığı bir söyleşide¹⁸³ Theresa May, ülkesiyle ilgili planlarından bahsetmiştir. Brexit kararının ardından aldığı sorumluluk gereği kimilerince ‘kraliçe’ kimilerince de ciddi görünüşüne atıfta bulunularak ‘buzlar kraliçesi’ olarak nitelendirilen May henüz 5 ayını doldurduğu başbakanlık süresinde Parlamento’ya danışmadan Brexit sürecini başlatmaya çalışması sebebiyle bir Tudor hükümdarı gibi davranmakla suçlanmıştır. May’in başbakan olarak seçilmesi Brexit sonrası piyasaları sakinleştirmişti ancak muhabirlere göre May’in başbakanlığının değerlendirileceği en büyük kriter Brexit anlaşması olacaktır. May, AB’den ayrılma kararının aynı zamanda küreselleşmenin reddi ve bozulmuş bir ekonomik ve sosyal yapının dışavurumu olduğunu belirterek Brexit’in verebileceği bu tür dersleri alacağını söylemiştir. “*Yoksulların, beyaz işçi sınıfının, siyahların, gençlerin, kadınların ve toplumun da %93’lük kesimini oluşturan devlet okullarına giden halkın haklarını savunacağına*” yönelik açıklamalar yapan May sürecin zorlu olacağını da “*Bir şeyin 40 yıllık üyesi olmasaydık işler daha kolay olurdu*” diyerek dile getirmiştir. Aslında AB üyeliğini destekleyen May, süreç içinde David Cameron’un yanında adeta görünmez olmuştur. Ancak süreç sonrasında “*Referandumda hangi tarafta olmuştuk olalım kararı gerçekleştirmek ve halka verdiğimiz sözü tutmak için bir olmalıyız*” diyerek kendi açısından önemli olanın halkın güvenini kaybetmemek için kararın bir an önce uygulanması olduğunu vurgulamıştır. Aynı haberde dikkat çeken bir başka nokta ise basının Angela Merkel ve Theresa May arasındaki yakın ilişkiye odaklanmış olmasıdır. Başbakanlığının ilk zamanlarında Theresa May, Almanya Şansölyesi Angela Merkel’le bir görüşme gerçekleştirmiştir. Görüşme sonrasında yine bu haberde de yer alan ikilinin din adamlarının kızları olmaları, yaş olarak yakın olmaları ve ikisinin de boş zamanlarında doğada yürüyüşe çıkmaları gibi ortak noktalar öne çıkarılmış, yapılan yorumlara May, “*Görüşme yapılacak 27 üye devlet daha*

¹⁸³ George Parker ve Lionel Parker, “Theresa May on decision-making, Brexit and doing the her job”, *Financial Times*, 8 Aralık 2016, <https://www.ft.com/content/2616fda2-bc06-11e6-8b45-b8b81dd5d080> (erişim tarihi: 10 Eylül 2020).

var” şeklinde yanıt vererek tarafsızlığını belirtmiştir. Hem May’in hem de Merkel’in kadın liderler olmalarından dolayı ya da May’in AB içinde Almanya’nın durumu gereği AB’ye yakın olarak vurgulanması amaçlanarak basın böyle bir yaklaşıma girdiği düşünülebilir. Ancak haberin devamında Donald Trump’ın May ile yaptığı bir telefon görüşmesinde 1980’lerin Reagan ve Thatcher ikilisi olabileceklerini dile getirmesi ve May’in giyinme şekli, takıları ve ayakkabılarıyla ön plana çıkmaya başlaması, Theresa May’in Brexit’in hemen ardından başbakan olmasının yanında kadın bir politikacı olarak da ‘dezavantajlı’ olmuş olabileceği düşünülmektedir.

Daily Express Haziran 2019’da istifasından önceki son hafta May ile yapılan röportajda¹⁸⁴ Brexit kararının yerine getirilmesi ve bunun da iyi bir anlaşma sağlanarak yapılması konusunun önemi üzerinde durulmuştur. “*İşimi feda etmek dahil elimden geleni yaptım*” açıklamasında bulunan May, ikinci bir referandumun gerçekleştirilmesine karşı çıkmıştır. “*İnsanlara isteklerini yerine getirdiğimizi göstermeliyiz. Paranın, sınırların ve hukukun kontrolünü geri alacağımızı söyledik*” diyerek referandumun önemini vurgulamıştır. Ne olursa olsun ulusal çıkarları savunan vatansever bir politikacı olduğunu belirten May, en büyük hayal kırıklığını milletvekilleri yüzünden yaşadığını dile getirmiştir. “*Sandım ki Brexit kampanyası yapanlar Parlamento’da da Brexit’in arkasında duracaklar*” şeklinde üzüntüsünü dile getiren May, kolektif sorumluluğun hükümet için hayati olduğunu ve bundan sonrası için de Muhafazakâr Parti’nin hükümette olması için çalışacağını belirtmiştir.

2019’da May ile ilgili yayınlanan başka bir haberde¹⁸⁵ ise May’in Brexit tartışmalarında sıklıkla kullandığı kelimelere odaklanılmıştır. Anlaşmalı ayrılık tartışmaları boyunca Parlamento üyelerine yoğun olarak “*ulusal çıkarlara odaklanmanın gerekliliğini*” hatırlatan May, parti politikalarının bir kenara bırakılması ve ulusal çıkarlara odaklanması gerektiğini devamlı tekrarlamıştır. Habere göre May’in üstünde durduğu diğer konular ise 2016’da çıkan kararın önemi ve bu referandum kararını sonuçlandırmak şeklinde olmuştur. İkinci bir referandumun toplum içindeki bölünmeyi ve belirsizliği derinleştireceğini dile

¹⁸⁴ Macer Hall, “Theresa May interview: PM’s bitter regret over Brexit failure- Did everything I could”, Express, 20 Temmuz 2016, <https://www.express.co.uk/news/politics/1155586/brexit-news-theresa-may-interview-tory-leadership-latest-boris-johnson> (erişim tarihi: 5 Haziran 2020).

¹⁸⁵ Jacob Jarvis, “Watch Theresa May’s most repeated phrases from her Brexit speeches”, Evening Standard, 17 Ocak 2019, <https://www.standard.co.uk/news/politics/watch-theresa-mays-most-repeated-phrases-from-her-brexit-speeches-a4041496.html> (erişim tarihi: 5 Haziran 2020).

getiren May, tek yolun anlaşmasız ayrılık ihtimalini masadan kaldırmak olduğunu sıklıkla dile getirmiştir.

Theresa May, Brexit referandumunu sırasında Johnson ve Farage gibi herhangi bir kampanya yapmamıştır. May'in Brexit sürecindeki görünürlüğü David Cameron'un istifasının ardından gerçekleşmiştir. Dolayısıyla May'in AB ve Brexit'le oluşan siyasi ortamla ilgili olarak hangi tarafta olduğu anlaşılammakla birlikte Cameron'dan görevi devraldıktan sonra asıl amacının referandumdan çıkan kararı sonuçlandırmak ve Birleşik Krallığın AB üyeliğinden anlaşmasız ayrılma ihtimalini ortadan kaldırmak olduğu görülebilmektedir. AB ile ilgili sorulan sorulara 'serbest dolaşımın eskisi gibi istenmemesi' şeklinde oldukça tarafsız cevaplar veren May, kendisi için ilk sırada olan konunun demokrasinin sağlıklı bir şekilde uygulanması kaygısı olduğunu söyleyebiliriz. İstifa etme vaadinde bulunacak kadar demokrasinin uygulanmasına önem verdiği anlaşılan May, aslında Brexit sürecinden duyduğu rahatsızlığı da 'Sandım ki Brexit kampanyası yapanlar Parlamento'da da arkasında duracaklar' şeklinde dile getirmiştir.

3.1.4. Boris Johnson

Eton Koleji ve Oxford Üniversitesinde eğitim gören Boris Johnson kariyerine gazete muhabirliği ve editörlük yaparak başladı. The Times of London gazetesinden kovulduktan sonra Telegraph'da Brüksel temsilciliği yapan Johnson, bu dönemde Margaret Thatcher'ın da favori köşe yazarlarından biri olmuştur.¹⁸⁶ Siyasi kariyerine 2001 yılında başlayan Johnson, Brexit sürecinde Londra Belediye Başkanlığı, Temmuz 2016 ve 2018 arasında Dışişleri Bakanı olarak görev yapmıştır. Johnson, Temmuz 2019'da Theresa May'in istifasının ardından Başbakan olarak seçilmiş ve halen görevine devam etmektedir.¹⁸⁷

¹⁸⁶ Marisa Bellack ve Olivier Laurent, "Who is Boris Johnson?", *Washington Post*, <https://www.washingtonpost.com/graphics/2019/world/amp-stories/who-is-boris-johnson/> (erişim tarihi: 7 Eylül 2020).

¹⁸⁷ "The Rt Hon Boris Johnson MP", <https://www.gov.uk/government/people/boris-johnson> (erişim tarihi: 7 Eylül 2020).

Referandumdan aylar önce İrlanda'ya ziyaret gerçekleştiren Boris Johnson, BBC News'a¹⁸⁸ Brexit'in İrlanda sınırına bir etkisinin olmayacağını söylemiştir. Brexit tartışmalarında öne çıkan konulardan biri olan İrlanda sınırının etkilenip etkilenmeyeceğine yönelik tartışmalara *“İrlanda Cumhuriyeti ile aramızda 100 yılı aşkındır seyahat özgürlüğü var, Brexit bunu değiştirmeyecek”* yanıtını vermiştir. Aynı zamanda Johnson, AB desteğinden yüksek derecede fayda sağlayan İrlandalı çiftçilerin de üyelikten ayrılma sonucunda etkilenmeyeceklerini dile getirmiştir. *“Brüksel'e ödediğimiz ve nereye gittiği belli olmayan parayı artık ödemeyeceğiz”* diyerek çiftçilerin maddi olarak sıkıntı yaşamayacaklarını belirtmiştir. Brexit referandumunu, *“gücü Brüksel'in elinden geri alma fırsatı”* olarak gördüğünü ve AB üyeliğinden ayrılışı da *“özgürlük”* olarak değerlendirdiğini söyleyen Johnson'ın yaptığı ziyaretten iki gün sonra David Cameron da aynı yere ziyaret gerçekleştirdiğini öğrendiğimiz bu haberde Cameron, Johnson'ın açıklamalarına, *“Kocaman bir karanlığın içine mi dalmak istiyoruz yoksa AB içinde daha güçlü, güvenli ve refah dolu bir Birleşik Krallık mı istiyoruz?”* diyerek cevap vermiştir.

Brexit sürecinde Londra Belediye Başkanı olan Boris Johnson'ın da tıpkı Farage gibi AB yerine Brüksel demeyi tercih ettiğini görüyoruz. Üyelikten ayrılışı 'özgürlük' olarak niteleyen Johnson Avrupa şüphecisi yaklaşımındadır. 'AB'ye ayrılan bütçenin nereye gittiğinin bile belli olmaması' açıklamasıyla Johnson, AB'de yaşanan Yunanistan borç krizine ve AB'nin mecburen Yunanistan'ın borcunu ödemek zorunda kalmasına gönderme yapıyor izlenimi vermektedir. Daha önceki röportajında uzman görüşlerinin dikkate alınmamasını 'kaza yapma ihtimali yüksek olan bozuk bir araca binmek gibi' şeklinde yorumlayan Cameron, Boris Johnson'ın açıklamalarına da AB üyeliğinden ayrılışı 'kocaman bir karanlık' benzetmesiyle yorumlayarak popülistlerin ve Avrupa şüphecilerinin söylemlerine daha çok korku ve belirsizlik unsurlarıyla cevap verdiğini görüyoruz. 'Gücü Brüksel'in elinden geri alma' gibi mücadeleci ve yapısal olarak olumlu cümleler karşısında Cameron'un 'karanlık' ve 'belirsizlik' vurguları istenilen etkiyi yaratamamıştır.

Brexit referandumunun hemen ardından BBC¹⁸⁹ muhabirlerine verdiği bir demeçte Johnson, Brexit gerçekleştiğinde Birleşik Krallığın Avrupa'ya sırtını dönmeyeceğini açıklamıştır. Brexit kararıyla Birleşik Krallığın kontrolü geri almak için muhteşem bir fırsat

¹⁸⁸ “Boris Johnson: Brexit would not affect Irish border”, *BBC*, 29 Şubat 2016, <https://www.bbc.com/news/uk-northern-ireland-35692452> (erişim tarihi: 27 Temmuz 2020).

¹⁸⁹ “Boris Johnson says UK not ‘turning it’s back’ on Europe”, *BBC*, 24 Haziran 2016, <https://www.bbc.com/news/uk-politics-eu-referendum-36618734> (erişim tarihi: 10 Eylül 2020).

yakaladığını, AB'den ayrılmanın Birleşik Krallığı hoşgörüsüz ya da tamamen izole bir ülke yapmayacağını, aksine gençler için Birleşik Krallıkta fırsatların azalmayacağını belirtmiştir. Açıklamalarından Brexit kararının ardından özellikle genç nüfusta oluşan belirsizlik ve kaygı ortamını dindirmeye çalıştığı anlaşılan Johnson, AB'nin zamanında mükemmel bir fikir olduğunu ancak bu dönemde Birleşik Krallık için artık doğru bir tercih olmadığını belirmiş ve *“İnanıyorum ki elimizde harika bir fırsat var. Brexit’le beraber artık kendi yasalarımızı uygulayabilir ve vergilerimizi İngiltere ekonomisinin ihtiyaçlarına göre belirleyebiliriz”* açıklamasında bulunmuştur. Johnson’ın açıklamalarından AB'nin bir fikir olarak görüldüğü ve Birleşik Krallığın bu fikre yaşanan ekonomik sorunlar sebebiyle eskisi kadar tahammül gösteremediği anlaşılmaktadır. Kendi yasalarını uygulama ve vergilerin AB'ye bağlı olmaksızın düzenlenmek istenmesi Birleşik Krallığın egemenlik kaygısına bağlı şüphecilik yaklaşımı neticesinde şekillendiği söylenebilir. Ayrıca Birleşik Krallığın AB'ye karşı olan ekonomik egemenliği ve ülkenin kontrolünü geri alma tutumu, Brexit referandumu öncesinde AB'de yaşanan ekonomik krizin Birleşik Krallık açısından Brexit'e giden süreçte oldukça köklü bir kriz olduğu da anlaşılabilir. AB'nin değil, Avrupa'nın bir parçası olduklarını bu demecinde de vurgulayan Johnson, AB üyeliğinin devamı için oy kullanan çoğunluğun gençler olduğunu da belirterek Birleşik Krallığın ilerleyen süreçte ekonomik bir güç merkezi olacağını ve toleranslı, açık fikirli bir ülke olarak küresel sorunların çözümünde de güçlü bir ülke olacağını vurgulamıştır. Johnson, bu açıklamalarıyla Brexit'le beraber hem genç nüfusun geleceğe yönelik kaygılarını bir nebze olsa gidermeye hem de yine referandumdaki oy oranlarının incelenmesiyle ortaya çıkan ülke içindeki jenerasyon farkının ve bölünmüşlüğü etkisini gidermeye çalışmaktadır. Johnson'ın yaptığı ekonomi vurgulamaları ise bir kez daha AB üyeliğinin Birleşik Krallıkta yarattığı ekonomik kaygıları gözler önüne sermektedir.

Referandumdan birkaç gün sonra ABD merkezli National Public Radio'nun yaptığı bir haberde¹⁹⁰ hem Boris Johnson'la ilgili detayları hem de ABD'nin Birleşik Krallıktaki olaylara yaklaşımını görebiliriz. Boris Johnson'ın Birleşik Krallığın yeni Başbakanı olabileceği iddiasında bulunan haberde Johnson, *“New York doğumlu, çılgın saçlı bir popülist”* olarak tanımlanmakta ve Johnson'ın neredeyse Muhafazakâr Parti'yi ikiye bölmek üzere olduğu belirtilmektedir. Johnson'la ilgili *“kendisi zengin ama işçi sınıfı seçmenlerine*

¹⁹⁰ Lauren Frayer, “Boris Johnson: London’s Ex-Mayor Could Be Britain’s Next Prime Minister”, *NPR*, 25 Haziran 2016, <https://www.npr.org/sections/parallels/2016/06/25/483414071/boris-johnson-londons-ex-mayor-could-be-britains-next-prime-minister> (erişim tarihi: 10 Eylül 2020).

hitap ediyor. Göç konusunda da oldukça sert tutumlu” ifadelerine de yer verilen haberde “platin sarısı saçları ve karikatüre benzeyen görünümüyle Donald Trump’ı andırdığı” dile getirilmektedir. Brexit kampanyasının liderlerinden biri olarak değerlendirilen Johnson’ın, Brexit’in kazananlarından biri de olabileceği belirtilmektedir. Haberde Johnson’ın 1980’lerde ve 1990’larda Brüksel’de Avrupa şüpheci hikayeleriyle tanınan eski bir gazeteci olduğundan söz edilmiş ve hala The Telegraph’da köşe yazıları yazdığı, Brexit referandumundaki tutumunu da gazetede ki köşe yazısından duyurduğu belirtilmiştir. Johnson, Brexit’le ilgili biri üyeliğin devamı için diğeri de üyelikten çıkış için iki farklı yazı hazırlamış ve son dakika üyelikten çıkış için yazdığı yazıyı seçmiştir. Johnson, Londra Belediye Başkanlığı görevini sürdürürken, ABD Başkanı Barack Obama, AB üyeliğinin devamı yönünde ikna etmek için Londra’ya bir ziyaret gerçekleştirmiş ancak görüşmenin sonunda Johnson ve Obama arasında bir tartışma yaşanmıştır. Görüşmenin ardından Johnson gazetecilere yaptığı açıklamada, “Barack Obama’nın büyük hayranıyım ama görülüyor ki anlamadık. Sanıyorum ki Birleşik Krallığın ABD teşvikiyle sisteme daha derin bir şekilde dahil edilmesi mümkün değildir” demiştir. Haberin bu kısmına kadar olan detaylar Boris Johnson’ın görünüş olarak Trump’a benzetildiğini, popülist bir siyasetçi olarak nitelendirildiğini göstermektedir. Aynı zamanda Brexit konusunda ABD Başkanları Demokrat Barack Obama ve Cumhuriyetçi Donald Trump arasındaki yaklaşım farklılığını da görebilmekte ve Johnson’ın ‘ABD tarafından teşvik edilmemiz mümkün değildir’ açıklamasıyla AT zamanlarında Birleşik Krallığın Topluluğa katılmayarak EFTA’yı kurması ancak oluşan bloğun ABD’yi rahatsız etmesiyle Birleşik Krallığın AT’ye katılımı yönünde teşvik edilmesini hatırlatmakta ve Birleşik Krallığın artık bu konuda bağımsız hareket etme isteğini göstermektedir. Haberin devamında ise Johnson’ın Britanya’da sevilen bir politikacı olduğu belirtilmiştir. 2012 Londra Olimpiyatları sırasında Boris Johnson şehrin tanıtımını yapmak isterken Doğu Londra üzerinde seyreden bir zip line¹⁹¹ hattında sıkışmış ve yerden yaklaşık 6 metre yükseklikte, başında baret, ellerinde bayraklarla havada asılı kalmıştır. Aşağıdaki vatandaşlarla, “Bana bir merdiven getirin!” diye şakalaşan Johnson çekilen fotoğraflara gülümseyerek ve elindeki bayrakları sallayarak poz vermiştir. Londra’nın merkezindeki bir inşaatçı işçi olarak çalışan Mark Lenaghan, verdiği bir mola sırasında muhabirlerin Johnson’la ilgili görüşlerini sorması üzerine, “Johnson bizi güldürüyor” yanıtını vermiştir. Yine haberde Cameron ve Johnson’ın aynı okullardan mezun oldukları ve oldukça iyi eğitim almış iki politikacı oldukları belirtilmiş ve

¹⁹¹ Zip line: Yüksek bir noktadan alçak bir noktaya halat ve emniyet kemeri yardımıyla vücut ağırlığıyla kayma aktivitesidir. Hızı 160 km’ye çıkabilen en uzun zip line parkuru Güney Afrika’dadır.

tıpkı Cameron'un AB üyeliğini referanduma götürme kararı gibi Johnson'ın da son dakika üyelikten çıkış tarafını seçmesi başbakanlık yolunda oynanan bir kumar olarak değerlendirilmiştir. Kumar olsun ya da olmasın, Johnson'ın mizaç olarak Belediye Başkanlığı günlerinde de halkın sevgisini ve desteğini kazanmış olduğunu ve bunun popülist siyasette Johnson'ın elini güçlendirdiğini söyleyebiliriz. Halkı güldürmenin halkı ikna etmekten daha zor ve doğuştan bir karizmaya ve mizah duygusuna sahip olunmasını gerektirdiğini göz önünde bulundurursak Johnson'ın Cameron'un kaybettiği kumarı nasıl kazandığını da açıklayabiliriz. Popülizm çalışmalarında da vurgulanan karizmatik liderlik Johnson'ın elini güçlendirmiştir.

Theresa May'in başbakanlıktan istifasının ardından BBC News muhabiri Laura Kuenssberg'le yaptığı röportajda¹⁹² Johnson, Muhafazakâr Parti'nin yeni lideri olarak gösterildiğine ve olası bir başbakanlık durumunda ne gibi planlar yaptığına yönelik soruları yanıtlamıştır. Johnson, başbakanlığının ilk gününde *“Avrupalı arkadaşlarımızı ve partnerlerimizi ikna edecek anlaşmalı Brexit üzerinde çalışacağını”* ve Birleşik Krallıkta ikamet eden 3,2 milyon AB vatandaşının güvenliğini ve haklarını Birleşik Krallık hukukuyla mutlak surette koruyacaklarını açıklamıştır. Brexit anlaşması açısından Birleşik Krallığın maruz kaldığı en önemli sorun Kuzey İrlanda sınırına yönelik backstop düzenlemeleriydi. Johnson bu konuda Kuzey İrlanda sınırının çözümünün AB ile yapılacak diğer anlaşmaları da etkileyebileceğini belirterek konunun Birleşik Krallığın lehine çözülmesinin AB tarafından da desteklendiğini açıklamıştır. Ancak muhabir Johnson'ın bu açıklamalarını yeterli bulmamış ve sorunun nasıl çözüleceğine yönelik kanıt göstermesi konusunda ısrarcı davranmıştır. Bunun üzerine Johnson, backstop düzenlemelerini de içeren ve May hükümetiyle hazırlanan anlaşmaların üç kere Parlamento tarafından reddedildiğini hatırlatmış ancak *“Herhangi bir Birleşik Krallık hükümetinin AB dışında iken AB tarafından yönetilmeyi kesinlikle kabul etmeyeceğini”* ve aynı şekilde *“Herhangi bir Birleşik Krallık hükümetinin Kuzey İrlanda'nın kontrolünden vazgeçmek istemeyeceğini”* vurgulayarak Muhafazakar Parti içinde de tüm vekillerin ortak görüşte olduğu konunun bu olduğunu vurgulamıştır. Johnson'ın birkaç yıl önce aynı birliğin üyesi oldukları AB ülkelerini artık bir 'arkadaş' ve 'partner' olarak tanımlaması Birleşik Krallığın AB üyesi olduğu dönemleri hızlı bir şekilde geride bırakmış olduğunu göstermektedir. Kuzey İrlanda sınırına yönelik yaptığı açıklamalarda ise bu sınır düzenlemesinin AB ile anlaşma sürecinde Birleşik Krallığın

¹⁹² Laura Kuenssberg, “In full: Boris Johnson interview with BBC's Laura Kuenssberg”, *BBC*, 24 Haziran 2019, <https://www.bbc.com/news/uk-politics-48752222> (erişim tarihi: 10 Eylül 2020).

kırmızı çizgisi olduğunu ve kesinlikle aleyhte bir düzenleme yapılmak istenmediğini öğreniyoruz. Johnson, AB üyeliğinden çıkışın devamlı ertelenmesinin Birleşik Krallık vatandaşlarını da ekonomik açıdan yordüğünü ve Muhafazakâr Parti'nin oy oranlarını düşürebileceğini açıklayarak başbakan olması durumunda 31 Ekim Cadılar Bayramı'nda ülkeyi AB üyeliğinden çıkaracağını sözünü vermiştir. Kuenssberg, Johnson'ın davranışları ve söylemleri ile ilgili sorularına geçtiğine kendisine şu soruyu yöneltiyor: *“İnsanları kırmaktan hoşlanıyor gibi görünüyorsunuz?”* Johnson'ın öyle bir tavır sergilemiyor olduğunu söylemesi üzerine Kuenssberg: *“Bir başbakanın başörtülü Müslüman kadınlar hakkında ‘banka soyguncularına’ benzediklerini söylemesi ya da İngiliz Milletler Topluluğu'ndan göçmen olarak gelen kişileri ‘bayrak sallayan pikaninilere¹⁹³’ benzetmesi doğru mu? 10 Numara'ya taşınırsanız değişecek misiniz? Başbakan olacak kadar şanslıysanız farklı bir politikacı olacak mısınız?”* diye sormuştur. Bu soruların üzerine Johnson, *“Söz verdiğim gibi bu ülke insanların duymak istediği şeyleri söyleyecek ve inandığım şeye bağlı kalacağım. Elbette bu bir suç oluşturuyor ve işlediğim suç için özür dilerim ama aklımda ne varsa konuşmaya devam edeceğim. Çünkü insanlar aklımdakileri duymayı hak ediyor.”* yanıtı vermiş ve devamında, *“Londra Belediye Başkanlığı yaptığım sırada İngiltere'deki en fakir 6 ilçenin 4'ü Londra'daydı. Başkanlığım süresinde altyapı, eğitim, teknoloji kullanımı ve ulaşım gibi birçok sorunun üstesinden geldim. Başbakan olursam bölünmüş hissedilen Britanya toplumunu bir araya getirmekle uğraşacağım. Birleşik Krallığın potansiyelini açığa çıkarmak istiyorum.”* yanıtını vermiştir. Johnson'ın insanların duymak istediklerini söylediğini iddia etmesi akla halkın duymak istediklerini dile getirdiklerini söyleyen popülist siyasetçileri akla getirmektedir. Johnson'ın bu söylemlerinin bir suç olduğunun farkında olması ve özür dilemesi, ardından Londra'ya yaptığı hizmetleri öne sürmesi söylemlerinin ırkçı ve İslamofobik olduğu gerçeğini değiştirmemekle birlikte konuyla ilgili bu tarz ırkçı ve İslamofobik söylemlere maruz kalan tarafın da deneyimleri gözetilerek daha derin tartışmalar yapılması gerektiği söylenebilir.

Mayıs 2016'da Politico'da yayınlanan bir haberde¹⁹⁴ Boris Johnson'ın AB'yi Nazi süper devleti olarak benzettiğine değinilmiştir. AB'nin genişleme ve denetleme politikalarıyla süper devlet olmaya çalıştığını ve Britanya'nın otonomisini ihlal ettiğini

¹⁹³ Pikanini (İng. ‘picaninny’ ya da ‘piccaninny’), Batı Hint Adaları'nda yaşayan insanlar tarafından bebeklerine ya da çocuklarına verilen lakaptır.

¹⁹⁴ Jules Johnston, “Boris Johnson compares EU to Nazi superstate”, *Politico*, 15 Mayıs 2016, <https://www.politico.eu/article/boris-johnson-compares-eu-to-nazi-superstate-brexit-ukip/> (erişim tarihi: 27 Temmuz 2020).

söyleyen Johnson, AB'nin Avrupa kıtasını birleştirme hedefini Hitler'in Avrupa'ya hâkim olma çabasıyla bir tuttuğunu dile getirerek "2000 yıllık Avrupa tarihinin bu tür teşebbüslerle dolu olduğu" yönünde eleştirmiştir. Napolyon ve Hitler'in kıtayı domine etmeye çalıştığını hatırlatan Johnson AB'nin de bunun aynısını farklı yollarla yaptığını iddia etmiştir. Aynı zamanda AB'yi Avrupa fikrine bağlılıktan yoksun olmakla suçlayan Johnson, "herkesin saygı duyup anlayış göstereceği tek bir otoritenin olmadığını" belirterek Avrupa şüphecisi yaklaşımını sergilemiştir. Yine bu haber içinde Farage'ın görüşlerine de yer verilmiştir. Farage kendisini bir "Boris fanı" olarak tanımlamış ve Johnson'ı da eski ABD Başkanı Ronald Reagan'a benzettiğini dile getirmiştir. Cameron'un bir sonraki seçimde partisi tarafından adaylıktan çekilmeye zorlandığı takdirde Johnson'ın görev alabileceğini düşündüğünü söyleyen Farage, "6 ay önce sorsaydınız bu duruma hayır derdim ama fikrimi değiştirdim" yanıtını vermiştir. Farage'ın fikirlerinin değişmesine yol açan durum ise Johnson'ın AB üyeliği konusunda bir anda taraf değiştirmesi olmuştur.

Referandum sürecinde Boris Johnson'ın fikir değiştirdiğine dair iddiaları destekleyen bir Huffington Post haberinde¹⁹⁵ Johnson'ın daha önceden AB üyeliğini savunan açıklamalar yaptığını ancak şimdi üyelikten ayrılma yönünde kampanya başlatacağını duyurarak bu durumun politik camiada 'oyun bozan' şeklinde yorumlandığına dair açıklamalar yer almaktadır. Johnson, 2012 yılında AB üyeliğinin faydalarını savunmaya daha yakın olduğunun sinyalini vermiş ve AB'den olası bir ayrılma durumunun şirketleri, yatırımları ve ülke refahını nasıl etkileyeceğine odaklanacağını dile getirmiştir. AB üyeliğinin Britanya'nın jeopolitik çıkarlarına daha uygun olduğunu düşünen Johnson'ın referandumda Leave grubunu desteklemesi siyasiler tarafından, "Westminster'daki herkes biliyor ki Boris ayrılma tarafında değil. Kişisel hırslarını ülke çıkarlarının önüne koyuyor" şeklinde yorumlanmıştır. Hem Farage'ın 'Boris fanı' tabirine hem de Johnson'ın taraf değiştirdiğine yönelik açıklamalara dayanarak, Boris Johnson'ın Brexit'le beraber oluşan AB karşıtı atmosferi ve Muhafazakâr Parti'nin Cameron liderliğinden duyulan rahatsızlığı iyi değerlendirerek Brexit sürecine de daha çok kişisel doğrultuda yaklaşmış olduğunu söyleyebiliriz.

¹⁹⁵ Graeme Demianyk, "EU Referandum: How Boris Johnson Has Changed His Tune On Britain Remaining In The European Union", Huffington Post, 21 Şubat 2016, <https://www.huffingtonpost.co.uk> (erişim tarihi: 27 Temmuz 2020).

Boris Johnson'ın AB ile ilgili tutumunun zaman içinde değiştiğine yönelik bir başka haber¹⁹⁶ Reuters'da Andrew MacAskill tarafından yapılmıştır. Yakın zamanda Başbakan olmaya hazırlanan Johnson'ın AB ile ilgili çelişkili açıklamaları habere konu edilmiştir. 2001 yılında AB ile ortak çıkarların olduğunu dile getiren Johnson, 2003'te kendisini bir AB hayranı olarak tanımlamış ve aşırı Avrupa şüphecisi olmadığını vurgulayarak *“Eğer AB diye bir organizasyon olmasaydı, ona benzer bir şeyi biz icat ederdik”* açıklamasını yapmıştır. Johnson başka bir açıklamasında, AB'yi terk etmenin Birleşik Krallığın sorunlarını çözmeyeceğini, sorunların çoğunun Brüksel'den değil, Birleşik Krallığın kısa vadeli çözümler sunan kararlar alması, yetersiz yönetim, tembellik ve düşük nitelikli becerilerden kaynaklandığını dile getirmiştir. 2013'te Daily Telegraph'taki yazısında, *“AB üyeliğine ödediğimiz miktar, AB'nin fırsatları karşısında oldukça düşük kalıyor. Neden sırt çevirmek isteniyor?”* şeklinde üyeliğin Birleşik Krallığa sunduğu faydalardan bahsetmiştir. Ancak Johnson, 2016'da Daily Telegraph'ta AB üyeliğinden çıkışı destekleyeceğini açıkladığı yazısında, *“AB kamu politikalarının her alana sızmaya başladığını ve bunun yavaş ve görünmez bir şekilde gerçekleşen yasal sömürgeleştirme olduğunu”* belirtmiş, *“AB'nin koyduğu bu kurallar çay poşetlerinin geri dönüşümde kullanılmayacağı, sekiz yaşın altındaki çocukların balon patlatamayacağı ya da elektrik süpürgelerinin çekim gücündeki sınırlamalar gibi gülünç kurallar”* olduğunu açıklamıştır. AB ile olması gereken ilişkiyi, *“Kruvasanlarla alay edebileceğimiz, lezzetli kahveler içebileceğimiz, çeşitli yabancı dilleri öğrenebileceğimiz bir Avrupa istiyorum”* şeklinde dile getirmiştir. AB'yi Tek Pazar'a kadar desteklediğini açıklayan Johnson, sosyal düzenlemelerin ve balıkçılık politikasının bir kenara kaldırılabileceğini söylemiştir. Johnson'ın bu açıklamalarını Avrupa şüphecilerinin sıklıkla dile getirdiği, AB'nin sorunları çözmede yetersiz kalması iddiasıyla yorumlayabiliriz. Johnson'ın, AB'nin dayattığı kuralları ‘çay poşetlerinin geri dönüşümü’, ‘çocukların balon patlatması’ şeklinde abartmasının temelinde AB'nin günümüz sorunlarını çözmede yetersiz kalması ve üye ülkelerin zaman içindeki esas ihtiyaçlarına yanıt verecek çözümler ve kurallar yerine uzun vadeli çevre sorunları gibi konularda adımlar atması yatmaktadır. Ancak yapılan Brexit referandumu kampanyalarında AB ile ilgili bu sorunlara yer verilmemiş, aksine Türkiye'nin üyeliğiyle bir çıkmaza girileceği, kontrolün kaybedildiği, AB üyeliğinin devamında göçmenlerin kontrolünün mümkün olmayacağı gibi

¹⁹⁶ Andrew MacAskill, “Factbox: Die-hard eurosceptic or opportunist? Boris Johnson's views on the EU”, Reuters, 23 Temmuz 2019, <https://www.reuters.com/article/uk-britain-eu-leader-johnson-europe-fact/factbox-die-hard-eurosceptic-or-opportunist-boris-johnsons-views-on-the-eu-idUSKCN1UI191> (erişim tarihi: 10 Eylül 2020).

senaryolar üzerinden yaklaşmıştır. Bu sebeple Brexit kampanyaları sadece AB üyeliğinin devlet çıkarları gereğince sonlandırılması amacıyla değil, Farage ve Johnson gibi politikacıların siyasi kariyerlerine yönelik de bir kaygı içermektedir.

3.2. Değerlendirme

Siyasi kariyerinin başından beri Avrupa şüpheci olan Nigel Farage Brexit sürecindeki tartışmalarda da Avrupa şüpheci görüşlerini dile getirmiştir. Bununla birlikte popülist bir dil de kullanan Farage Breaking Point posterini gibi sansasyonel olaylara da imza atmıştır. AB üyeliğini göçmenler temasında ele alan Farage, ülkedeki ekonomik sorunların ve artan işsizliğin faturasını da AB üyeliğine ve göç politikalarına kesmiştir. Söylemlerinde toplumu ayrıştırıcı ve ötekileştirici bir dil kullanmış olmasına rağmen medyada görünürlüğünü artıran Farage, sorunlara yönelik basit ve doğrudan ifadeler kullanarak hem halka yakınlığını göstermeye çalışmış hem de halkın dikkatini çekebilmiştir. Aynı zamanda yürüttüğü popülist siyaset sayesinde Muhafazakâr Parti içindeki Avrupa şüphecilerini de kendi tarafına çekebilmiştir. Bu sebeple referandumdan çıkan ayrılma kararını kendi zaferi olarak gören Farage bunun üzerine kariyerine Brexit Partisi'ni kurarak devam etmektedir. 2019'da Başbakan olarak seçilen Boris Johnson Brexit sürecine daha çok Avrupa şüpheci bağlamında yaklaşmıştır. Ülke egemenliğini ve bütçeyi ön planda tutan Johnson, ekonomik sorunların sebebini AB üyeliğine bağlayarak üyeliği Birleşik Krallığın prangası olarak dile getirmiştir.

Nigel Farage, yürüttüğü popülist siyaset doğrultusunda 'gerçekleri' ve 'halkın gerçeklerini' konuştuğunu iddia ettiği açıklamalar yapmıştır. Bu açıklamalarına referandum sonrasında da devam etmektedir. Hatta popülist siyaseti UKIP'ten yeni kurduğu Brexit Partisi'ne de kaydırarak 'Lordlar Kamarası'nı ortadan kaldırmak' ve AB'den sonra Muhafazakâr Parti'yi yeni düşman olarak ilan etmek gibi anti-statükocu bir çizgi izlemektedir.

Lordlar Kamarası'nı feshetmek Birleşik Krallıkta herhangi tek bir partinin kolayca başarabileceği bir durum gibi görünmemektedir. Farage, Brexit sürecinde de sadece ortalığı coşturmak ya da seçmen konsolide etmek için AB üyeliği yüzünden Britanya halkının

yoksullukla, işsizlikle, kaybolan kültürle ve yok olmaya yüz tutmuş muhteşem geçmişiyle karşı karşıya olduğunu dile getiren söylemler ortaya atmıştır. Kolayca çözülmesi ya da uygulaması yapılamayacak olan bu vaatler sanki iktidara gelmesi halinde anında halledilecekmiş gibi halkın dikkatine sunulmaktadır. Gerçek dışı bu vaatler zeminde bulunan işsizlik, göçmen karşıtlığı, küresel krizler gibi toplumsal sorunlarla bezendiği ve lider tarafından halkla bütünleşilerek duygusallaştırıldığı taktirde popülist siyaset çarklarının dönmesini sağlamaktadır.

Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, Nigel Farage'ı Boris Johnson'dan farklı kılan bir nokta, Farage'ın bu siyaseti uzun yıllar boyunca ve sistematik olarak yürütmüş ve hala yürütüyor olmasıdır. Kısacası bu fark Farage'ın her olayda ve her durumda neyi savunmuşsa Brexit sürecinde de onu savunmuş olduğunu göstermektedir.

Farage'ın sistematik Avrupa şüpheciliği yaklaşımı, AB üyeliği konusu Birleşik Krallığın ajandasında yeniden açılınca popülist siyasetin de radarına takılmıştır. Bu tutarlı şüphecilik, David Cameron yönetime ve uygulamalarına karşı olan Muhafazakâr Parti içindeki kemikleşmiş şüphecileri, Cameron neyi hedefliyorsa onun tam karşına, popülist UKIP'in yanına yerleştirmiştir. Muhafazakâr Parti içinde Cameron yönetimden hoşnutsuz siyasetçilerin arasında Boris Johnson da yer almaktadır.

Gazetecilik yaptığı dönemde Boris Johnson, Birleşik Krallığın gelmiş geçmiş en etkili Muhafazakarlardan ve Avrupa şüphecilerinden biri olan Demir Leydi Thatcher'ın favorisi olacak kadar uyumlu şüphecilik yaklaşımına sahiptir. Yine Johnson da Cameron gibi, Britanya seçkinciliğinin ve iç siyasetinin bir etiketi olan Eton Koleji ve Oxford Üniversitesi ikilisinin süzgecinden geçmiştir. Ancak popülist siyasette karşıtlık oluşturulan 'seçkincilikle' suçlanan kesim Cameron ve AB üyeliğini savunan gruplar olmuştur. Johnson'ın kendisinin de paylaştığı bu 'seçkinlik' etiketi, popülist siyasetin illüzyonu altında görünmez olmuştur. Aynı şekilde Johnson, kimi zaman AB üyeliğine yönelik pozitif ve iş birliğini savunan görüşlere de sahip olmuş ancak tarihler Brexit referandumunu gösterdiğinde üyelikten çıkılması görüşünü bir son dakika kararı olarak benimsemiştir.

Bu durum Boris Johnson'ın Brexit sürecinde ne AB üyeliğinin fırsatları ne de Birleşik Krallığın yitirilemez egemenliği ve itibarı açısından değil, daha çok kendi çıkarları ve siyasi kazanımlarını ön planda tutarak sürece dahil olduğunu göstermektedir. Popülizmin

demokrasiden şaşmasına sebep olan durumlardan biri olan popülist liderin kendi çıkarlarını halkın talepleri arasına sıkıştırarak söylem üretmesi ölçütünü bu noktada değerlendirebiliriz. Brexit sürecinde Boris Johnson tarafından yürütülen kampanyalarda ‘kontrolü geri alalım’, ‘AB’den kurtularak bağımsızlığımızı geri kazanalım’ ve Türkiye’nin tartışmalı üyelik ihtimali gibi kışkırtıcı mesajlar üretilmiştir. Bu mesajlar, popülist söylemlerde göçmen karşıtlığı, yabancı düşmanlığı, İslamofobi gibi diğer korku öğeleriyle birleştirilmiştir. Bu doğrultuda Brexit sürecindeki asıl popülist siyasetin Boris Johnson tarafından icra edilmiş olduğunu söyleyebiliriz.

Referandum sonrasında görevinden istifa eden Cameron AB üyeliğinin devamının ekonomik açıdan daha güvenli olduğu yönünde açıklamalarda bulunmuş olsa da Avrupa şüphecileri ve popülistlerin argümanları ile kıyaslanacak olursa seçmenleri yeteri kadar etkileyememiştir. Cameron’dan sonra görevi devralan May ise Brexit tartışmalarında demokrasinin önemine yoğunlaşarak sürdürülen tartışmalara temkinli yaklaşmış ve açıklamalarında göçmen karşıtlığını ‘serbest dolaşımın istenmemesi’ şeklinde ifade edecek kadar ılımlı bir dil kullanmıştır.

Literatürden ve yaptığı açıklamalardan görüldüğü üzere David Cameron yalnızca AB ile ilişkilerde değil Muhafazakâr Parti içinde de reformlar yapmayı hedeflemiştir. Partisindeki belli bir kesim tarafından hoş karşılanmayan bu durum Cameron’u Avrupa şüphecilerinin baskısına maruz bırakmış ve Brexit referandumu vadinin gerçekleştirilmesine yol açmıştır. Birleşik Krallığın AB üyeliği, halk nezdinde görünürlüğünü ve desteğini artırmak isteyen Farage gibi siyasetçiler tarafından popülizmle harmanlanmıştır.

Ekonomik ve dış politika yönündeki kaygıları sebebiyle 1973’te AT’ye üye olan Birleşik Krallık iki yıl sonra üyelikle ilgili ilk referandumunu gerçekleştirmiştir. 1975’teki referandumda etkili olan durum yaşanan petrol krizi ve ekonomik durgunlaşma olmuştur. Ancak 2016’daki Brexit referandumuna baktığımızda karşılaşılan sorunların daha girift yapıda olduğunu, ekonomik krizin yanında, göçmen krizinin, ülke içinde hali hazırda artan göçlerle gelen ulusal kimlik krizinin, yükselen Avrupa şüphecililiğinin ve iç siyasette Muhafazakâr Parti’nin karşılaştığı sorunlar gibi yapıtaşları olduğunu görebiliriz. David Cameron’un röportajlarında dile getirdiği “belki de doğru zaman değildi” açıklaması, Brexit’in er ya da geç bir gün gerçekleşeceğine ancak süreç içinde Cameron’un maruz

kaldığı Avrupa şüpheçileri ve popülist UKIP'in baskılarıyla beklenenden daha önce gerçekleştiği şeklinde değerlendirilebilir.

Popülizm ise bu süreci hızlandıran bir faktör olmuştur. Avrupa'da popülizmin çoğu zaman göçmen karşıtlığı ve yabancı düşmanlığına atıfta bulunduğu¹⁹⁷ düşünüldüğünde UKIP bundan yüksek derecede faydalanmış hatta referandum sonucunu da kendi zaferleri olarak değerlendirmiştir. Siyasi kariyerinin başından beri Avrupa şüpheçisi olan Nigel Farage'ın Brexit sürecindeki performansı oluşan fırsatı değerlendirerek sistematik olarak yürüttüğü Avrupa şüpheçiliğini Cameron hükümetine karşı olarak kullanarak kendine siyasi çıkar sağladığı şeklinde yorumlanabilir.

Referandum sürecine damga vuran açıklamaları, sansasyon yaratan “Breaking Point” posterleri, Britanya'yı ayrılma ve kalma tarafı olarak ikiye bölen Nigel Farage olmasaydı referandumdan farklı bir sonuç çıkar mıydı bilinmemekle birlikte kendisi bu durumu “Ben olmasaydım, olmazdı”¹⁹⁸ şeklinde ifade etmiştir. Farage'ın AB üyeliği konusunu popülist bir dil kullanarak göçmenler üzerinden ele almış olması üyeliğin devamını savunanlar tarafından fırsatçılık olarak görünse de yine söylemlerinde yer alan işsizlik sorunu, geçim sıkıntısı, hükümette temsiliyet problemleri, çözüm sunmada yetersizlik, demografik ve jenerasyon farklılıkları ve gündelik hayatın zorlaşması gibi durumlar referandum sürecinde ve sonrasında karşılık bulmuştur.

Brexit örneğinde düşünecek olursak, popülist siyasetin özellikle referandum veya seçim kampanyaları dönemlerinde toplumda zaten var olan sorunlardan ya da bölünmüşlükten kolaylıkla filizlenebildiğini söyleyebiliriz. Bu durum popülist partilerin ya da siyasetçilerin karşısında muhalefet kanadında bulunan diğer siyasi parti ya da lidere dezavantaj sağlayabilir. Bu dezavantajın sebebi hem toplumdaki çözülememiş ve popülizm tarafından araç olarak kullanılan ‘gerçek sorunların varlığı’ hem de yine popülist siyasetin dil kullanımı, propaganda, hitabet, karizmatik liderlik gibi siyasetin gösteriye dayalı enstrümanlarını kullanabilme kapasitesidir. Bu çalışmadaki örnekler ışığında popülist siyaseten yürüten Nigel Farage ve Boris Johnson karşısında Birleşik Krallığın AB

¹⁹⁷ Cas Mudde ve Cristobal Rowira Kaltwasser, *Popülizm Kısa Bir Giriş*, çev. Erdem Türközü, (Nika Yayınevi: Ankara, 2019): 12.

¹⁹⁸ Alec March, “Nigel Farage on Brexit, Boris and being hated”, *Spears's*, 31 Ocak 2016, <https://www.spearswms.com/the-spears-interview-interview-nigel-farage-on-brexit-boris-and-being-hated/> (erişim tarihi: 10 Haziran 2020).

üyeliğinden vazgeçmemesi gerektiğini söyleyen taraf olarak David Cameron ve Theresa May dezavantajlı konumdadır diyebiliriz.

Medyanın buradaki işlevi ise, popülist siyaseti öne çıkarması şeklinde olmuştur. Burada medyanın izleyiciye neyi göstermek istediği önemlidir. Çıkış noktası haberleşme ve bilgi aktarımına dayalı medya zaman içerisinde eğlendirme aracı haline dönüşmüş olsa bile yapılan medya çalışmalarında da ortaya çıkan etkileme, öğretme, inşa etme, gündem yaratma gibi işlevler, medyanın kendine has gücü ya da iktidarı olarak değerlendirilebilir. Popülist siyasetin bu 'eğlendirmeye' yakın özelliği, bu siyasetin medya tarafından da tercih edilmesine sebep olmaktadır. Breaking Point posterinin referandumdan sonra bile tartışma programlarında konuşulduğunu, röportajlar sırasında siyasilerin konuyla ilgili açıklamalar yaparken satır arasından karşısında durana yönelik çeşitli göndermeler yaptığını, AB üyeliğinden çıkılması gibi bir gündem varken liderin giyimi kuşamı, saçları gibi magazinsel detaylara veya liderin yaptığı gerçek dışı ve manipülatif olduğu bariz olan açıklamalarına ısrarla yer verildiği de incelenen haber ve röportajlarda görülebilmektedir.

Günümüzde halka ulaşmada hızlı bir araç olan medya da Brexit sürecinde AB ile ilgili sorunların çoğunlukla Avrupa şüphecilerinin ve popülist siyasetin bakış açısından konuşulmasında etkili olmuş ve bu yönde bir bakış açısını tercih etmiştir. Brexit sürecinde yürütülen popülist siyaset nedeniyle Birleşik Krallığın AB ile ilişkileri yalnızca göçmenler, mülteciler, yabancılar, ekonomik kriz, işsizlik, ülkenin elden gitmesi gibi abartılı, kaygı uyandıran, kimi zaman gerçeklere de dayanmayan, geleceğe yönelik korku senaryoları üzerinden kurgulanarak ele alınmasına yol açmıştır.

4. SONUÇ

Bu tezde Avrupa şüpheçiliği ve popülizmin Brexit sürecini nasıl etkilediği sorusu üzerinden Brexit süreci değerlendirilmiştir. Referandum sürecinde popülist siyaset tarafından ülke sorunlarının esas nedeni olarak AB üyeliği gösterilmiştir. Bu durum Muhafazakar Parti içinde yer alan ve David Cameron'un politikalarından memnun olmayan Avrupa şüpheçilerini popülist siyasetin yanına yerleştirmiştir. Yine bu bağlamda sürecin siyasiler tarafından nasıl değerlendirildiğini cevaplayabilmek adına Nigel Farage, David Cameron, Theresa May ve Boris Johnson'ın çeşitli haberler ve röportajlarda yer alan açıklamaları yorumlanmıştır. Brexit'in sebebi olarak sadece Avrupa şüpheçiliği ya da sadece popülizm gösterilemez. AB ile ilişkilerde tartışılan farklı boyutlar da vardır. Ancak referandumdan çıkan %51,9 ayrılma ve %48,1 üyeliğin devamı şeklinde oran olarak birbirine oldukça yakın iki karar, AB üyeliği ile ilgili yapılan kampanyaların ve konuyla ilgili açıklamaların incelenmesi yönünde ipucu vermiştir.

Yapılan incelemede AB karşıtlığının popülist siyasetçiler tarafından da söylemlerde dile getirilmesi, popülist siyasetçilerin AB üyeliğini ekonomik ve sosyal sorunlar, göçmen krizi ve terör saldırıları çevresinde ele almaları, kullandıkları basit ve doğrudan söylemlerle seçmenleri AB üyeliğine karşı olarak konsolide edebilmeleri ve kullandıkları güçlü söylemlerle üyeliğin devamını savunan kampanya ve açıklamaların önüne geçmeleri gibi durumlar görülmüştür. AB üyeliğinin referanduma götürülmesi kararı, iç siyasette yükselmeyi hedefleyen sağ popülist UKIP açısından halkla diyaloga geçebilme fırsatı olarak değerlendirilmiştir. Avrupa şüpheçisi, sağ popülist ve UKIP lideri Nigel Farage, halka yakınlığını vurgulamak adına basit, doğrudan ve amiyane olarak tabir edilebilecek popülist söylemlerle Brexit tartışmalarında yer almıştır. Bununla birlikte hükümette olan Muhafazakar Parti'nin iktidarını güçsüzleştirmek amacıyla David Cameron yönetiminden memnun olmayan parti içindeki Avrupa şüpheçilerini kendi tarafına çekmek istemiştir. Brexit tartışmalarında ve kendi röportajlarında devamlı 'asıl Avrupa şüpheçisinin kendisi ve partisi olduğunu' dile getiren Farage, Avrupa şüpheçiliğinin güçlü bir temsilcisi olarak görülen Thatcher'ın bile 'siyasi kariyerine bugün başlamış olsaydı, Muhafazakar Parti'yi değil UKIP'i tercih edeceğini' söylemiştir. Brexit sürecini kendi lehine çevirmek isteyen UKIP, Nigel Farage liderliğinde popülist bir strateji izleyerek Muhafazakâr Parti içindeki Avrupa şüpheçilerini de kendi tarafına çekebilme adına ülkede yaşanan her sorunun nedeni

olarak AB üyeliğini öne sürmüş, kendisinin ve partisinin 1993'teki kuruluşundan beri Birleşik Krallığın AB üyeliğinin sonlandırılmasını savunduğunu defalarca dile getirmiştir. Farage'ın bu politikası başarılı olmuş ve Brexit referandumunda Muhafazakâr Parti'de planlanan Avrupa şüphecilerinin kopuşu gerçekleşmiştir. Bu kopuşun en önemli örneği ise Boris Johnson olmuştur. Muhafazakar Parti vekili Boris Johnson, aldığı son dakika kararıyla AB politikalarından hoşnut olmadığını ve Brexit referandumu esnasında Birleşik Krallığın AB üyeliğinden çıkması yönünde bir kampanya yürüteceğini açıklamıştır.

Avrupa şüpheciliğini kendi eksenine çeken popülist siyaset doğrultusunda Brexit referandumu kampanyalarında AB üyeliği bir egemenlik sorunu olarak dile getirilmiştir. AB, geçmişte Napolyon'un ve Hitler'in arzu ettiği gibi Avrupa kıtasını domine etmek istemekle ve politikalarını Avrupa süper devleti yaratma hedefiyle şekillendirmekle suçlanmıştır. Toplumda yaşanan işsizliğin, ekonomik krizin ve göçmenlerle bağlantılı sosyal sorunların da kaynağı olarak Birleşik Krallığın AB üyeliği işaret edilmiştir. Ancak referandum tarihine yaklaştıkça söylemlerin rengi değişmiş, AB karşıtlığının yanı sıra göçmen karşıtlığı, yabancı düşmanlığı, İslamofobi ve dezenformasyona dayalı propaganda içerikli söylemler de dile getirilmiştir.

AB içinde yer alan bir Birleşik Krallığın daha güçlü olduğuna, AB üyeliğinden çıkışın geri döndürülemez sorunlar yaratabileceğine, AB üyeliğinden çıkışın kısa/orta ve uzun süreli ihtimallerde siyasi ve ekonomik yönden krizler yaratabileceğine dikkat çeken AB üyeliğinin devamından taraf olanların argümanları, AB karşıtları ve popülist siyaset tarafından halkı paniğe sürüklemekle ve felaket senaryoları kurgulamakla suçlanmıştır. AB üyeliğinden çıkış, popülizm tarafından Birleşik Krallığın bağımsızlık mücadelesi haline getirilerek alternatif görüşlerin önü kapatılmıştır. Referandumda alınan AB üyeliğinden çıkış kararı ise popülizm tarafından 'kendi zaferleri' olarak değerlendirilmiştir.

Popülizmin bu 'zaferinin' temelinde popülist siyasetin kendi mantığının yanında Birleşik Krallık ve AB arasında üyelikten itibaren süregelen sorunlar da yer almaktadır. Bu sorunların bazıları Birleşik Krallığın kaygılarından bazıları ise AB'nin kendi içindeki sorunlardan veya politikalarından kaynaklanmaktadır. Birleşik Krallık ve AB arasında Brexit tartışmalarında yer alan sorunlar, Eurozone, entegrasyon ve iş birliği politikaları, Schengen Antlaşması'na dayanan kişilerin/hizmetlerin serbest dolaşım hakkı ve göç politikaları şeklinde özetlenebilir.

Eurozone, Birleşik Krallık ve AB ilişkilerinde ortak noktaya varılamayan ve yeşil ışık ihtimalinin kesinlikle söz konusu olmadığı hassas bir karşıtlıktır. 2008 yılında AB'ye sıçrayan ve Yunanistan'ın borç kriziyle sonuçlanan ekonomik kriz sürecinde Eurozone ülkeleri krizi yönetebilmek ve diğer üyelerin etkilenmesinin önüne geçebilmek amacıyla Yunanistan'ın kamu borçlarını mecburen üstlenmişlerdir. Eurozone ülkelerinden biri olmamasına karşın Birleşik Krallık, Yunanistan'ın kendi hatalarından dolayı ortaya çıkan bu krizin yükünün geri kalan üyeler arasında da paylaşılmış olmasına oldukça sert yaklaşmıştır. 2008 yılındaki krizin gerçekleşmesinde hem AB'nin hem de Yunanistan'ın ayrı ayrı hataları bulunmaktadır. Birliğin bütünlüğünü ve işlerliğini koruyarak devamını sağlamak, enternasyonal olduğu iddia edilen değerlerin taşıyıcılığını sağlamak ve sağlıklı bir rekabetçi, yenilikçi alan yaratılabilmesi adına üye olmaya aday ülkelere yönelik karşılanması beklenen Kopenhag Kriterleri AB tarafından belirlenmiştir. Aynı zamanda Eurozone'a geçilebilmesi için sosyal ve ekonomik yapısal reformların icap ettiği Maastricht Kriterleri de belirlenmiştir. Ancak Yunanistan'ın hem AB hem de Eurozone üyeliklerinde belirlenen kriterler tam olarak karşılanamadığı halde AB üyelik süreçlerini onaylayarak Yunanistan'a fırsat tanımıştır. AB'nin borç kriziyle sonuçlanan hatalarından biri budur. AB'nin bu hatası, Avrupa şüphecilerinin birlikle ilgili bürokratik işlevsizlik, meşruiyet sorunu, süper-devlet olma iddiaları gibi öne sürülen birçok eleştiriyi haklı çıkarmaya elverişli ortam yaratan bir hata olmuştur.

Euro'ya karşı olan bu duruşun Brexit tartışmaları sırasında Boris Johnson tarafından da devam ettirildiğini ve Euro'nun 'AB'nin elinde kalacağı bir proje' olarak değerlendirildiğini söylemek mümkündür. Dahası, Johnson, Brexit referandumu sürecinde verdiği bir röportajda Yunanistan borç krizine de atıfta bulunarak 'AB'ye ödenen paranın nereye gittiğinin de belli olmadığını' dile getirerek sadece Euro'ya değil, AB üyeliğine de karşı çıkılması yönünde açıklamalarda bulunmuştur. Böylelikle bir kez daha Euro'nun Birleşik Krallık'ın AB ile ilişkilerde kırmızı çizgilerden biri olduğunu söyleyebiliriz. Her hükümetin AB ile ilişkilerinde kırmızı çizgisi olmuş Euro'ya yönelik yapılan bu açıklamaları da Avrupa şüpheciliği ekseninde değerlendirebilmekle birlikte Brexit tartışmalarında bu kırmızı çizginin AB karşıtlığı ile birleştirilerek popülizmle harmanlanmış olduğunu söylemek mümkündür. Bir tsunami dalgasına benzettiğimiz popülizme imkân sağlayan büyük deprem olarak değerlendirebileceğimiz bu kriz, daha sonraki yıllarda karşılaşılan yerel ve küresel düzeydeki sorunlara yönelik tahammülü de azaltmıştır. Belki de karşılıklı diyaloglarla çözülebilecek sorunlar yükselen popülizm dalgasının etkisinde kalarak İngiliz

milliyetçiliği, iç siyasetteki Avrupa şüphecilerinin tatminsizliği ve Birleşik Krallığın uluslararası alandaki egemenliğine düşkün ve değişime dirençli tutumuyla birleşerek üyelikten çıkışın önünü açmıştır.

Entegrasyon ve iş birliği politikaları açısından düşünürsek, Birleşik Krallığın AB'nin AT olduğu dönemlerde dahi ekonomi odaklı girişimleri tercih ettiğini, devlet egemenliğinin kısıtlanmadığı bir yapıyı benimsediğini söyleyebiliriz. AB'ye ise çoğunlukla Fransa ve Almanya arasındaki olası gerginlikleri önleyecek bir yapı olarak bakılarak AB'nin her entegrasyon ve iş birliği hamlesinde özel imtiyazlar ve reformlar talep edilmiştir ya da politikalara tamamen karşı çıkmıştır. Margaret Thatcher döneminde ortaya çıkan Avrupa şüpheciliği ile birlikte entegrasyon ve iş birliği politikalarına karşıtlık, Birleşik Krallığın coğrafi olarak Avrupa kıtasından ayrı bir ada ülkesi olması ve izolasyon politikalarının da etkileriyle karşıtlık devam etmiştir.

Brexit sürecinde AB entegrasyon ve iş birliği politikaları hem Boris Johnson hem de Nigel Farage tarafından eleştirilmiştir. Boris Johnson, AB'yi 'Avrupa süper devleti olmaya doğru ilerlemekle' ve yıllar önce Napolyon'un ve Hitler'in arzuladığına benzer şekilde, Avrupa kıtasını domine etmek ve bunu çağa uygun yöntemler kullanarak gerçekleştirmek istemekle suçlamıştır. Nigel Farage ise Birleşik Krallığın ABD ile iş birliği dahilinde daha güçlü olduğunu vurgulayarak AB yerine ABD ile ortak hareket etmenin gerekliliğine yönelik açıklamalar yapmıştır. Bu noktada Birleşik Krallığın üyeliğinin ancak üç yapılan başvurudan sonra gerçekleşmiş olduğunu yeniden hatırlamak gerekir. Birleşik Krallığın 1973 yılındaki üyeliğine kadar üyelik başvurusu Charles De Gaulle tarafından ABD ile olan yakın ilişki sebebiyle veto edilmişti. Avrupa'ya diğer hükümetlere kıyasla daha ılımlı yaklaşan Tony Blair döneminde bile Birleşik Krallığın ABD ile olan yakın ilişkisi Avrupa'yı rahatsız etmiştir. Nitekim bu çalışmada da yer alan Nigel Farage'ın "*New York grip olsa Londra hapşırır*" ifadesi Birleşik Krallık ve ABD arasındaki bu yakın ilişkinin devam ettiğine ve devam ettirilmek istendiğine işarettir.

Kişî ve hizmetlerin serbest dolaşımı konusu ise popülist siyaset ve Avrupa şüphecileri tarafından Brexit sürecinde farklı yerlere de çekilebilmiş tartışmalara sahne olmuştur. Serbest dolaşım hakkı, AB üyeliğinin devamından taraf olan kampanyalarda AB üyeliğinin Birleşik Krallığa sunduğu bir fırsat olarak dile getirilmiştir. Ancak Farage, 'serbest dolaşım' fırsatından ülkedeki ücret eşitsizliği, işsizlik sorunları, derinleşen fakir/zengin uçurumu

sebebiyle herkesin faydalanamadığını öne sürmüştür. Farage, serbest dolaşım konusunda popülist bir stili benimseyerek halkın yaşadığı ekonomik sorunlar ışığında hükümet politikalarını eleştirmiştir. Ancak aynı konuda Boris Johnson'ın serbest dolaşım ile ilgili Farage gibi bir soruna işaret etmektense bu konuyu göçmen sorununa dayandırmayı tercih etmiştir. Johnson'ın bu tutumu çalışmada incelediğimiz kavramlarla açıklanamaz ancak bu tutum hedef saptırma ya da toplumda var olan bir sorunun farklı yerlere, konulara ya da gruplara yansıtılarak ve korkutma stratejisi izlenerek seçmenleri ikna etmeye yönelik bir tutum olarak değerlendirilebilir. David Cameron'un ise serbest dolaşım ile ilgili popülist argümanlara cevaben 'fırsatların herkes için olması' şeklindeki muğlak açıklaması popülist argümanların karşısında yetersiz kalmıştır. Popülist argümanlara karşıt olarak yapılan muğlak ve yüzeysel açıklamalar var olan sorunların görmezden gelinmesi ve günü kurtarmak adına halı altına süpürülmesi ya da var olan sorunun inkarı şeklinde de yorumlanabilir. Bu durum tam da popülistlerin vurguladığı seçkinler tarafından görmezden gelinen bir halkın varlığı iddiasına işaret etmektedir ve popülist siyasetin karşısındaki muhalefet tarafından cevap olarak yapılan argümanların muğlaklığı yine popülist siyasetin elini güçlendirmektedir.

Birleşik Krallığın 1973'teki üyeliğinden beri AB ile inişli çıkışlı bir ilişkisi olduğu düşünüldüğünde referandumdan çıkan ayrılma kararı sürpriz değildir. Ancak bunu bir sorun haline getiren olgular, referandum sürecinde siyasilerin kullandıkları söylemler ve bunların yarattığı siyasi ve toplumsal sonuçlar olmuştur. Tezdeki literatür taramasına dayanarak Brexit kampanyalarında AB vatandaşı göçmenlerle AB ülkeleri dışından gelen göçmenlere yönelik karşıt ve düşmanca olarak değerlendirebileceğimiz popülist söylemlerin ağırlığı, Brexit süreci boyunca ülkede yaşayan göçmenlerin aşırı gruplar tarafından hedef olmalarına yol açmıştır. Özellikle Birleşik Krallıkta yaşayan Polonyalı göçmenlerin maruz kaldığı nefret suçları popülist söylemlerin hassas noktalarda şiddetle sonuçlanabilir olduğuna örnek gösterilebilir.

Bu noktada, tez sorularından ilk olarak şu soru cevaplanabilir:

- "Brexit referandumu sürecinde popülist siyaset ülkedeki Avrupa şüpheciliğiyle nasıl bir ilişki içerisindedir?"; başka bir deyişle, "Brexit sürecinde yürütülen popülist siyaset ile Birleşik Krallıkta AB üyeliğinin öncesinde bile var olan Avrupa

şüphesizliği arasında bu ilişkinin gelişmesine yol açabilecek ortak paydalar var mıdır?”

Brexit sürecinde popülizmin İngiliz milliyetçiliği ve Avrupa şüphesizliğiyle iç içe geçmiş olduğunu söyleyebiliriz. Popülizmin duygulara ağırlık veren söylemlerinin basit bir kampanyayı bile bir anda ülkeyi kurtarma moduna çevirebileceği olgusu Brexit örneğinde görülmektedir. Özellikle Johnson’ın AB üyeliğinden ayrılışı ‘özgürlük’ olarak yorumlaması ‘kontrolün Brüksel’den geri alınması’, ‘Birleşik Krallığı eski emperyal gücüne geri döndürme isteği’ gibi açıklamalar buna örnektir. Yine popülizm çalışmalarında öne sürülen ‘siyasilerin oy ya da hükümete yönelik kaygıları sebebiyle vaatlerde bulunması’ ama ‘söylenenler ve ortaya konanlar arasında bir bütünlük oluşturulamadığı takdirde halkta güven kaybına yol açılması’ ve ‘bu güven kaybının da popülizmin yükselişine olanak sağlaması’ tanımlamaları birebir Brexit sürecinde gerçekleşen olaylarla örtüşmektedir. Ancak Avrupa şüphesizliğinin popülizme nasıl eklendiğini açıklamakta yetersizdir.

Aslında Avrupa şüphesizliğinin popülizmin radarına girişi Brexit referandumu kararının da öncesine dayanmaktadır. İktidara geldiği 2010 ve 2015 yılları arasında David Cameron hem AB ile ilişkilerde hem de Muhafazakar Parti içinde çeşitli reformlar gerçekleştirmek istemiştir. Röportajlarında bu isteğini ‘modern, yenilikçi, farklılıklara biraz daha toleranslı’ bir Muhafazakar Parti ve Birleşik Krallık yaratmak istemiştir. 2013’te yasalaşan ve Muhafazakar Parti içindeki belli bir grubu oldukça rahatsız eden ‘eşcinsel evliliğin yasalaşması’ Cameron’un gerçekleştirmek istediği modern ve yenilikçi reformlara yönelik güçlü bir örnektir. Cameron, bunu iktidarının ilk üç yılı içinde başarmıştır ancak Muhafazakar Parti içindeki gelenekçi ve tutucu olan bir kesimin de hedefi haline gelmiştir. Birkaç yıl sonra Suriye İç Savaşı’na müteakip Avrupa sınırlarında bir mülteci krizi baş gösterince Cameron AB ile masaya oturarak göç politikalarına ve yeni ticaret anlaşmalarıyla bürokrasinin azaltılması ekseninde yapılacak olan yeni düzenlemelere ışık yakmıştır. Yükselen mülteci krizi ve ekonomik sorunlar etrafında 2015 seçimlerine giden David Cameron hem partisi içinde kendine muhalif sesleri idare edebilmek hem de muhalefette yükselen sağ popülist UKIP’e oy kaybetmemek adına, bu seçimleri kazanması halinde Birleşik Krallığın AB üyeliğini referanduma götüreceğini vaat etmiştir. Cameron’un bu vaadinde göz ardı ettiği durum partisi içindeki Avrupa şüphesizleri ve Muhafazakâr Parti’nin karşısında konumlanan UKIP’in popülist siyasetinin potansiyeli olmuştur. Nitekim partisi içindeki Avrupa şüphesizlerinin baskısı altında kalan Cameron, AB üyeliğinin referanduma

götürülmesi vaadini uygulamak zorunda kalmıştır. Bu durum Muhafazakar Parti içindeki Cameron politikalarına karşı olan grubun Brexit referandumu sürecinde asıl muhalif olan sağ popülist UKIP'in yanında yer almasına olanak sağlamıştır. Muhafazakar Parti içindeki bu kırılmanın en somut örneği Brexit referandumu sürecinde Boris Johnson'ın AB üyeliğinden çıkışa yönelik yürüttüğü kampanyadır. Sağ popülist UKIP ile Cameron yönetimine karşı olan bu grubun bir araya gelmesini sağlayan ortak nokta ise Brexit sürecindeki AB karşıtlığı olmuştur.

Popülizm ve Avrupa şüpheciliğini bir araya getirebilecek AB karşıtlığından başka ortak noktalar da vardır. Bu noktalardan biri anti-statükoculuk, başka bir ifadeyle statüko karşıtlığı tutumudur. Boris Johnson, Brexit referandumunda neden AB üyeliğinden çıkışı desteklediğini açıkladığı yazısında *“Kruvasanlarla alay edebileceğimiz, lezzetli kahveler içebileceğimiz, çeşitli yabancı dilleri öğrenebileceğimiz bir Avrupa istiyorum”* şeklindeki ifadeleriyle AB'nin mevcut durumunun, kurallarının ve politikalarının gevşetilmesi gerektiğini, sosyal ve ekonomik birliğe yönelik politikalara ağırlık verilmesini tercih ettiğini belirterek AB'nin mevcut durumuna karşı olduğunu dile getirmiştir. Nigel Farage ise bu statüko karşıtlığını ileri bir seviyeye taşımış ve Brexit sonrası verdiği bir röportajda *“...düşmanımız ne Brüksel ne de Bay Juncker. Düşmanımız Downing Sokağı ve Westminster”* şeklindeki ifadeleriyle mevcut hükümete de karşı olduğunu dile getirmiştir.

Avrupa şüpheçileri ve popülizmi bir araya getiren ortak noktalardan bir diğeri ise anti-entelektüelizmdir. Nigel Farage, uzmanların AB üyeliğinden çıkılması ihtimalinde Birleşik Krallığın ekonomik bir darboğaza sürükleneceği yönünde yaptığı açıklamaları *“...AB'de kalalım diyenler sanki gök üzerimize yıkılacakmış gibi davranıyor. Tamamen bir korku projesi”* şeklinde yorumlayarak küçümsemiştir. Farage tarafından korku projesi olarak değerlendirilen uzman görüşleri, Boris Johnson tarafından doğrudan bir karşıtlığa maruz kalmamıştır. Ancak Johnson, röportajları sırasında kendisine yöneltilen Brexit'in olası ekonomik riskleri konusunda *“İnanıyorum ki elimizde harika bir fırsat var. Brexit'le beraber... vergilerimizi İngiltere ekonomisinin ihtiyaçlarına göre belirleyebiliriz”* şeklinde açıklamalar yaparak uzman uyarılarını yok saymıştır. Yok saymayı da aslında bir cevap olarak düşündüğümüzde Johnson'ın açıklaması anti-entelektüel olarak değerlendirilebilir.

Son olarak Avrupa şüpheçileri ve popülizmi bir araya getiren başka bir nokta olarak dine ve/veya geçmişe yapılan mitlere dayalı referansları düşünebiliriz. Nigel Farage, Brexit

sürecinde yaptığı bir röportajda Almanya'nın göçmen politikalarını eleştiren *“Merkel Hıristiyan değerlerinden hiç söz etmiyor. Sanıyorum ki kim olduğumuz hakkında, kültürümüzün ne olduğu hakkında, temelimizin ne olduğuyla ilgili kendimizden emin olmalıyız. Herkese kapılarını açmak büyük bir siyasi hata...”* açıklamalarıyla dine referans vererek Hıristiyan olmayan göçmenleri ötekileştirmiştir. Yine Farage, başka bir röportajında *“En iyisi kendi ayakların üzerinde durmak. Yeniden tüccarlık yapalım, yeniden ticaret yapalım. Eskiden nasıl bir oyuncuysak öyle olalım. Yaptığımız en iyi şey bu”* şeklindeki açıklamasıyla Birleşik Krallığın emperyal dönemlerindeki ticari başarılarına referans vererek AB üyeliğinden çıkış halinde eski emperyal gücüne yeniden ulaşabileceği mesajını vermiştir. Boris Johnson ise Brexit referandum kampanyasını *“Kontrolü Geri Alalım”* sloganıyla yürüterek Birleşik Krallığın emperyal geçmişine vurgu yapmıştır. Aynı zamanda Johnson yaptığı bir röportajda Brexit referandumunu *“gücü Brüksel'in elinden geri alma fırsatı”* olarak gördüğünü açıklayarak Birleşik Krallığın AB üyeliğinden çıkması halinde eski güçlü ve kontrolü elinde bulunduran günlerine döneceği mesajını vermiştir.

Bunlara dayanarak, Brexit sürecinde Avrupa şüpheçileri ve popülizm arasında yakın bir ilişki olduğu söylenebilir. Bu ilişkinin temelleri ise Birleşik Krallığın ulusal çıkarlarına dayanmaktan ziyade siyasilerin kendi kişisel veya siyasal çıkarlarına yönelik olarak gerçekleşmiştir. Hem Avrupa şüpheçileri hem de popülist siyaset tarafından karşıt olunan durumlar dış siyasette Birleşik Krallığın AB üyeliğinin devamı iç siyasette ise David Cameron'un Muhafazakar Parti yönetimine yönelik karşıtlık olmuştur. Avrupa şüpheçiliği ve popülizmin ortak unsurlarını AB karşıtlığı, anti-statükoculuk, anti-entelektüelizm ve dine ve/veya geçmişe yönelik yapılan referanslar olarak belirtmek mümkündür. Bu ortak paydalar sebebiyle Brexit tartışmalarında Nigel Farage'ın ve Boris Johnson'ın söylemlerinin birbirine benzer şekilde üretildiği de belirtilebilir.

O halde tezin bir diğer sorusu olarak şu soru cevaplanabilir:

- “David Cameron'un ve AB üyeliğinden taraf olanların referandum kampanyalarının görünürlüğü ve referandum esnasındaki söylemlerinin etkisizliği ve referandum sonucu düşünüldüğünde, ana akım siyasetlerin popülist siyaset karşısındaki nötrleşmelerini nasıl açıklayabiliriz?”

David Cameron ve AB üyeliğinin devamından taraf olan ‘Remain’ kampanyaları aslında popülist argümanlara cevap verilmiştir. AB üyeliğini savunanlar kampanyalarında AB üyeliğine sahip bir Birleşik Krallığın daha güçlü olduğunu dile getirmişlerdir. Aynı zamanda AB üyeliğinden çıkış ihtimalinde Birleşik Krallığın ekonomik olarak sıkıntı çekebileceğine yönelik uyarılarda da bulunmuşlardır. Ancak argümanları popülist siyasetin stili karşısında zayıf kalmaktadır.

Örneğin, popülistlerin anti-entelektüel tutumu karşısında Cameron bir röportajında *“Uzmanlar olmasaydı ev alamaz, köprüler inşa edemedik. Uzman uyarılarını göz ardı etmek oldukça absürt”* yanıtını vermiştir. Ancak popülistlerin uzmanların yaptığı uyarıları bir ‘korku projesi’ olarak nitelendirdiği göz önünde bulundurulduğunda Cameron’un bu açıklaması yeterince güçlü olmamaktadır. Nigel Farage’ın göçmen karşıtı açıklamalarına cevaben Cameron *“Britanya geçmişte de göçmenlerden fayda sağlıyordu, gelecekte de fayda sağlayacaktır”* şeklinde, yine yeterince güçlü olmayan ve muğlak bir karşılık vermiştir. Popülistler tarafından Birleşik Krallığın emperyal geçmişine yapılan vurguların karşısında AB’yle umutla geleceğe odaklanan açıklamalar yetersiz kalmıştır. Başka bir ifadeyle, Brexit sürecinde gelecek odaklı değil, geçmişe yönelik bakış açısı halkta karşılık bulmuştur. Referandum sonrasında Cameron’un görevinden istifa etmesiyle yerine gelen Başbakan Theresa May, bir röportajında AB üyeliğinden çıkış kararını *“seçmenlerin serbest dolaşımı eskisi kadar sürdürmek istemedikleri”* şeklinde yorumlayarak muğlak açıklamaları devam ettirmiştir. İstifasından üç yıl sonra *For the Record (Kayıtlara Geçsin)* isimli bir otobiyografi kitabı çıkaran David Cameron, Brexit sürecinden duyduğu tek pişmanlığın AB üyeliğinin devam etmesi gerektiğine yönelik kampanyaların seçmenleri yeteri kadar etkileyememiş olması olarak belirterek üzgün olduğunu röportajlarında devamlı dile getirmiştir. Aynı şekilde yine kendi otobiyografisinde danışmanlarının popülist söylemlere karşılık olarak vermesi gereken argüman örneklerini kabul etmediğini de belirtmiştir. Örneğin popülist kampanyaların özellikle referandumun yaklaştığı dönemde ‘Türkiye’nin AB’ye üye olacağını ve 76 milyona yakın nüfusun Birleşik Krallığa geleceği’ argümanını sıklıkla dile getirmesi karşısında Cameron’un danışmanları bu iddiaya cevaben ‘Türkiye’nin üyeliğinin Birleşik Krallık tarafından veto edileceği’ argümanını önermiştir. Cameron bunun ‘haksız’ bir argüman olacağını belirterek öneriyi reddetmiştir. David Cameron’un popülist söylemlere açıkça karşı çıkamamış olması Brexit referandumu sürecinde yürütülen popülist siyasetin ana akım siyaseti ne denli güç bir durumda bıraktığını ve ona manevra alanı bırakmadığını göstermektedir. Nitekim Cameron’un AB üyeliğini referanduma götürme

vaadi ve baskılar sonucu bu vaadini gerçekleştirmek durumunda kalması da popülizmin ana akım siyaseti felce uğratabilen etkisi olarak değerlendirilebilir. Böylece David Cameron'un ve AB üyeliğinin devam etmesine yönelik yürütülen kampanyaların mesajları, popülist siyasetin yarattığı etkiyi kıramayacak bir strateji içinde yürütülmüş olması sebebiyle nötr kalmış görünmektedir.

Sonuç olarak Brexit'in sadece AB içinde görülen ekonomik kriz, göçmen krizi, terör saldırıları gibi sorunlardan kaynaklanmadığını, Birleşik Krallığın iç siyasetindeki sorunların da Brexit'te etkisinin olduğunu söyleyebiliriz. Popülizm bu sorunları bir araç olarak kullanarak ve iç siyasette Cameron hükümetinden memnun olmayan Avrupa şüphecilerini kendi tarafına çekerek Brexit referandumunu etkilemiştir. Bu sebeple Brexit'i şaibeli, tek taraflı ve propaganda etkisinde gerçekleşmiş bir karar olarak yorumlamak mümkündür.

Küresel ve neoliberal politikaların krizlerinden ve çıkmazlarından da kaynaklandığını söyleyebileceğimiz popülizm, Brexit referandumundan sonra da yükselmeye devam etmekte ve demokrasinin uygulamalarına bağlı olarak Avrupa ya da Birleşik Krallık dışındaki ülkelerde de yürütülmektedir. Ancak bir tsunami dalgası nasıl etrafı yıkıp geri çekiliyorsa popülist dalganın da zamana ve koşullara bağlı olarak geri çekilme ihtimalinin olduğu umulabilir. Tsunaminin yarattığı yıkım gibi, popülist siyasetin de ayrıştırıcı, bölücü, tek taraflı ve kimi zaman propagandist uygulamalarının ya da söylemlerinin ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel yıkımlarla sonuçlanabileceği ihtimal olarak düşünülebilir. Bu sebeple popülizm çalışmalarının zenginleşebilmesi için demokrasi temel alınarak demokrasinin gelişimi ya da uygulanışı konusunda farklı ülkeler örneğinde yeni çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKLAR

- Aknur, Müge ve Saylan, İbrahim. “Avrupa Demokrasisine Yönelik Güncel Bir Tehdit: Popülist Radikal Sağın Yükselişi” *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi* 18, 2, (2019): 289-324.
- Aktaş, Murat. “AB Ülkelerinde Yükselen Popülizm, Brexit ve AB’nin Geleceği”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 12, 66, (2019): 264-272.
- Alakbarov, Naib. *Brexit’in Politik Ekonomisi*, (İktisadi Kalkınma Vakfı: İstanbul, 2018).
- Aitkenhead, Decca. “They say I’m Toxic. Quite the Opposite”, *The Guardian*, 20 Mayıs 2016.
- Aras, İlhan. “Birleşik Krallık Popülizminde Türkiye’nin Avrupa Birliği Üyeliğine Bakış” içinde *Popülizmle Dönüşen Avrupa ve Türkiye-AB İlişkilerinin Geleceği*, der. Prof. Dr. Canan Sokullu, (Bilgesam Yayınları: İstanbul, 2018).
- Aras, İlhan ve Günar, Altuğ. “Birleşik Krallık’ın Avrupa Birliği’nden Ayrılma Referandumu: Brexit Süreci ve Sonuçları”, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi* 6, 2, (2018): 90-110.
- Ayaz, Erhan. “Brexit Avrupa Birliği’nin Sonu mu? Brexit’in Birleşik Krallık ile Avrupa Siyaseti Açısından Sonuçları”, *Yakın Doğu Enstitüsü Raporları* 5, (2017).
- Bale, Tim. “Who leads and who follows? The symbiotic relationship between UKIP and the Conservatives – and Populism and Euroscepticism”, *Politics* 38, 3, (2018): 263-277.
- BBC. “Boris Johnson: Brexit would not affect Irish border”, 29 Şubat 2016.
- BBC. “Boris Johnson warns of EU migration risks”, 6 Haziran 2016.

BBC. "Boris Johnson says UK not 'turning it's back' on Europe", 24 Haziran 2016.

BBC. "Brexit may bring difficult times, says Theresa May", 4 Eylül 2016.

BBC. "Brexit: İngiltere Başbakanı May AB'den Yeniden Erteleme İsteyecek", 2 Nisan 2019.

Bossetta, Michael. "Fighting fire with fire: Mainstream adoption of the populist political style in the 2014 Europe debates between Nick Clegg and Nigel Farage", *The British Journal of Politics and International Relations* 19, 4, (2017): 715-734.

Botterill, Kate, McCollum, David ve Tyrell, Naomi. "Negotiating Brexit: Migrant Spatialities and Identities in a Changing Europe", *Population Space Place* (2019) <https://doi.org/10.1002/psp.2216>.

Brack, Nathalie ve Startin, Nicholas. "Introduction: Euroscepticism, from the margins to the mainstream", *International Political Science Review* 36, 3, (2015): 239-249.

Burnett, John. "Racial Violence and the Brexit State", *Race and Class*, 58, 4, (2016): 85-97.

Canovan, Margaret. "Populism for political theorists?", *Journal of Political Ideologies* 9, 3, (2004): 241-252.

Canovan, Margaret. "Trust the People! Populism and the Two Faces of Democracy" *Political Studies*, (1999): 2-16.

Clarke, Harold, Goodwin, Matthew ve Whiteley, Paul. "Why Britain Voted for Brexit: An Individual Level Analysis of the 2016 Referandum Vote", *Parliamentary Affairs* 70, (2017): 439-464.

Clarke, John ve Newman, Janet. "People in this country have had enough of experts: Brexit

and the paradoxes of populism”, *Critical Policy Studies* 11, 1, (2017): 101-116.

Çelik, Mehmet, Usta, Hasan ve Şen, Alper. “Avrupa’daki Kriz” *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 18, 1, (2017): 101-113.

Çenberci, Engin. “Euro’nun Geleceği ve Grexit”, *Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi* 3, 6, (2014): 32-38.

Çolak, Murat ve Bozkaya, Özlem. “Birleşik Krallık’taki Göç Karşıtı Söylemlerin Brexit Sürecine Etkisi”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi* 75, (2018): 185–209.

Deiwiks, Crista. “Populism”, *Living Reviews in Democracy*, (2009): 1-9.

Demianyk, Graeme. “EU Referandum: How Boris Johnson Has Changed His Tune On Britain Remaining In The European Union”, *Huffington Post*, 21 Şubat 2016.

DHA. “İngiltere’de Dev Brexit Yürüyüşü”, 23 Mart 2019.

Doğanyılmaz Duman, Didem. “Popülist Söylemin Seçmen Davranışlarına Etkisi: Jail Bolsonaro’nun Seçim Kampanyasının İncelenmesi” *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi* 27, 193-208.

Esen, Erol ve Acar, Fahriye Didem. “Popülizm ve Kimlik İlişkisinde Ulus-Kimlikten Sağ Popülist Avrupa Kimliğine”, *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi* 11, 1, (2020): 1-16.

Freedon, Michael. “After the Brexit referendum: revisiting populism as an ideology”, *Journal of Political Ideologies* 22, 1, (2017): 1-11.

Freeland, Jonathan. “For the Record: David Cameron’s memoir is honest but still wrong”, *The Guardian*, 19 Eylül 2019.

Freyer, Lauren. “Boris Johnson: London’s Ex-Mayor Could Be Britain’s Next Prime

Minister”, *NPR*, 25 Haziran 2016.

Gifford, Chris. “The UK and the European Union: Dimensions of Sovereignty and the Problem of Eurosceptic Britishness”, *Parliamentary Affairs* (2010): 321-337.

Guma, Taulant ve Jones, Rhys. “Where Are We Going to Go Now? European Migrants’ Experiences of Hostility, Anxiety, and (non-)Belonging During Brexit”, *Population Space Place*, (2018), <https://doi.org/10.1002/psp.2198>.

Gusterson, Hugh. “From Brexit to Trump: Anthropology and the rise of nationalist populism”, *Journal of the American Ethnological Society* 44, 2, (2017): 209-214.

Goodwin, Matthew ve Milazzo, Caitlin. “Britain, the European Union and the Referendum: What Drives Euroscepticism?”, *Chatham House*, (2015): 1-12.

Hall, Macer. “Theresa May interview: PM’s bitter regret over Brexit failure- Did everything I could”, *Express*, 20 Temmuz 2016.

Hayton, Richard. “British conservatism after the vote for Brexit: The ideological legacy of David Cameron”, *The British Journal of Politics and International Relations* 20, 1, (2018): 223-238.

Hooghe, Liesbet ve Marks, Gary. “Sources of Euroscepticism”, *Acta Politica*, (2007).

İzci Connelly, Rana. “Avrupa Şüpheliği ve Türkiye: Nasıl Bir Avrupa?”, *Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi* 23, 2, (2015): 59-78.

Jarvis, Jacob. “Watch Theresa May’s most repeated phrases from her Brexit speeches”, *Evening Standard*, 17 Ocak 2019.

Jegan, Vlad. “Truexit Before Brexit”, *Research and Science Today* 1, 13, (2017): 91-97.

Johnston, Jules. “Boris Johnson compares EU to Nazi superstate”, *Politico*, 15 Mayıs 2016.

Kaltwasser, Cristobal Rowira. “The ambivalence of populism: threat and corrective for democracy”, *Democratization* 19, 2, (2012): 184-208.

Kaya, Ayhan. “Avrupa'da Popülist Sağın Yükselişi: Karşılaştırmalı Analiz için Teorik Araçlar”, (*CoHERE*) *Çalışma Paketi 2*, (2016).

Kettle, Martin. “Cameron Reflects on His Brexit Legacy”, *The Guardian*, 20 Eylül 2019.

Kıratlı, Osman Sabri. “Avrupa Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası ve Üç Büyükler: Almanya, Fransa ve İngiltere”, *Akademik İncelemeler Dergisi* 11, 1, (2016): 207-224.

Koyuncu, Tuğba. “2008 Krizi ve İşsizliğe Etkisi Üzerine Bir Uygulama: N-11 Ülkeleri”, *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi* 3, 2, (2018): 195-207.

Kuenssberg, Laura. “In full: Boris Johnson interview with BBC’s Laura Kuenssberg”, *BBC*, 24 Haziran 2019.

Leconte, Cecile. *Understanding Euroscepticism*, (Red Globe Press: Londra, 2010).

Lyall, Sarah ve Landler, Mark. “David Cameron is Sorry. Really, Really Sorry”, *The New York Times*, 20 Eylül 2019.

MacAskill, Andrew. “Factbox: Die-hard eurosceptic or opportunist? Boris Johnson’s views on the EU”, *Reuters*, 23 Temmuz 2019.

Marsh, Alec. “Nigel Farage on Brexit, Boris and being hated”, *Spear’s*, 31 Ocak 2020.

Martin, Michel ve Bowman, Emma. “David Cameron Talks Brexit And His 'Greatest Regret' In New Book For The Record”, *NPR*, 29 Eylül 2019.

Moffitt, Benjamin ve Tormey, Simon. “Rethinking Populism: Politics, Mediatisation and Political Style”, *Political Studies* 62, (2014): 381-397.

Mondon, Aurelien. “Populism, the people and the illusion of democracy- The Front National and UKIP in a comparative context”, *French Politics* 13, (2015): 141-156.

Mudde, Cas. “The Comparative Study of Party-Based Euroscepticism: the Sussex versus the North Carolina School”, *East European Politics* 28, 2, (2012): 193-202.

Mudde, Cas ve Kaltwasser, Cristobal Rowira. *Popülizm Kısa Bir Giriş*, çev. Erdem Türközü, (Nika Yayınevi: Ankara, 2019).

Ok, Ekrem. “Brexit’e Giden Yol: Avrupa Birliği- Birleşik Krallık İlişkileri”, (Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018).

Öner, Selcen. “Avrupa Birliği’nin Ekonomik Krizi ve Kimlik Krizi”, *Social Sciences Research Journal* 3, 3, (2014): 5-16.

Özbey, Ebru Ece ve Şenyuva, Özgehan. “Brexit, Avrupa Birliği ve Kamuoyu: Britanya Örneğiyle Avrupa’da Yükselen Radikalizmi ve Popülizmi Anlamak” içinde *Brexit- Elveda Avrupa: İngiltere’nin AB’den Ayrılmasından Sonra Avrupa Bütünleşmesi ve Türkiye-AB İlişkilerinde Fırsatlar ve Tehditler*, der. Erol Esen, Duygu Şekeroğlu, (Siyasal Kitabevi: Ankara, 2017).

Özerim, Gökay. “Göç Konusunun Birleşik Krallık’ta AB Referandumu Sürecindeki Yeri” içinde *Brexit- Elveda Avrupa: İngiltere’nin AB’den Ayrılmasından Sonra Avrupa Bütünleşmesi ve Türkiye-AB İlişkilerinde Fırsatlar ve Tehditler*, der. Erol Esen ve Duygu Şekeroğlu, (Siyasal Kitabevi:Ankara, 2017).

Parker, George. “David Cameron warns Brexit is irreversible”, *Financial Times*, 19 Haziran 2016.

Parker, George ve Parker, Lionel. “Theresa May on decision-making, Brexit and doing the her job”, *Financial Times*, 8 Aralık 2016.

Rawnsley, Andrew. “For the Record by David Cameron review- the prime minister who felt

short”, *The Guardian*, 22 Eylül 2019.

Rawnsley, Andrew ve Helm, Toby. “David Cameron on the prospect of Brexit: Leave want to take the country backwards”, *The Guardian*, 11 Haziran 2016.

Read, Jonathon. “Nigel Farage is still lying about his Breaking Point more than three years later”, *The New European*, 20 Kasım 2019.

Richardson, Jeremy. “Brexit: The EU Policy-Making State Hits the Populist Buffers”, *The Political Quarterly* 89, 1, (2018): 118-126.

Rzepnikowska, Alina. “Racism and Xenophobia Experienced by Polish Migrants in the UK Before and After Brexit Vote”, *Journal of Ethnic and Migration Studies* 45,1 (2019): 61-77.

Sabah. “Son Dakika: İngiltere Başbakanı Theresa May İstifa Etti”, 24 Mayıs 2019.

Saraçoğlu, Cenk. “Sağ Popülizm ve Faşizm Üzerine Yöntemsel Bir Tartışma: Küresel Örüntüler ve Ulusal Özgüllükleri Birlikte Anlamak”, *Praksis* 44, 45, (2017): 1081-1104.

Sarımaden, Hakan. “2008 Küresel Krizinin Yunanistan Borç Krizine Etkilerinin Bir İncelemesi”, *Sakarya İktisat Dergisi* 9, 3, (2020): 191-206.

Saygın, Didem ve Ultan, Mehlika Özlem. “Ekonomi ve Siyaset Bağlamında İngiltere-Avrupa Birliği İlişkileri: Tarihsel Bir Analiz”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi* 12, 23, (2016): 71-102.

Schindler, Jörg. “We Want Fundamental Political Change”, *Der Spiegel*, 16 Mayıs 2019.

Shuster, Simon ve Stewart, Dan. “Q&A: Nigel Farage on Trumpism, Brexit and the Future of the West”, *Time*, 6 Aralık 2016.

Tournier-Sol, Karine. “Reworking the Eurosceptic and Conservative Traditions into a

Populist Narrative: UKIP's Winning Formula?", *Journal of Common Market Studies*, (2015): 140-156.

Virdee, Satnam ve Mcgeever, Brendan. "Racism, Crisis, Brexit", *Ethnic and Racial Studies*, 41, 10, (2018): 1802-1819.

Yıldırım, Yavuz. "Liberal Demokrasinin Krizi Bağlamında Avrupa'da Sağ Popülizm ve Yükselen Aşırı Sağ", *Amme İdaresi Dergisi* 50, 2, (2017): 51-72.

Yıldız, Uğur Burç, Kocamaz, Sinem ve Mercan, Sezgin. *Britanya ve Avrupa Bütünleşmesi Winston Churchill'den Brexit'e*, (Gazi Kitabevi: Ankara, 2018).

Yılmaz, Zafer. "Popülizm, Halk, Demokrasi: Temsili Demokrasinin Açmazları ve Radikal Demokratik Bir Popülizmin İmkanları", *Mülkiye Dergisi* 41, 1, (2017): 33-65.

Yorkshire Post. "Nigel Farage says controversial anti-migrant poster won the referendum for Brexit", 19 Ekim 2018.

Zak, John. "The Great Wave: Margaret Thatcher, The Neoliberal Age and the Transformation of Modern Britain", *Student Publications*, (2020): 1-30.

EK 1: BREAKING POINT POSTERİ

